

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

SÂLNAMELERE GÖRE MA'MÜRATÜ'L -AZİZ
VİLAYETİNİN İDARİ YAPISI (1881-1908)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI
Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY

HAZIRLAYAN
Serdar ÖZMEN

ELAZIĞ-2009

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

SÂLNAMELERE GÖRE MA’MÜRATÜ’L -AZİZ VİLAYETİNİN İDARİ YAPISI
(1881-1908)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Bu tez 11 / 09 / 2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafı ndan oybirliği /
oyçokluğu ile kabul edilmiştir.**

Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY
DANIŞMAN

Doç. Dr. Osman UMAR
ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Fatih ARSLAN
ÜYE

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun
...../...../..... tarih ve sa yılı kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Sâlnamelere Göre Ma'mûratü'l-Aziz Vilayetinin İdari Yapısı (1881 -1908)

Serdar ÖZMEN

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

ELAZIĞ-2009, Sayfa: XII+ 178

Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamelerinin elimizdeki nüshaları olan 1298, 1301, 1302, 1305, 1307, 1308, 1310, 1312 ve 1325 tarihli olanlarıyla Ma'mûratü'l - Aziz vilayeti, sancakları, kazaları ve nahiyelerinin idari müesseseleri konu edildi. Sâlnamelerde geçen ve idari konularda verilen kayıtları aktarmak suretiyle vilayetin idari yapısı hakkında bir açıklama getirilmeye çalışıldı. Ayrıca merkez ile taşra arasındaki idari ilişkiler değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Sâlname, Ma'mûratü'l-Aziz, İdari Yapı, Sancak, Kaza, Nahiye

SUMMARY

Master Thesis

**The Administrative Structure of Ma'müراتü'l -Aziz Province in Respect of
Yearbook (1881-1908)**

Serdar ÖZMEN

The University Of Fırat

The Institute Of Social Science

The Department Of The History Of Turkish Republic

ELAZIĞ-2009, Page: XII+ 178

The copies of Yearbooks of Ma'müراتü'l -Aziz province bear the date of 1298, 1301, 1302, 1305, 1307, 1308, 1310, 1312 and 1325 Ma'müراتü'l -Aziz province, counties, and districts' administrative organizations were investigated(analysed). A clarification was explained about the administrative structure of province by quotation of recordings taking place yearbooks and administrative topics. Also, administrative relations between centre and country were evaluated.

Key Words: Yearbook, Ma'müراتü'l -Aziz, The Administrative Structure, province, counties, districts

İÇİNDEKİLER

ONAY	
TÜRKÇE ÖZET	II
İNGİLİZCE ÖZET (SUMMARY)	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

MERKEZ İDARE TEŞKİLATI

1. GENEL OLARAK OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI	6
2. NEZARETLERİN KURULMASI	8
2.1 Umur-ı Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)	9
2.2 Umur-ı Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı)	9
2.3 Umur-ı Maliye Nezareti (Maliye Bakanlığı)	10
2.4 Evkaf-ı Hümayun Nezareti	10
2.5 Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti (Ticaret ve Ziraat Bakanlığı)	10
2.6 Umur-ı Nafia Nezareti (Bayındırlık Bakanlığı)	10
2.7 Umur-ı Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı)	10

II. BÖLÜM

TAŞRA İDARE TEŞKİLATI

1. İDARİ TAKSİMAT	13
1.1 Vilayet	16
1.2 Sancak	16
1.3 Kaza	17
1.4 Nahiye	17
2. İDARE MECLİSLERİ	17
2.1 Vilayet İdare Meclisleri	17
2.2 Sancak İdare Meclisleri	18
2.3 Kaza İdare Meclisleri	19

III. BÖLÜM

VALİLER, MUTASARRIFLAR VE KAYMAKAMLAR

1. VALİLER.....	20
1.1 Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti Valileri.....	20
2. MUTASARRIFLAR.....	23
2.1 Ergani Sancağı Mutasarrıfları	24
2.2 Malatya Sancağı Mutasarrıfları	24
2.3 Dersim Sancağı Mutasarrıfları	25
3. KAYMAKAMLAR.....	26
3.1 Ma'mûratü'l-Aziz Merkez Kazaları Kaymakamları	26
3.1.1 Arapgir Kazası Kaymakamları	27
3.1.2 Eğin Kazası Kaymakamları	27
3.1.3 Keban Madeni Kazası Kaymakamları	28
3.1.4 Harput Kazası Kaymakamları	29
3.1.5 Pötürge Kazası Kaymakamları	29
3.2 Ergani Sancağı Kazaları Kaymakamları	29
3.2.1 Palu Kazası Kaymakamları	29
3.2.2 Siverek Kazası Kaymakamları	30
3.3 Malatya Sancağı Kazaları Kaymakamları	30
3.3.1 Akçadağ Kazası Kaymakamları	30
3.3.2 Hınımınsur Kazası Kaymakamları	30
3.3.3 Kâhta Kazası Kaymakamları	31
3.3.4 Behisni Kazası Kaymakamları	32
3.4 Dersim Sancağı Kazaları Kaymakamları	32
3.4.1 Mazgirt kazası Kaymakamları	32
3.4.2 Çarsancak Kazası Kaymakamları	33
3.4.3 Çemişgezek Kazası Kaymakamları	33
3.4.4 Pâh Kazası kaymakamları	34
3.4.5 Kızılkilise Kazası Kaymakamları	34
3.4.6 Kuzucan Kazası Kaymakamları	34
3.4.7 Ovacık Kazası Kaymakamları	35

IV. BÖLÜM

VİLAYET VE SANCAK ERKÂNLARI

1- VİLAYET ERKÂNI.....	36
1.1 Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Erkânı	36
2-SANCAK ERKÂNI.....	38
2.1 Ergani Sancağı Erkânı	39
2.2 Malatya Sancağı Erkânı	39
2.3 Dersim Sancağı Erkânı	41

V. BÖLÜM

İDARE MECLİSLERİ

1- MECLİS-İ İDARE-İ VİLAYET (VİLAYET İDARE MECLİSİ)	44
1.1 Meclis-i İdare-i Vilayet He'yet-i Esamiyesi.....	50
1.2 Meclis-i İdare Kalemleri	52
1.2.1 Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti Meclis-i İdare Kalemleri.....	53
1.2.2 Malatya Sancağı Meclis-i İdare Kalemleri.....	53
2. MECLİS-İ İDARE-İ LİVA (LİVA İDARE MECLİSLERİ)	53
2.1 Ergani Sancağı Meclis-i İdare	54
2.2 Malatya Sancağı Meclis-i İdare	54
2.3 Dersim Sancağı Meclis-i İdare	57
3. MECLİS-İ İDARE-İ KAZA (KAZA İDARE MECLİSLERİ)	59
3.1 Ma'mûratü'l-Aziz Merkez Kazaları İdare Meclisleri	60
3.1.1 Arapgir Kazası İdare Meclisleri	60
3.1.2 Eğin Kazası İdare Meclisleri	63
3.1.3 Keban Madeni Kazası İdare Meclisleri	67
3.1.4 Harput Kazası İdare Meclisleri	70
3.2 Ergani Sancağı Kazaları İdare Meclisleri	70
3.2.1 Palu Kazası İdare Meclisleri	70
3.2.2 Siverek Kazası İdare Meclisleri	71
3.3 Malatya Sancağı Kazaları İdare Meclisleri	71

3.3.1 Akçadağ Kazası İdare Meclisleri	71
3.3.2 Hınımınsur Kazası İdare Meclisleri	74
3.3.3 Kâhta Kazası İdare Meclisleri	76
3.3.4 Behisni Kazası İdare Meclisleri	79
3.4 Dersim Sancağı Kazaları İdare Meclisleri	82
3.4.1 Mazgirt Kazası İdare Meclisleri	82
3.4.2 Çarsancak Kazası İdare Meclisleri	84
3.4.3 Çemişgezek Kazası İdare Meclisleri	86
3.4.4 Pah Kazası İdare Meclisleri	87
3.4.5 Kuzucan Kazası İdare Meclisleri	88
3.4.6 Ovacık Kazası İdare Meclisleri	89
3.4.7 Kızılkilise Kazası İdare Meclisleri	91

VI. BÖLÜM

BELEDİYE DAİRELERİ

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ BELEDİYE DAİRELERİ	93
1.1 Birinci Belediye Daireleri	93
1.2 İkinci Belediye Daireleri	97
1.3 Üçüncü Belediye Daireleri	99
2. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ MERKEZ KAZALARI BELEDİYE DAİRELERİ	99
2.1 Arapgir Kazası Belediye Daireleri	100
2.2 Eğin Kazası Belediye Daireleri	102
2.3 Keban Madeni Kazası Belediye Daireleri	104
2.4 Harput Kazası Belediye Daireleri	106
2.5 Pötürge Kazası Belediye Daireleri	107
3. ERGANİ SANCAĞI BELEDİYE DAİRESİ	107
3.1 Ergani Sancağı Kazaları Belediye Daireleri	108
3.1.1 Palu Kazası Belediye Daireleri	108
3.1.2 Siverek Kazası Belediye Daireleri	108
4. MALATYA SANCAĞI BELEDİYE DAİRELERİ	109
4.1 Malatya Sancağı Kazaları Belediye Daireleri	111
4.1.1 Akçadağ Kazası Belediye Daireleri	111

4.1.2 Hısnımansur Kazası Belediye Daireleri	111
4.1.3 Kâhta Kazası Belediye Daireleri	112
4.1.4 Behisni Kazası Belediye Daireleri	113
5. DERSİM SANCAĞI BELEDİYE DAİRELERİ	113
5.1 Dersim Sancağı Kazaları Belediye Daireleri	114
5.1.1 Mazgirt Kazası Belediye Daireleri	114
5.1.2 Çarsancak Kazası Belediye Daireleri	114
5.1.3 Çemişgezek Kazası Belediye Daireleri	115

VII. BÖLÜM

NAHİYELER

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ NAHİYELERİ	116
1.1 Ma'müratü'l-Aziz Merkez Kazaları Nahiyeleri	119
1.1.1 Arapgir Kazası Nahiyeleri.....	119
1.1.2 Eğin Kazası Nahiyeleri.....	119
1.1.3 Keban Madeni Kazası Nahiyeleri	121
1.1.4 Pötürge Kazası Nahiyeleri	123
2. ERGANİ SANCAĞI NAHİYELERİ	124
2.1 Ergani Sancağı Kazaları Nahiyeleri	125
2.1.1 Siverek Kazası Nahiyeleri	125
3. MALATYA SANCAĞI NAHİYELERİ	125
3.1 Malatya Sancağı Kazaları Nahiyeleri	126
3.1.1 Akçadağ Kazası Nahiyeleri.....	126
3.1.2 Hısnımansur Kazası Nahiyeleri	127
3.1.3 Kâhta Kazası Nahiyeleri	128
3.1.4 Behisni Kazası Nahiyeleri	130
4. DERSİM SANCAĞI NAHİYELERİ	132
4.1 Dersim Sancağı Kazaları Nahiyeleri	132
4.1.1 Mazgirt Kazası Nahiyeleri	132
4.1.2 Çarsancak Kazası Nahiyeleri	132
4.1.3 Çemişgezek Kazası Nahiyeleri	133

VIII. BÖLÜM

EVKAF KOMİSYONLARI VE İDARELERİ

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ EVKAF KOMİSYONLARI	137
1.1 Ma'müratü'l-Aziz Merkez Kazaları Evkâf Komisyonları	139
1.1.1 Arapgir Kazası Evkaf Komisyonları	139
1.1.2 Eğin kazası Evkaf Komisyonları	139
2. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ EVKAF İDARELERİ	140
3. ERGANİ SANCAĞI EVKAF İDARELERİ	141
4. MALATYA SANCAĞI EVKAF İDARELERİ	141
5. DERSİM SANCAĞI EVKAF İDARELERİ	142

IX. BÖLÜM

TELGRAF VE POSTA İDARELERİ

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ TELGRAF VE POSTA İDARELERİ	144
1.1 Ma'müratü'l-Aziz Merkez Kazaları Telgraf ve Posta İdareleri	148
1.1.1 Arapgir Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	148
1.1.2 Eğin Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	149
1.1.3 Keban Madeni Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	150
1.1.4 Harput Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	150
2. MALATYA SANCAĞI TELGRAF VE POSTA İDARELERİ	151
2.1 Malatya Sancağı Kazaları Telgraf ve Posta İdareleri	153
2.1.1 Akçadağ Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	153
2.1.2 Hısnımansur Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	154
2.1.3 Kâhta Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	154
2.1.4 Behisni Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	155
3. DERSİM SANCAĞI TELGRAF VE POSTA İDARELERİ	155
3.1 Dersim Sancağı Kazaları Telgraf ve Posta İdareleri	156
3.1.1 Mazgirt Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	156
3.1.2 Çarsancak Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	157
3.1.3 Çemişgezek Kazası Telgraf ve Posta İdareleri	157

X. BÖLÜM

NÜFUS DAİRELERİ

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ NÜFUS DAİRELERİ	158
1.1 Ma'müratü'l-Aziz Merkez Kazaları Nüfus İdareleri	160
1.1.1 Arapgir Kazası Nüfus İdareleri	160
1.1.2 Eğin Kazası Nüfus İdareleri	161
1.1.3 Keban Madeni Kazası Nüfus İdareleri	161
1.1.4 Harput Kazası Nüfus İdareleri	162
1.1.5 Pötürge Kazası Nüfus İdareleri	162
2. MALATYA SANCAĞI NÜFUS İDARELERİ	163
2.1 Malatya Sancağı Kazaları Nüfus İdareleri	164
2.1.1 Akçadağ Kazası Nüfus İdareleri	164
2.1.2 Hınımınsur Kazası Nüfus İdareleri	164
2.1.3 Kâhta Kazası Nüfus İdareleri	165
2.1.4 Behisni Kazası Nüfus İdareleri	166
3. DERSİM SANCAĞI NÜFUS İDARELERİ	166
3.1 Dersim Sancağı Kazaları Nüfus İdareleri	167
3.1.1 Mazgirt Kazası Nüfus İdareleri	167
3.1.2 Çarsancak Kazası Nüfus İdareleri	167
3.1.3 Çemişgezek Kazası Nüfus İdareleri	168
3.1.4 Pah Kazası Nüfus İdareleri	168
3.1.5 Kızılkilise Kazası Nüfus İdareleri	169
3.1.6 Kuzucan Kazası Nüfus İdareleri	169
3.1.6 Ovacık Kazası Nüfus İdareleri	169
SONUÇ	171
BİBLİYOGRAFYA.....	176
ÖZGEÇMİŞ.....	178

ÖNSÖZ

Tarih biliminin önemli kaynaklarından birisi de sâlnâmelerdir. Bugünkü tabiriyle yıllık demek olan sâlnâmeler, Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, idari ve sosyal tarihi ile ilgili konularda, tertip edildiği döneme ait oldukça değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

Yeryüzünde birçok devlet kurulmuştur. Önemli olan ise, kurulan bu devletleri özgür bir şekilde ilelebet yaşatabilmektir. Bu sebeple büyük ve uzun ömürlü devletler, üstün adaletli yönetimle ayakta durabilmişlerdir. Kendisine mahsus özellikleri, bilhassa kendi dışındaki dinlere tanıdığı haklar, daha doğru bir ifadeyle, diğer dinlerin işlerine, ibadetlerine ve âdetlerine karışmamak gibi özellikler gösteren Türk adaleti, Tür k idaresi dünya milletlerine örnek olmuştur. Zulüm üzerine kurulmuş devlet ve imparatorlukların ise, ömürlerinin kısa sürdüğüne tarih şahit olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış arifesine rastlayan dönemde araştırdığım konu, bütün devlet kademelerinde istikrarsız bir tablo ve yönetim içerisinde de karışıklık yaşandığını göstermektedir. Bilhassa Tanzimat ve sonrasında Avrupai tarzda teşkilatlanma görülmektedir. Tanzimat ile birlikte eğitim ve orduda başlamış olan yenileşme hareketlerine ilaveten merkezi otoriteyi daha da sağlamlaştırmak için ülke yönetiminde de bir takım ıslahat girişimleri yapılmıştır. Yönetim alanında yeni yeni nezaretler ve meclisler ihdas edilmiştir. Tâki rengârenk bir parlamento kuruluncaya kadar...

Biz, bu çalışmamızda hem Osmanlı merkez idaresinin hem de taşra idaresinin bu gelişen süreç içerisinde hangi nedenlerden ötürü, ne gibi değişikliklere uğradığı hususunu analiz etmeye çalıştık. Bu süreç çok uzun ve geniş olduğu için konumuzla ilişkisi daha ağır basan kısımlara ana hatlarıyla değindik. Dönemin idari mekanizmaları araştırılarak, Ma'mûratül'-Aziz vilayet sâlnâmelerinde yer alan idari taksimatla ilişkilendirilmiştir. Böyle bir çalışmayı yaparken temel kaynağımız sâlnâmelerin kendisinin olacağı tabiidir. Fakat biz çalışmamızı mümkün olduğu derecede diğer kaynaklarla da zenginleştirerek vermeye çalıştık.

Bu çalışmamda bana yol gösteren ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY başta olmak üzere, samimiyetini ve güler yüzünü esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Erdal AÇIKSES'e teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

ELESKAV : Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür Araştırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı

IRCICA : İslam, Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi

TODAİE : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

TTK :Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Sâlnâme, sene içerisinde meydana gelen hadiseleri toplu bir şekilde ortaya koymak amacıyla tertip olunmuş eserler için kullanılmış bir tabir olup, Türkçeye Tanzimat’tan sonra girmiştir. Farsça sene ma nasına gelen “sâl” ile yine Farsça mektup, kitap manasına gelen “nâme” kelimesinin birleştirilmiş şeklidir. Bu tabirin bugünkü karşılığı ise “yıllık”tır. Ayrıca Sâlnâme, Fransızca “annuaire”, İngilizce “year book” tabirlerinin karşılığıdır. Nevsâl kelimesi de Farsça olup “yeni yıl, yılbaşı” manasında kullanılmıştır.

1847-1922 tarihleri arasındaki 75 senelik dönemde yayımlanmış olan Sâlnâmeler kaydadeğer ve meşhurdur. Dönemin Osmanlı tarihi, idari teşkilatı, müesseseleri, şahıs biyografileri, ilmi, iktisadi, siyasi, askeri, kültürel ve diğer alanlarla ilgili önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

Bu kaynaklar ile ilgili olarak Türk basın ve yayın tarihi ile uğraşmış rahmetli Selim Nüzhet Gerçek ve Hasan Refik Ertuğ’da bu konuya kısaca temas etmişler ve verdikleri bilgilerin yeterli olmadığını sık sık dile getirmek zorunda kalmışlardır.¹

Sâlnâmeler hakkında bugüne kadar etraflı bir araştırma ortaya konulamamıştır. Çünkü bu kaynakların hepsini bir arada görebilmek ve sağlıklı bir şekilde dökümünü tespit edebilmek ne yazık ki mümkün olmamıştır. Bu konuda başka bir etken ise bu yayınların öneminin ortaya konulmamış olmasıdır. Çeşitli kütüphanelerde dağınık olarak bulunan Sâlnâmeler için bir rehber bile söz konusu değil ken, İslam, Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi bir bibliyografya serisine başlamış ve bu serinin ikinci kısmını da Sâlnâmelere ayırmıştır.² Daha sonra İstanbul kütüphanelerindeki Osmanlı Sâlnâmelerinin toplu katalogu “Osmanlı Yıllıkları (Sâlnâme ve Nevsâller) adıyla bir kitap halinde yayımlanmıştır. Son zamanlarda içerdiği bilgiler bakımından öneminin daha iyi kavranmış olduğu kanaatindeyiz. Bugün ise, mikrofilm yöntemi ile konuları takip etmekle birlikte, istenilen belgelerin fotokopisini rahat bir şekilde Milli Kütüphane’den tedarik edilebilmektedir.

¹ Hasan DUMAN, *Osmanlı Yıllıkları (Salname ve nevsâller)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 1982, s. 17

² Erdal AÇIKSES- Rahmi DOĞANAY, *1298 (1881 M.) Tarihli Mamûratü'l-Aziz Vilayet Sâlnâmesi*, Elazığ, Eğitim, Sanat, Kültür Araştırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı (ELESKAV), Yayın No:16, Elazığ, 2001

Bu esere göre Sâlnâme ve Nevsâller; hazırlanış sebepleri, hazırlayanlar ve ihtiva ettikleri bilgiler bakımından iki bölüm, beş grupta toplanmıştır. Bu Sâlnâmelerin en eskisi, en düzenlisi ve aynı zamanda en uzun ömürlüsü “Devlet Sâlnâmeleri” olarak da bilinen “Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye”lerdir. İlk devlet Sâlnâmesi, Sadrazam Reşit Paşa’nın isteği üzerine, Hekimbaşı Abdülhak Efendizâde ile 19. yy. Osmanlı fikir ve ilim adamlarından Ahmet Cevdet Paşa’nın yardımları ile Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve H.1263 (M. 1847) senesinde “Sâlnâme -i Devlet-i Aliye-i Osmaniye” adıyla neşredilmiştir.

Daha sonra Sâlnâmelerin hazırlanması işi, Memûrin -i Mülkiye Komisyonu’na bağlı Sicil-i Ahvâl-i Memûrin İdaresine havale edilmiş olup, bu durum H. 1306 (M. 1888) yılından itibaren Saltanatın sonuna kadar devam etmiştir.

Devlet tarafından yayımlanan Sâlnâm e-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyeler H.1263 (M.1847)- H.1328 (M.1912) yılları arasında muntazam bir şekilde yayımlanmıştır. Özellikle II. Abülhamit devrinde (1876-1908) çıkanlar en mükemmelleridir. Bunların içerikleri çok zengin olup, devletin resmi teşkilatından, coğrafyasından başka memurların isimlerini, tayin tarihlerini, rütbelerini ve nişanlarını gösteren birer vesika hüviyetindedir.³

Sultan II. Abdülhamit devrinde, padişahın İslam Birliği’ne önem vermesi dolayısıyla Arap Yarımadası’ndaki vilayetlere daha bir önem verilmeye başlanmıştır. Bu nedenledir ki, devlet yıllıklarında mülki taksimat işaret edilirken önceleri daima Edirne Vilayet’inden başlanmak üzere ilkin Rumeli, sonra Anadolu ve daha sonra da Arabistan vilayetlerinin gösterilmesi sırası terk edilerek, bu devirde Hicaz Vilayeti’nden ve Mekke’den başlanmak suretiyle Arabistan vilayetlerinin başa alınması usûlü getirilmiştir.

H.1328-1332/M. 1913-1916 yılları arasında, Osmanlı Devleti’nin ölüm kalım savaşı verdiği bu dönemde yıllık yayımlama işi ele alınamam ıştır. En son devlet yillığı H.1333-1334 (M.1918) tarihli def’a 68 olanıdır.

Türkiye Cumhuriyet’i Devleti’nin kuruluşundan ve Latin harflerinin kabul edilmesinden sonra birkaç defa daha Devlet Yıllıkları neşredilmiştir. Ayrıca 1968 ve Cumhuriyet’in 50. yıldönümü münasebetiyle iki defa İl Yıllıkları çıkarılmıştır.

Eyaletlere “vilayet”, vilayetlere “sancak” denildiği dönemde çıkarılan Vilayet Sâlnâmelerine göre ilk Osmanlı Vilayet Sâlnâmesi H.1283 (M.1866) senesinde

³ Erdal AÇIKSES- Rahmi DOĞANAY, *a,g,e* , s.III

neşredilen Bosna Vilayet Sâlnâmesidir. Son Vilayet Sâlnâmesi ise H.1334 (M.1918) yılında neşredilen Bolu Sancağı Sâlnâmesi'dir.

Vilayet Sâlnâmeleri daha teferruatlı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu Sâlnâmeler her yıl çıkmakla beraber, geçmiş yıllarda yapılmış olan faaliyetleri de içerisine almaktadır. Vilayet Sâlnâmelerinde, o vilayetle ilgili mülki, askeri, ticari, sanayi, sosyal, mali, belediye faaliyetleri, maarif, nüfus, istatistikî bilgiler, yollar, coğrafi bilgiler, sosyal tesisler, evkaf idaresi vs. konularda bilgiler mevcuttur.⁴ Sâlnâmeler de ayrıca dini, tarihi ve takvimle ilgili bilgilerde sıkça yer almaktadır.

Konumuz olan Mamûratü'l-Aziz Vilayet Sâlnâmelerinin elimizdeki nüshaları olan 1298, 1301, 1302, 1305, 1307, 1308, 1310, 1312 ve 1325 tarihli olanlarıyla vilayet, sancak, kaza ve hatta nahiyelerin idari müesseseler konu edilecektir.

Konu edilen bütün bu müesseseler ile Ma'mûratü'l-Aziz vilayetini idari açıdan değerlendirmeye çalıştık. Bu değerlendirmeyi yaparken de Osmanlı Devleti merkez idare teşkilatını ele aldık. Şüphesiz ki, Osmanlı Devleti merkez idare teşkilatı, yaptığımız bu çalışma ile açıklanabilecek bir sistem değildir. Özellikle de araştırmasını yaptığımız dönemin modern yönetim anlayışı çerçevesinde sürekli olarak değişikliklerin arz etmesi ve ıslahatların görülmesi işimizi daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yapmış olduğumuz çalışmanın bu konuda sadece fikir yürütmede yararlı olacağı kanısındayız.

Biz, bu çalışma ile Ma'mûratü'l-Aziz sâlnamelerinde geçen ve idari konularda verilen kayıtları aktarmak suretiyle, vilayetin idari teşkilatı hakkında bir açıklama getirmeye çalıştık.

Birinci bölümde, merkez idare teşkilatı başlığı altında genel olarak Osmanlı Devleti merkez yönetim anlayışını izah etmeye çalıştık. İzah ederken de, konumuzla ilişkisi olduğuna inandığımız bir takım bilgilerle birlikte, idare teşkilatının gelişen bu süreç içerisinde hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca yapılmış olan bütün bu ıslahat girişimlerinin hangi idare düzeninin idrak edilmek istendiğini ve ne tür gereksinimler doğrultusunda oluşturulmaya çalışıldığı sorusuna cevap bulmaya çalıştık. Bu kısımda elbette birçok eksikliğimiz olmuştur. Fakat ön bilgi olması açısından ana hatlarıyla değinmek zorunda kaldık.

⁴ Erdal AÇIKSES, "Sâlnâmelere Göre Mamûratü'l-Aziz (Harput) Vilayeti'nde Eğitim ve Öğretim", X. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, Eylül 1994, s. 221-232

İkinci bölüm, taşra idare teşkilatı hakkında ilk başta geçmişte uygulanan mülki taksimat sistemi üzerine bir değerlendirme yaparak, tarihsel süreç içerisinde ne gibi değişikliklere uğradığı hususunu ortaya koymaya çalıştı. Özellikle modernleşme süreci içerisinde ortaya çıkan Vilayet Nizamnameleri ile taşradaki yeni düzenle birlikte mülki amirlerden ve yönetimden bahsettik.

Üçüncü Bölüm, vilayet, sancak ve kazalarda en üst mevkide bulunan mülki amirler ve bu amirlerin Ma'mûratü'l-Aziz sâlnamesi kayıtları dikkate alınarak, hangi tarihlerde görev yapmış oldukları tespit edilmiştir. Özellikle başta vilayetin genel idaresi ile yükümlü olan Valiler, daha sonra sancakların başında bulunan Mutasarrıflar ve kaza idaresini elinde bulunduran kaymakamların bilgileri verilmiştir.

Dördüncü bölüm, vilayet ve livaların ileri gelenlerinden oluşan, vilayet ve liva erkânlarının kimlerden müteşekkil olduklarını izah etmeye çalıştık.

Beşinci bölüm, 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ile merkez ce daha sıkı kontrol edilebilen ve idarenin kolaylaştırılmasına yönelik yeni kurulan Vilayet İdare Meclisleri ile taşra idaresinin yeni düzeni hakkında bir takım tespitler yapmaya çalıştık. Ayrıca merkez ile ilişkilerin ne derecede işlediği hususu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Altıncı Bölüm, bölge halkı tarafından genel oy ile seçilen bir genel karar organı olan ve görev ve yetkileri bakımından bir yerel meclis niteliği taşıyan Belediye Meclislerini, Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Sâlname kayıtları ile idrak etmeye çalıştık.

Yedinci Bölüm, mülki idare taksimatının en küçüğü olan ve köy ile kaza arasında teşekkül eden nahiyelerin statüleri ile burada görevli olan devlet memurları verilmiştir. "Köylü milletin efendisidir" sözünden yola çıkarak nahiyelerin aslında önemli bir konuma sahip oldukları izah edilmeye çalışılmıştır.

Sekizinci bölüm, yardımlaşma temeline dayanan dini ve medeni bir müessesese olmanın yanı sıra, sosyal dayanışmanın da en eski hukuki müesseselerinden birisi olan vakıflar hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, 1312 tarihli Ma'mûratü'l-Aziz sâlnamesin de geçen "Evkâf-ı Hümayun Nezareti" aktarılmıştır.

Dokuzuncu Bölüm, Telgraf ve Posta İdarelerine ayrılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra Posta teşkilatında görülen değişikliklerle birlikte, telgrafın icadını müteakip gelişen olaylar aktarılmıştır. Ayrıca konuyu pekiştirmesi açısından Ma'mûratü'l-Aziz sâlnamesinde verilen "Telgraf ve Posta Nezareti" bilgileri de aktarılmıştır.

Onuncu bölüm, sosyo-ekonomik bakımdan bir toplumun kalkınmasına tesir eden en büyük faktörlerden birisi olan nüfus hakkında bir takım değerlendirmelerde bulunarak, vilayet ve vilayete bağlı yerde kurulan nüfus daireleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

Ma'muratü'l-Aziz vilayeti sâlnamelerine göre, H.1298-1325 (M.1881-1907) tarihleri arasını kapsayan İdare teşkilatı ve işleyişini yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda izah etmeye çalıştık. Bu konuda birçok eksikliğimizin olduğu muhakkaktır. Elimizden geldiğince doğru tespitler yapmaya gayret ettik. Bunun dışında yanlışlarımız olduysa mazur görülmesini temenni ediyoruz.

Bu çalışmanın, bu konuda akademik araştırma yapacaklara örnek teşkil etmesi, bizim için onur sayılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MERKEZ İDARE TEŞKİLATI

1. GENEL OLARAK OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti kuruluş döneminde, eski Türk töresine uygun olarak yönetimde aşiret usulünü benimsemiştir. Bu durumda devlet ailenin müşterek malı sayılmakta ve Ulu Bey tayin edilen kişi de, devletin hâkimi ve yöneticisi konumundadır. Bu durum I. Murat döneminde bazı değişikliklere uğramış ve idareye sadece hükümdarın çocukları getirilmeye başlanmıştır. Haliyle bu değişiklik taht kavgalarına yol açmıştır. Fatih Sultan Mehmet zamanında ise, taht kavgalarına son vermek amacıyla tahtta bulunan padişahın, kardeşlerini sebep göstermeden öldürtebileceği hükmü getirilmiştir. Bu hüküm gereğince Fatih'ten sonra tahta geçen padişahlar, taht kavgasına mahal vermemek için 17. yy'ın ortalarına kadar kardeşlerini öldürmüş veya öldürtmüşlerdir. Fakat 17. yy'ın ikinci yarısından itibaren bu durum ortadan kalkmış ve kardeşlerinde hükümdar olmaları sağlanmıştır.

Merkezi sistemin işleyişinde hükümdar, yönetimle ilgili önemli meseleler hakkında kararlar almadan önce emri altındaki bir takım devlet adamının da fikrine müracaat etmekteydi. Bu durum peyder pey “Divan” adı verilen meclise dönüşmüş ve kurumlaşmıştır.

Divan-ı Hümayun, devlet işlerinde birinci derecede mesul bir organ olup⁵, hemen hemen bütün İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de iptidai hükümdarın, sonraları Vezir-i azamın reisliği altında toplanarak devlet işlerine bakan meclistir.⁶

Divanda görüşülen örfi ve idari işleri Vezir-i azam, arazi işlerini Nişancı, şer'i ve hukuki işleri Kadıaskerler ve mali işleri de Defterdarlar görürlerdi. Divan hangi din ve millete mensup olursa olsun ve yine aynı şekilde hangi sınıf ve tabakadan olursa olsun kadın erkek ayrımı yapmadan herkese açıktı. Divanda alınan kararlar ve görüşülen işler Mühimme, Ahkâm, Tahvil, Rüus, Name ve Ahidname gibi defterlere kaydedilmekte olup, “Defterhane” adı verilen yerde muhafaza edilirdi.⁷ Divan-ı Hümayun esas

⁵ İlber ORTAYLI, *Türkiye İdare Tarihi*, TODAİE (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü), Ankara 1979, s. 146

⁶ Mehmet Zeki PEKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C-I*, Milli eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 462

⁷ Yusuf HALAÇOĞLU, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 9

üyelerinden söz edecek olursak; başta vezir-iazam olmak üzere, diğer vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, defterdarlar ve bir de nişancı (Tevkii) yer almaktadır. ⁸ Devlet yönetiminde önemli görev ve yetkilere sahip olan bu esas üyelere kısaca değinmen in faydalı olacağı kanısındayız.

Vezir-iazam; vezirlerin ve diğer devlet ileri gelenlerinin başı ve padişahın mutlak vekili konumundadır. Günümüzün başbakanı ile aynı mertebeye koyabiliriz. Vezir-iazamlar, “telhis” veya “takrir” adı verilen özet belgelerle, hükümet işleri ile görüşülen maruzatları padişaha sunmakla mükellef idi. Ayrıca vezir-iazamlar ilk başlarda Divan-ı Hümayun’da sonuç alınamayan meseleleri kendi konakları nda, ikinci ezanından sonra topladıkları divanda görüşürlerdi. Buna da “İkinci Divanı” adı verilirdi. Burada şikâyetler dinlenir ve görüşülen davalar vezir-iazamın o anda halledebileceği bir konu ise hemen halledilir, değilse divan-ı hümayuna havale edilirdi.

Vezir-iazama bağlı hükümet görevlilerinin başında Sadaret Kethüdası vardır. Bütün dâhili işlerden bu makam sorumlu idi. İlerleyen dönemlerde 1835’te “Mülkiye Nezareti”,1837 de de “Dâhiliye Nezareti” adını alacaktır.⁹ Bu nezaretlere ileride değineceğiz.

Osmanlı devletinde askeri sınıfa ait şer’i ve hukuki işlerin görüşüldü ğü makamda da Kadiaskerler vardır. Bunlar, şer’i ve örfi işleri iyi bilen, ihtisas sahibi ve tecrübeli kişiler arasından seçilirlerdi. İşlerini kolaylaştırmak için de Anadolu ve Rumel i Kadiaskeri olarak iki kısma ayrılmıştır.

Osmanlı devletinin mali işlerinin başındaki memura Defterdar adı verilirdi. Devletin bütün mali işlerinden sorumlu idi. Başdefterdar ise, bugünkü yaklaşımla maliye bakanı yerindedir. Merkez ve taşra maliye teşkilat ı ona bağlıdır.¹⁰ 1839’a kadar mali işleri yürüten en üst makam olan defterdarlık, Tanzimat ile birlikte batının etkisi ve baskısı ile yapılan ıslahat girişimleri neticesinde 1839 da “Maliye Nezareti” olarak isim değiştirmiştir. Bu konuya da ileri de değineceğiz.

Nişancılar ise, padişah adına yazılacak olan fermanlara, beratlarla ve name -i hümayunlara tuğra çekmenin yanı sıra, devlet arazi kayıtlarını ihtiva eden tahrir defterlerindeki düzeltmeler ve değişiklikler bunlar tarafından yapılrđı.

⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1984, s. 14

⁹ İlber ORTAYLI, *a.g.e.*, s.157

¹⁰ Rahmi DOĞANAY, *Sâlnâme Kayıtlarına Göre Mamûratü’l-Aziz Maliye Teşkilatı (1881-1908)*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1986, s. 2

Divan-ı hümayunda alınan kararların uygulanmasında ve kayıtlarının tutulmasında yardımcı bir takım kalemler mevcuttu. Bu kalemler; Sadaret Mektubi, Sadaret Kethüdası, Beylikçi (divan), Tahvil, Ruüs ve Amedi kalemleridir.

Beylikçi veya Divan kalemi, Divan-ı hümayunda alınan kararları tutar, divanda müzakere edilen evrakları gerekli yerlere havale eder ve divandan çıkan karamame suretlerini defterlere kaydını yaparlardı ki, bu defterlere de “Mühimme Defteri” adı verilirdi.¹¹

Tahvil kalemine, “Nişan” veya “Kese Kalemi” adı da verilmektedir. Birinci sınıf şehir hâkimlerinin yani mevali denilen vilayet kadılarının, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi beratlarıyla, zeamet ve tumarların kayıtlarının tutulduğu kalemdir.¹²

Ruüs kalemi ise, vezir, beylerbeyi ve tumar sahipleri hariç o lmak üzere, devlet hizmetinde bulunan şahısların tayin belgelerini ve mesul olduğu görevlere ait belgeleri hazırlarlardı. Yani bütün dairelerin maaş işlerine burası bakar ve bütün muamele buradan sorulurdu.¹³

18. yy’dan itibaren işler değişmeye başlayacak ve Osmanlı devleti artık kendi kendine yeterli olamayacağını, bu nedenle de batıya açılmanın gereği olarak dış baskılarla birlikte kendi içinde hissetmeye başlayacaktır. Bu dönemden sonraki gelişmeler hayati öneme sahiptir. Halkın yönetime katılması sağlanacaktır ve 1876’da rengârenk bir parlamento oluşturulmasına kadar ileri bir safhaya gidilecektir. Bu süreç içerisinde meydana gelen değişikliklerle beraber idare alanında bazı ıslahatlar yapılmış, ilk olarak nezaretler oluşturulmuştur.

1. NEZARETLERİN KURULMASI

Devlet yönetiminde önemli bir organ olan Divan-ı Hümayun zamanla önemini kaybederek, III. Selim’den itibaren yerini “Bâb-ı Ali” ye bırakmıştır. Bâb-ı Ali, sadrazamın hem hususi konağı, hem de hükümet işlerinin görüşüldüğü ve yürütüldüğü bir merkez olmuştur.

II. Mahmut devrinde Mora’da müstakil bir Yunan devletinin kurulması ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın Osmanlı ordularını perişan ederek devletin mukadderatını tehlikeye düşürmesi, başta padişah olmak üzere devlet ileri gelenlerini endişe içerisi ne sokmuştur. Yani, koskoca Osmanlı devleti, bir valisine karşı koyamadıktan sonra,

¹¹ Yusuf HALAÇOĞLU, *a.g.e.*, s.20

¹² İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s. 43

¹³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s. 45

valisine söz geçiremedikten sonra nasıl olurda ayakta kalabilirdi? Diğer valiler de Mehmet Ali Paşa gibi isyana teşvik etseler ne olacaktı? Bu durum Hristiyan tebaayı da isyana sürüklemeyi miydi? İşte bu gibi olası ihtimalleri önlemek adına tek çare olarak orduda ve eğitimde başlamış olan batılılaşma hareketlerini idari teşkilatta da uygulamaya sokmak¹⁴ ve daha merkezîyetçi bir idare sistemi oluşturmaya çalışmaktır.

Bu sebeple II. Mahmut döneminde girilen bir takım ıslahat hareketleri neticesinde askeri, dini ve ilmi zümrelerin devlet yönetimindeki geleneksel gücü azaldı. Buna bağlı olarak yönetici sınıfı önem arz etmeye başladı. Yönetimde merkezîyetçiliğin artması Bâb-ı Ali'nin işlerini daha da yoğunlaştırdı.¹⁵ Bu nedenle Bâb-ı Ali'nin daha etkin ve verimli olabilmesi adına çeşitli bakanlıklar ihdas edilmiştir.

Şimdi oluşturulan bu nezaretlere kısaca değinmenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

2.1 Umur-ı Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı): Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, yeni bir ordunun kurulmasına başlanmakla beraber, tımar ve zeamet sisteminin ihtiyaçlar doğrultusunda verim alınamayacak duruma düşmesi, devletin iç idaresine yeni bir düzen verme hissi uyandırmıştır. Bu yüzden 1835'te Sadaret Kethüdalığı, Mülkiye Nezaretine çevrilmiştir. Bu makam ise, 1837'de Umur -ı Dâhiliye Nezareti'ne dönüştürülmüştür. Bu nezarete ilk defa bakan yardımcısı demek olan "Müşteşarlık" ihdas edilmiştir.¹⁶ Tanzimat'ın uygulamaya sokulması aşamasında Dâhiliye Nezareti'nin önemi daha da artmıştır.

2.2 Umur-ı Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı): II. Mahmut dönemine kadar devletin dışişleri ile Reisü'l-küttâblar ilgilenirdi. Devlet, dış siyasette kendi kendine yeterlilik prensibine bağlı olarak yabancı devletlerde daimi elçilikler açmamıştı. İlk defa III. Selim ile beraber Avrupa'nın büyük başkentlerinde daimi elçilikler kurulmuş, II. Mahmut döneminde yaygınlaşmış, 1835'te Umur-ı Hariciye Nezareti ihdas edilmiştir.

2.3 Umur-ı Maliye Nezareti (Maliye Bakanlığı): 1835'te mevcut defterdarlıklar kaldırılarak, bütün hazinelerin idaresine bakmak üzere Umur -ı Maliye nezareti kurulmuştur. Üzerinde çeşitli değişikliklerden sonra asıl halini 1839'dan sonra

¹⁴ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi, C-VI*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.119

¹⁵ Bilal ERYILMAZ, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, s. 70-71

¹⁶ Bilal ERYILMAZ, *a.g.e*, s. 71

almıştır.¹⁷ Yani, batının etkisi ve baskısı sonucu girişilen ıslahat hareketlerinden maliyede nasibini almıştır.

2.4 Evkaf-ı Hümayun Nezareti: Genel olarak yapılan ıslahat girişimlerinden dolayı vakıflar idaresinde de bazı değişikliklere gidildi. Bu değişimlere göre, vakıfların düzeninin sağlanması için mütevellilere nezaret hakkı verilmesi, Mekke ile Medine ve büyük padişahların vakıflarına müdahale etmek üzere 1836'da Evkaf Nezareti kurulmuştur. Daha sonra evkaf nazırlarının Meclis-i Vükelaya iştirak etmesi kabul edilerek yönetimi evkaf idarelerine verilmiştir.

2.5 Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti (Ticaret ve Ziraat Bakanlığı): II. Mahmut devrinde devletin bayındırlık seviyesini yükseltmek, servet kaynaklarını değerlendirmek ve ticareti geliştirmek adına ve devletçe alınması tedbirleri araşt ırmak üzere 1836'da "Meclis-i Umur-ı Nafia" kurulmuştur. Aynı hizmetleri devam ettirmek maksadıyla 1839'da Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti kurulmuş ve yetkiler bu nezarete devredilmiştir.

2.6 Umur-ı Nafia Nezareti (Bayındırlık Bakanlığı): Devletin tüm bayındırlık işlerini görmek ve kolaylaşt ırmak adına 1836'da kuruldu ise de, yukarıda da açıklandığı üzere 1839'da Ziraat ve Ticaret Nezareti ile birleştirilmiştir.

2.7 Umur-ı Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı): Medreseler dışında kalan ve kurulmasına yeni başlanan müesseselerin inşası ve idaresi ile ilgilenmek ve buna benzer istek ve tekliflerde kararların alındığı yer olarak 1856'da kurulmuştur.¹⁸

Böylece devlet daireleri bakanlıklar şeklinde düzenlenmiş ve ilk defa her bakanlığa müsteşarlar tayin olmuştur. Bu nedenle sadrazamlık makamının da işleri azalmış oldu. Bu nedenle 1838'de sadrazamlık makamı Başvekâlet'e (Başbakanlığa) çevrilmiştir. II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen bu nezaretler ile günümüz hükümet şeklinin ilk adımları atılmıştır.

Batılılaşma hareketleri neticesinde merkezi bir idare sistemi oluşturmak maksadı ile bir takım nezaretlerin kurulmasından başka, yönetimi kolaylaşt ırmak için yeni yeni

¹⁷ Mehmet Zeki PEKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü, C -II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 402

¹⁸ Enver Ziya KARAL, *a.g.e.*, s. 116-125

meclisler de oluşturulmaya başlanmıştır. Bu meclisler içerisinde önemli olanları ise; Meclis-i Meşveret ve Meclis-i Şûra, Meclis-i Has veya Meclis-i Vükela, Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye, Meclis-i Âli Tanzimat, Şûra-yı Devlet'tir. Zaman içerisinde merkez idare teşkilatındaki değişikliklerin anlaşılabilmesi için bu meclisler hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

Meclis-i Meşveret, 18. yy. sonlarına doğru III. Selim döneminde devlet işlerinin görüşülmesi için toplanan bu meclisin üyeleri eski sistemde olduğu gibi divan -ı hümayuna giren devlet erkânından oluşmaktaydı. Bir tür danışma niteliğinde görev yapan bu meclise II. Mahmut resmiyet ve süreklilik kazandırmıştır. Meclis-i Şûra ise, savaş ilanı, barış sözleşmesi ve yabancı devletlerle anlaşmalar yapılması gibi bu konularda önemli kararların alınmasında yükümlülüğü vardı.

Meclis-i Has veya Meclis-i Vükela, basit anlamda bakanlar kurulu niteliğinde olmakla birlikte, haftada iki kez toplanır ve devleti ilgilendiren iç ve dış sorunlar görüşülürdü.¹⁹

Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye, gerekli kanun tasarılarını ve nizamnamelerini hazırlamak, devlet adamlarıyla ilgili kararlara bakmak ve devlet ile kişiler arasındaki davaları görüşmek amacıyla kurulmuştur.

Meclis-i Âli Tanzimat, hazırlanmakta olan Islahat Fermanı'na göre, devletin ıslahat işlerini düzenlemek ve denetlemekle yükümlü idi.

Şûra-yı Devlet ise, Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Âli Tanzimat isimleri ile mevcut olan bu iki meclisin yerine ıslahat girişimlerinin tatbiki ile mükellef olmak üzere hem istişari, hem de adli ve icrai yetki ilere sahip olan bu iki meclis 1861'de ilhak edilmişti. İşte bundan yedi yıl sonra da iki meclis oluşturulmuş, birincisine Şûra-yı Devlet, ikincisine de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye denilmiştir.

Şûra-yı Devlet, kendisine verilmiş olan yetkilere göre çeşitli işleri tetkik etmek üzere, "Mülkiye", "Maliye ve Evkaf", "Adliye", "Nafia" ve "Maarif" dairelerinden oluşmaktaydı. Şûra-yı Devlet teşkilatı 6 Mayıs 1869'da yapılan bir değişiklik ile "Mülkiye" ve "Maliye" daireleri birleştirilerek, "Dâhiliye" ve "Maarif Dairesi" adıyla yeni bir daire haline getirilmiştir. 10 Şubat 1872 tarihinde ise çıkarılan bir yasa ile yeniden düzenlendi ve "Tanzimat", "Muhakemat" ve "Dâhiliye" olmak üzere daire sayısı 3'e indirildi.²⁰

¹⁹ Enver Ziya KARAL, a.g.e. s, 120

²⁰ Bilal ERYILMAZ, a.g.e., s. 190

Osmanlı merkez teşkilatı hakkında kısaca bilgi vermek kaydıyla, özellikle Divan -ı hümayun ve bu mekanizmayı oluşturan öğelerden bahsettik. Bizim buradaki amacımız devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde merkez idare teşkilatının ne kadar sistematik bir şekilde çalıştığını ortaya koymaktı. Malumdur ki, böylesine geniş bir konuyu kısaca geçmek yeterli değildir. Fakat elimizden geldiğince ana hatlarıyla açıklamak şartı ile konumuzla ilişkisi olan kısımlara değinmeye çalıştık.

İKİNCİ BÖLÜM

TAŞRA İDARE TEŞKİLATI

1. İDARİ TAKSİMAT

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, yukardan aşağıya doğru be yerbeyliği, sancak, kaza ve karye (köy) şeklinde idari ve askeri birimlere ayrılırdı. Daha sonra kaza'dan bir alt birim olarak nahiye'ler oluşturulmuştur. Nahiye'lerin, kuruluş ve idare si de şu suretle tespit edilmiştir: Nahiye, her kazada mevcut karye, çiftlikler ve dağınık halde bulunan evlerden kurulmaktadır. Köylerle birlikte nahiye'lerin birleşmesinden kazalar, kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden de Beylerbeyilikler(eyaletler) ortaya çıkmıştır.

Kazalarda yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşılar bulunurdu. Kadılar, askeri olmayan şer'i ve hukuki meselelerden sorumlu idiler. Bunun yanı sıra kaza iâşesinin temini, belediye, adliye işleri, hükümet tarafından merkezden istenilen hususların temin ve tedariki ile görevliydi. Alaybeyleri ise, kazanın askeri işlerinde yetkili idi. Kazanın asayişini sağlamak da subaşıların vazifesiydi. Kazaların birleşmesinden meydana gelen sancaklar ise, sancakbeyi adı verilen bir kişi tarafından kanun ve nizamlar çerçevesinde idare edilirdi.²¹

Sancakbeyinin, sancağın en üst mevkisinde olmasından dolayı geniş yetkileri ve sorumlulukları vardı. Bunları askeri ve idari olarak iki kısma ayırabiliriz. Savaş sırasında dâhilindeki tımarlı sipahiler ile beylerbeyinin kumandası altında sefere giderdi. Sancakta asayiş ve emniyeti sağlamak, kalpazanlıklarla mücadele etmek, özel görev için gelen devlet memurlarına yardımcı olmak ve görevlerinde kolaylık sağlamak, ayrıca sancakta suçluların cezalandırılma işi de sancakbeylerine verilmişti.²² Kısacası sancakbeyleri, hem idari, hem askeri, hem de asayiş işlerinden sorumlu idiler.

Osmanlı idari teşkilatında sancakların birleşmesinden Beylerbeyilik (Eyalet) teşekkül ederdi. Başlarında beylerbeyiler veya buna eşit değerde olan mir-i miranlar vardı. Beylerbeyiler, bütün ordu işlerinden mesuldü ve devlette hükümdardan sonra sözü geçen bunlar idi.²³ Beylerbeyi, eyaletindeki askeri hususlara dair meseleleri

²¹ Yusuf HALAÇOĞLU, *a.g.e*, s. 73

²² Yusuf HALAÇOĞLU, *a.g.e*, s. 74

²³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi, C-I*, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s. 502

halletmek, bölgesindeki halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması, tımar tevcihi ve terakkilerini yürütmek vs. vazifelerden sorumlu idi.

Beylerbeyiler, sefer olduğu sırada kendi bölgesindeki sancakbeyleri ile tımarlı sipahileri maiyeti altına alarak emir olunan yerde orduya katılmak zorundaydı. Beylerbeyi seferde iken ise, yerine vekil olarak “mütesellim” denilen kişi bırakılırdı. İlk başta tek beylerbeyliği varken, zamanla fetihlerin genişlemesi ile Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği olarak ikiye ayrılmıştır.

Osmanlı idari teşkilatı içerisinde vergi düzeni esas alınmak üzere Sâlyaneli ve Sâlyanesiz eyaletler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sâlyaneli eyaletlerde; tımar sistemi uygulanmıyordu. Yani, tahrir yapılmıyor, has zeamet ve tımar dirlikleri bulunmadan, doğrudan hazine tarafından yıllık olarak beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer görevlilerin maaşları çıktıktan sonra tahsil edilirdi. Sâlyanesiz eyaletlerde ise; tımar sistemi uygulanırdı. Bu eyaletlerde tahrir yapılıyor ve tahrir sırasında eyaletin geliri has, zeamet ve tımar şeklinde dirliklere ayrılıyordu. Yani, hazine ve defterhaneden idare ediliyorlardı.²⁴

Bunlardan başka serbest mir-i mirânlıklar ve yurtluk-ocaklık sancaklar da mevcut olup, mir-i mirânlıklar; Osmanlı Devleti tarafından mülkiyetleri sahiplerine ait olarak kabul edilmiş olan ve buna karşılık devletin yüksek hâkimiyetini tanıyan sancaklardır. Büyük-küçük bazı yerler ise, yerli ahaliye sancak itibarıyla verilmiş olup, bu sancaklar boş kalınca kimseye verilmeyerek, o sancakbeyinin oğullarına, kardeşlerine vs. verilirdi. Buna da yurtluk-ocaklık sancaklar denilmekteydi.²⁵

Sancak taksimatı pek değişmemişse de, eyalet teşkilatı devletin sona ermesine kadar sık sık değişikliğe uğramıştır. En esaslı değişme ise, Sultan II. Mahmut döneminde oldu. Bu dönemde merkezi otorite güçlendi ve 18. yy.da egemen güç olan âyanlar ve valiler, 19. yy.ın başlarında da bir süre etkili olabildilerse de, bundan sonraki süreçte bütün eyaletler merkez otoritenin mutlak kontrolü altına alındılar.

1864'te kabul edilen Vilayet Nizamnamesi ile en büyük idari birime Vilayet adı verilmiş, vilayet sancaklara, sancak kazalara, kaza karyelere (köylere) ayrılmıştır. Vilayetleri vali, sancakları mutasarrıf, kazaları da kaymakamlar idare etmişlerdir. 1864'ten sonra daha kapsamlı ve merkezîyetçiliği attırıcı kanunlar yürürlüğe sokulmuş, 1871 İdare-i Umum-i Vilayet Nizamnamesi ile uygulanma esasları belirlenmiştir.

²⁴ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, s. 111-121

²⁵ Yusuf HALAÇOĞLU, *a.g.e*, s. 77

1864 Vilayet Nizamnamesi kabul edilmeden önce, Osmanlı devlet adamları, mülki teşkilata ve idareye yeni bir şekil vermek, düşünmek ve tedbir aramak hürlüğüne sahip değillerdi. Avrupa'nın büyük devletleri, 1856'da yayımlanan Islahat Fermanı'nda vaat edilen prensiplere dayanarak, Osmanlı hükümetini yaptıkları müdahalelerle, sürekli olarak baskı altında bulunduruyorlardı. Bu devletlerde, Hristiyan tebaanın zulüm altında ezildiği düşüncesi hâkimdi. Bu zulmün ortadan kaldırılması için de, Hristiyanların mülki idareye, Müslümanlarla eşit şartlar dâhilinde katılmasını istiyorlardı. Nitekim de öyle olmuştur. İlk örneğini ise, Tanzimat'tan sonra eyalet yönetiminde olan Müslüman ve Hristiyan mahalli grupların yönetime katılması Muhassıllık Kurumu ve Muhassıl Meclisleri'nde görülmektedir.²⁶ Daha sonra da Vilayet, Liva ve Kaza İdare Meclisleri'nde iki gayrimüslim iki de Müslüm an aza yer alacaktır.

1864 Vilayet Nizamnamesinin uygulanma sıندان önce, taşrada faaliyette bulunan ve önce Muhassıllık, sonraları Memleket Meclisleri denen, Vilayet, Liva ve Kaza İdare Meclisleri, gerçek anlamda mahalli idari kuruluşu olmayıp, daha çok ahalinin mahalli yönetime katılma sürecinin ve alışkanlığının başlangıcını meydana getirmesi ve bir nevi hazırlık aşaması olması nedeniyle önemli bir yere sahiptirler.²⁷

Vilayet idaresi konularına göre genel olarak; mülkiye, maliye, zaptiye, siyasi ve hukuk işleri gibi bir takım bölümlere ayrılmaktadır. Vilayetın genel idaresi valiye verilmiştir. Maliye işleri, defterdar unvanıyla bir memura bırakılmıştır. Defterdar, valinin maiyetinde bulunmakla beraber mali konularda doğrudan doğruya Maliye Nezareti'ne karşı sorumludur. Siyasi işler, Hariciye Nezareti tarafından tayin edilen bir memura verilmiştir. Zaptiye işleri, valinin idaresine bırakılmıştır. Bunlardan başka valinin maiyetinde vilayetın nafia işleriyle meşgul olmak için bir Nafia müdürü, ziraat ve ticaret işleri ile uğraşması için de bir Ziraat müdürü bulunmaktadır.²⁸

Daha önce de bahsettiğimiz üzere vilayetlerin idaresi valilere, sancakların idaresi mutasarrıflara, kazaların idaresi kaymakamlara verilmişti. Ayrıca nahiyelerin idaresi içinde nahiye müdürü görevlendirilmişti.

²⁶ İlber ORTAYLI, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler*, TODAİE (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü), Ankara, 1974 s. 15

²⁷ İ. Ortaylı, a.g.e., s.13-26

²⁸ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi, C-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, 153-154

1.1 Vilayet:

Valiler, padişah tarafından tayin edilirler ve vilayetin merkezinde oturlardı. Başlıca yürütme kuvveti, askerlik ve adalet dallarından başka, diğer bütün dalları temsil etmekteydi.

Vilayette huzur ve sükûneti sağlamak, memurların görevlerini yerine getirmelerine dikkat etmek, mahkemelerin düzenli ve süratli çalışmalarını sağlamak, hapisaneleri teftiş etmek, vergilerin usulü gereğince toplanmasını sağlamak, bayındırlık alanında tedbirler almak, idare ve asayiş ile alakalı hususlarda mutasarrıflara ve kaymakamlara gerekli emirleri vermek ve onları denetlemek valilerin daimi vazifeleriydi. Mahkemelerin ve meclislerin kurulması, hapisane işlerinin düzenlenmesi, ziraat, ticaret ve vergi hususlarında vilayet gücünün artırılması da ıslahat vazifeleriydi.²⁹

Valinin doğrudan doğruya maiyetinde olan memurlar, defterdar ile mektupçudan ibaretti. Defterdar, bilindiği üzere mali işlerle meşgul olurdu ve Maliye Nezaretine karşı sorumlu idi. Mektupçu ise, bir nevi genel sekreterdi ve her türlü yazışma işlerini görürdü. Doğrudan doğruya valinin emrinde bulunmayıp, dâhiliyeden başka nezaretlere bağlı yüksek vilayet memurlar da vardı. Bunlar; Nâip(kadı), Evkaf muhasebecisi, Müftü ve Rüşumat müdüründen ibaretti. Vali, bu memurların, vazifelerinde ihmal ve kötüye kullanma gördüğü takdirde, durumu alakalı nezarete bildirmeye mecburdu. Aksi halde bunlardan kendisi sorumlu tutulurdu. Kısacası valiler, vilayetin genel idaresini idrak etmekle yükümlüdürler.

1.2 Sancak: Mutasarrıf, sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memura verilen addır.³⁰ Vali gibi padişah tarafından tayin edilmekte ve sancak merkezinde oturup, sancağı idare etmektedir. Mutasarrıflar, vilayet talimatnamesinde belirtilmiş olan mülki, idari, inzibati ve mali hususları yerine getirirler. Ayrıca valinin livada temsilcisi durumundaydılar. Bu sebeple, vali ile fikir alışverişi yapar, gerekli hususlarda ondan talimat alır. Mutasarrıf gerekli hallerde valiye vekâlet eder. Sancağa dâhil kaza kaymakamları üzerinde emir verme yetkisine sahiptir. Maiyetinde bir muhasebeci ile bir tahrirat müdürü bulunuyordu. Muhasebeci, mali hususları; tahrirat müdürü yazışma işlerini yürütürdü.

²⁹ Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilayet Yönetimi", *Türkler*, C.13, Ankara 2002, 754

³⁰ M. Zeki Pekalın, a.g.e., C.II, s. 586-587

1.3 Kaza: Kaymakamlar, kaza adı verilen teşekkülün başında bulunan memura verilen isim olmakla birlikte, prensip itibarıyla Dâhiliye Nazırı tarafından tayin edilir, kaza merkezinde oturur ve bir nevi mutasarrıfın vekili olarak kazayı idare eder. Maiyetinde mali işleri görmek üzere bir mal müdürü ile yazışma işlerini sağlayan bir kâtip vardır.

1.4 Nahiye: İdari taksimat derecelerinin en küçüğüdür. 1871 yılında kaza ile köy arasına nahiyeler eklenmiştir. Bu olay 1864'te yayımlanan Vilayet Nizamnamesi'ne 1871'de yapılan bir değişiklikle uygulamaya sokulmuştur. Teşkilatın başındaki mülki amire “Nahiye Müdürü” denilirdi.

Nahiye, her kazada mevcut karye, çiftlikler ve dağınık halde bulunan evlerden kurulmaktadır. Ayrıca idaresi altında bulunan köy ve çiftliklerde beşyüz erkek nüfusu bulunmayan yerler, nahiye olarak teşkil edilmemektedir.

2. İDARE MECLİSLERİ

1864 Vilayet Nizamnamesinin merkezîyetçi unsurları ihtiva etmesinden sonra yeni bir düzenleme olarak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi kabul edilmiş ve merkezîyetçilik daha da artmıştır. 1871 statüsü vilayet idaresinde hükümetin kontrol mekanizmasını daha da artırmış, infaz ve icra meselelerinde iş bölümü unsuru ön plana çıkarak merkezin işi hafifletilmiştir.³¹ Özellikle; Tanzimat'ın ilanından sonra kurulan bir takım meclislerin çalışmalarından, ıslahat için beklenen sonuçların çıkmadığı bir gerçektir. Bu nedenle taşra idaresi yeniden düzenlenirken, bu meclisler kaldırılarak yerine merkezce daha sıkı kontrol edilebilen ve valilerin yetkilerinin sınırlandırılmasından çok, idarenin kolaylaştırılmasına yönelik yeni meclisler kurulmuştur. İdari teşkilatta yapılan ıslahat, valilerin nüfus ve yetkilerinin azaltılması amacını gütmektedir. Bu maksatla, valilere yalnız asayiş işleri bırakılmıştır.³² Diğer taraftan idarenin her kademesinde halkın katıldığı idare meclisleri, taşra meclisleri teşkil edilmiştir. Bunlar:

2.1 Vilayet İdare Meclisi

Vilayet merkezinde, valinin başkanlığında sürekli olarak toplanmaktadır. Tabii üye olarak; Nâib, Mektupçu, Defterdar, Hariciye Memuru vardı. Yine Müftü ve

³¹ İlber ORTAYLI, *a.g.e.*, s. 49

³² İnalcık H., “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri” , *Belleten*, cilt. XXVII, 1964, İstanbul 1993, s. 363

gayrimüslim ruhani reisler de tabii üyeler arasındadırlar. Bunlardan başka ahali tarafından seçilen iki müslim, iki de gayrimüslim olmak üzere dört üye bulunuyordu.

Vilayet İdare Meclislerinin görevlerini müzakere ve istişare olarak iki kısma ayrırabiliriz. Bugünkü İl ve İlçe idare kurullarının görevleri arasında bulunan idari anlaşmazlıkları inceleme ve memurlara disiplin cezası verme hakkına sahipti. Yine mülkiyeye, maliyeye, bayındırlığa ve miri mallara ait konularda meclis, müzakere ve karar organıdır. Hukuki işlere ve adli davalara hiçbir şekilde müdahale edemezler. Vilayet İdare Meclisleri, liva ve kaza merkezlerinde kurulması öngörülen belediye, daire ve meclislerinin kararları, icraatları ve harcamaları üzerinde kontrol organı olarak görevlendirilmiştir. Bundan başka Vilayet Umumi Meclisi 'nin tasvibi ve hükümetin tasdiki ile gerçekleşen vilayetin alacağı vergilerin tevzi ve tahsili ile de görevlidir.³³ Bu meclislerin çalışma usullerinin önemli bir yanı da, müzakere edilecek konuların gündeme vali tarafından alınmasıdır.

Bu meclislerde önemli bir özellik ise; Müslüman üyeler yanında, gayrimüslim ahali temsilcileri ile ruhani reislerin de bulunmasıdır. Bu, mahalli halkın idareye katıldığına bir kıstasıdır. Ancak, hem karma seçim usulü ve hem de seçme ve seçilme şartlarının belli bir servete sahip olmaları koşulu, meclise katılma hakkını belirli bir zümre için sınırlandırmıştır.

Önemli bir not olarak; Vilayet İdare Meclisleri, bağımsız ve özerk bir mahalli kuruluş değildir.

2.2 Sancak İdare Meclisleri:

Osmanlı Devleti mülki taksimatına göre vilayetin bir alt birimi olan livaların; idare, maliye, bayındırlık, eğitim, tarım ve ticarete dair işlerini ve idari uyuşmazlık sorunlarını müzakere edip karara bağlayan organlar Liva İdare Meclisleridir. Liva İdare Meclislerinin başkanı, bu birimde validen bir alt mevkide olan mutasarrıftır. Mutasarrıftan başka, livanın merkezi olan kazanın hâkimiyle, muhasebe müdürü, tahrirat müdürü, müftü ve gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri meclisin tabii üyeleridir. Ayrıca Vilayet İdare Meclisinde de olduğu gibi, ahalice seçilen iki müslim iki de gayrimüslim üye meclisin kadrosunda yer almaktadır. Ayrıca, hukuki ve adli davalara müdahale edemezdi.³⁴

³³ İlber ORTAYLI, *a,g,e*, s. 56-57

³⁴ İlber ORTAYLI, *a,g,e*, s. 65

Liva'nın merkez kazasının; mektep, hapishane ve hastane gibi tesislerin yapım ve onarımı ile livadaki kazaları birbirine bağlayan yolların yapım ve onarımı için gereken işlem ve müzakereler bu meclisin görevlerindendir. Bundan başka, mali konularda vergilerin tevzi ve tahsilinden doğan davalara da bakarlardı. Nahiye Meclislerinin bir üst organı durumundadır.

2.3 Kaza İdare Meclisleri:

Kazanın mülki amiri olan kaymakamın başkanlığında, Kaza Mal Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Kaza Hâkimi (Naib), Müftü ve gayrimüslim cemaatin ruhani reisi gibi tabi üyeler ve ikisi müslim, ikisi de gayrimüslim dört seçilmiş üyeden oluşmaktadır.

Kaza İdare Meclisleri; idari davalar, kaza gelirlerinin ve giderlerinin gözden geçirilmesi, miri malların idaresi ve korunması, umumi sağlığa ait tedbirlerin alınması, belediye tesislerinin yapım ve onarımı, köy yollarının yapım ve bakımı gibi konuları müzakere eder ve karara bağlarlar. Bundan başka vergi itirazlarının görüşüldüğü ilk organdır. Kaza İdare Meclisleri, kaymakamın yetkisi dâhilindeki mukaveleler ve alım satım işlerinin usule uygunluğunu inceler. Bu denetim görevini yerine getiren Kaza Meclisi, itirazlar veya yetkisini aşan konuları Liva İdare Meclisine havale ederdi.³⁵

³⁵ İlber ORTAYLI, *a,g,e*, s. 68-69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VALİLER, MUTASARRIFLAR VE KAYMAKAMLAR

1.VALİLER

Valiler daha önce de açıkladığımız üzere, padişah tarafından tayin edilmekte ve vilayetin merkezinde oturmaktaydı. Başlıca yürütme kuvveti, askerlik ve adalet dallarından başka, diğer bütün dalları temsil etmekteydi. Vilayette huzur ve sükûneti sağlamak, memurların görevlerini yerine getirmelerine dikkat etmek, mahkemelerin düzenli ve süratli çalışmalarını sağlamak, hapishaneleri teftiş etmek, vergilerin usulü gereğince toplanmasını sağlamak, bayındırlık alanında tedbirler almak, idare ve asayiş ile alakalı hususlarda mutasarrıflara ve kaymakamlara gerekli emirleri vermek ve onları denetlemektir.

Valinin doğrudan doğruya maiyeti altında defterdar ve mektupcu vardır. Bir de doğrudan doğruya valinin emrinde olmayıp, dâhiliyeden başka nezaretlere bağlı nâib, müftü, evkaf muhasebecisi ve hukuk işleri müdürü gibi yüksek vilayet memurları da vardı. Vali, bu memurların vazifelerinde ihmal ve kötüye kullanma gördüğü takdirde durumu alakalı nezarete bildirmeye zorunluydu. Aksi halde bundan kendisi sorumlu tutulurdu. Kısacası valiler, vilayetin genel idaresini idrak etmekle yükümlüdürler.

Şimdi H.1298-H.1325 (M.1881-M.1907) tarihleri arasından yayınlanmış olan dokuz salnamede verilen valileri sırasıyla gösteriyoruz. Merkezin taşradaki idareye verdiği önem, valilerin rütbelerinden de anlaşılmaktadır. Valiler, "Müşir", "Vezir", "Mir-i mirân", "Bâla", "Osmânî", "Mecidi" ve "Rumeli Beylerbeyliği" gibi nişanlara sahiptiler.

1.1 Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti Valileri

Tezimizin asıl konusu olan, H.1298-H.1325 tarihleri arasında neşre dilen sâlname kayıtlarına göre Ma'mûratü'l-Aziz vilayeti valilerini vermeden önce, bütün sâlnamelerde karşımıza çıkan ve "Mezre'a Mukarr-ı Eyalet Olduktan Sonra Gelen Vulât-ı İzam" başlığı altında verilen bilgilerde; geçmiş tarihlerdeki valilerin rütbeleri, geliş tarihleri ve isimlerinin verildiğini görüyoruz. Ma'mûratü'l-Aziz'de daha önce görev yapan valilerin isimleri, rütbeleri ve geliş tarihleri şöyle:

Esame-i Vulât	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
Sadr-ı Esbak Reşid Paşa	1250	Müşir	-

Hafız Paşa	1251	Vezir	-
Sadullah Paşa	1252	"	Askeri
Zekeriya Ahmed Paşa	1253	"	"
Vecihi Paşa	1256	"	Mülkiye
Palashlı İsmail Paşa	1257	"	"
Ömer Fevzi Paşa	1260	Rumeli Beylerbeyliği	-
Kütahyalı Hacı Ali Paşa	1262	Vezir	Sipahi
Simakolu Hüsrev Paşa	1262	"	Askeri
Gürcü Yusuf Paşa	1265	"	Mülkiye
Ragıp Paşa	1267	"	Askeriye
Eğribozlu Ömer Paşa	1268	"	Mülkiye
Mezarcı Zâde Ziya Paşa	1270	"	Askeri
Mehmed Reşid Paşa	1270	"	Mülkiye
Def'a İsmail Paşa	1271	"	"
Maraşlı Süleyman Paşa	1271	"	-
Osman Nuri Paşa	1271	"	Mülkiye
Arif Paşa	1272	"	Askeri
Nuri Paşa Zâde Cemal Paşa	1273	"	Mülkiye
Gürcü Sabri Paşa	1274	"	Askeri
Ali Rıza Paşa	1275	"	"
Halepli Yusuf Paşa	1275	Mir -i mirân	Mülkiye
Veysi Paşa	1276	Rumeli Beylerbeyliği	"
Hacı İzzet Paşa	1278	Vezir	Askeri
Levskofçalı İsmail Paşa	1279	"	Mülkiye

Listeden de görüleceği gibi, Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti'nin ilk valisi H.1250(M.1834) yılında Müşir rütbesi ile Sadr -ı Esbak Reşid Paşa'dır. Bunun dışında bazı yıllarda, iki hatta üç vali değişikliğine gidildiğini de bu belge sayesinde görebiliyoruz. Bunun sebebi olarak da, 1839'dan sonra merkezi otoriteyi daha güçlü kılmak adına yapılan bir takım değişikliklerin, taşradaki idare mekanizmalarını da etkilediği muhakkaktır. Bu ise merkez ile taşra arasında bir buhran olduğunu ve hemen hemen bütün devlet dairelerinde görülen istikrarsızlığın idare teşkilatında da görüldüğü açıktır. Yani bir sene içerisinde merkez tarafından tam üç kez vali değişikliğine gidilmesi bizde bu kanaati uyandırmaktadır.

Ma'müratü'l-Aziz bir dönem, sancak olarak Diyarbakır vilayetine sancak bağlanmış ve bu dönemde görev yapan mutasarrıfların isimleri aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Esame-i Mutasarrıfeyn	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
İsmail Paşa	1283	Rumeli Beylerbeyliği	Askeri
Maraşlı Hamid Paşa	1285	"	Mülkiye
Hurşid Paşa	1288	Vezir	"
Diyarbakirli Seyid Paşa	1288	Mir -i mirân	"
İşkodralı Salih Paşa	1290	Mirü'l-ümera	"

Ma'müratü'l-Aziz 1296 yılında müstakil mutasarrıflık olarak idare edilmiş ve mutasarrıfların isimleri, "Diyarbakırdan Biltefrik Müstakil Mutasarrıflığa Tahvilinde Tayin Olunan Mutasarrıfeyn" başlığı altında verilmiştir.

Esami	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
İşkodralı Zâde Hasan Beg	1296	Bâlâ	Mülkiye
Adanalı Abdülnefi Efendi	1296	Evveli	"

Bu listelerden de anlaşılacağı gibi Ma'müratü'l-Aziz, H. 1283- H. 1296 tarihleri arasında Diyarbakır'a bağlı bir müstakil mutasarrıflık olarak teşkil edilmiştir. Bu durumda ilk mutasarrıfın ise Rumeli Beylerbeyliği rütbesi ile İsmail Paşa olduğu görülmektedir.

1296'da vilayet statüsü kazanan Ma'müratü'l-Aziz vilayetinde valilik yapan şahıslar da kayıtlarda şöyle verilmiştir.

Esame-i Vulat	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
Hakkı Paşa	1296	Rumeli Beylerbeyliği	Mülkiye
Müşarü'l-ileyh kable'l-vürud Sivas'a tahvil edilmiştir.			
Hakkı Paşa Zâde Aziz Paşa	1296	Rumeli	Mülkiye
Süleymaniyeli Abdullah	1297	Vezir	Mülkiye
Musib Paşa			
Serveri Efendi	1297	Anadolu Kazaskeri	İlmiye
Müşarü'l-ileyh darsaadette tahvil edilmiştir.			
Abdülnefi Efendi	1298	Bâlâ	İlmiye
Elhac Hasan Refik Beg Efendi	1299	"	Mülkiye

Listeden de göreceğimiz üzere, 1296'da Hakkı Paşa'nın Sivas'a gönderildiği ve yerine de Aziz Paşa'nın vali olarak görev yaptığını görmekteyiz. Aynı durum 1297'de

de geçerlidir. Serveri Efendi'nin merkez tarafından yeri değiştirilerek, yerine Abdullah Musib Paşa'nın vali olarak atandığını görmekteyiz.

Ma'muratü'l-Aziz vilayeti valileri:

1298- Abdullah Musib Paşa

1301- Abdülnefi Efendi (Bâla Mecidi 1)

1302- Elhac Hasan Refik Beg Efendi (Bâla Osmâni 2 Mecidi 1)

1305- Hasan Hilmi Beg Efendi

1307- Ali Beg Efendi (Evveli Mecidi 2 Osmâni 4)

1308- Abdülhalik Nasuhi Beg (Evveli Osmâni 2 Mecidi 2)

1310- Mehmed Enis Paşa (Rumeli Beylerbeyliği Osmâni 2 Mecidi 2)

1312- " " " "

1325- Halid Beg Efendi³⁶ (Bâla Mecidi 1)

Tablodan da anlaşılacağı üzere sadece Rumeli Beylerbeyliği rütbesi ile Mehmed Enis paşa 1310-1312 yılları arasında görevine devam etmiştir. Bunun haricinde her dönemde vali değişiklikleri olmuştur. Bu da Tanzimat ile gelen yeni idari mekanizmaların ve daha merkezci bir idare sisteminin oturtulmaya çalışıldığı dönemlerdeki istikrarsızlığın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2- MUTASARRIFLAR

Taşra teşkilatı kısmında Mutasarrıflıktan bahsetmiştik. Fakat konunun önemi itibariyle Mutasarrıflar hakkında hatırlatma bakımından kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Vali gibi padişah tarafından tayin edilmekte ve sancak merkezinde oturup, sancağı idare etmektedir. Mutasarrıflar, vilayet talimatnamesinde belirtilmiş olan mülki, idari, inzibati ve mali hususları yerine getirirler. Ayrıca vali nin livada temsilcisi durumundadırlar. Bu sebeple, vali ile fikir alışverişi yapar, gerekli hususlarda ondan talimat alır. Mutasarrıf gerekli hallerde valiye vekâlet eder. Sancağa dâhil kaza kaymakamları üzerinde emir verme yetkisine sahiptir. Maiyetinde bir muhasebeci ile bir

³⁶ 1298 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 47
 1301 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 48
 1302 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 48
 1305 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 34
 1307 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 34
 1308 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 36
 1310 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 102
 1325 *Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi*, s. 52

tahrirat müdürü bulunuyordu. Muhasebeci, mali hususları; tahrirat müdürü yazışma işlerini çevirirdi.

2.1 Ergani Sancağı Mutasarrıfları

Ergâni sancağı, sadece 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Ma'mûratü'l -Aziz vilayetine bağlı bir sancak olarak görülmektedir. Daha sonraki sâlnamelerde görülmeyişinin sebebi bu vilayetten ayrılmış olmasıdır. Palu ve Siverek kazalarını da bünyesine alan bu sancak daha sonra Diyarbakır vilayetine dâhil edilmiştir. Ancak Palu kazası daha sonraki dönemlerde Ma'mûratü'l -Aziz vilayetine bağlı bir nahiye olarak görülmektedir. Ergâni sancağının 1298 senesinde görevde bulunan mutasarrıfı, Ahmed Hamdi Efendi olarak verilmektedir.³⁷

2.2 Malatya Sancağı Mutasarrıfları

Malatya sancağı ile ilgili kayıtlar 1301 tarihli sâlname ile başlamaktadır. 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Malatya sancağı ile ilgili bilgilerin bulunmaması, sancağın 1298'den sonra Ma'mûratü'l -Aziz'e bağlandığını göstermektedir. 1325 tarihli sâlname kaydında ise, Malatya sancağının Ma'mûratü'l -Aziz'e bağlanmadan önceki mutasarrıflarının isimleri "Malatya Sancağının Bidayet Teşekkülünden Berü İfa -ı Me'muriyet İden Mutasarrıfeyn -i Kiram" başlığı altında verilmiştir. Fakat bu mutasarrıfların hangi tarihlerde Malatya mutasarrıfı olarak görev yaptıklarına dair bir malumat verilmemiştir. Bu mutasarrıflar ve rütbeleri:

1325-

Ali Kemal Efendi (Sâniye)

Tayyar Paşa (Rumeli Beylerbeyi)

Veysi Paşa "

Osman Beg (Sâniye)

Mustafa Şevki Beg (Sâniye)

Timur Paşa (Rumeli)

İbrahim Beg (Sâniye)

Mehmed Şefik Paşa (Rumeli)

Şakir Paşa (Rumeli)

Ali Rıza Paşa (Rumeli)

Emin Beg (Evvel-i Sâniye)

Mehmed Ali Paşa (Rumeli)

Mehmed Emin Paşa (Rumeli)

Ahmed Sabit Paşa "

Def'a Sâniye Ali Rıza Paşa, "

Hacı Asif Paşa (Mir-i mirân)

Namık Paşa (Rumeli)

Cemil Paşa "

³⁷ 1298 Tarihli Sâlname, s. 69

Rüşdi Paşa	"	Mehmed Şevki Paşa (Rumeli)
Rasim Paşa	"	Hasib Beg (Evvel-i Evvel-i)
Ali Haydar Beg (Mütemayız) ³⁸		

1301 tarihli sâlnameden itibaren Malatya sancağı mutasarrıfları ile ilgili kayıtlarda, aşağıda da görüleceği üzere Muhammed Ali Paşa hariç, diğer şahısların her sâlnamede değişiklik arz ettiği görülmektedir. Ayrıca mutasarrıfların rütbelelerinden de anlaşılacağı üzere merkezin taşra ile bağlarını sıkı tutmak istediğini anlamak ve Malatya sancağını önemseydiğini düşünmek mümkün görünüyor. Sâlname kayıtlarında mutasarrıfların listesi şöyle verilmektedir.

1301- Şakir Beg Efendi	(Evvel-i Sânisı)
1302- Rüşdü Paşa	(Mirü'l-Ümera)
1305- Ali Rıza Efendi	(Evvel-i Sânisı Mecidi 3 Osmâni 4)
1307- Muhammed Ali Paşa	(Mir'i-Mirân)
1308- " " "	"
1310- Mehmed Emin Efendi	(Evvel-i Sânisı Mecidi 4)
1312- Ahmed Sabit Paşa	(Mir'i-Mirân)
1325- Lütfü Paşa ³⁹	(Rumeli Beylerbeyliği Mecidi 1)

2.3 Dersim Sancağı Mutasarrıfları

Dersim sancağı kayıtları ilk olarak 1307 tarihli Ma'mûratü'l-Aziz sâlnamesinde yer almaktadır. 1298 tarihli sâlnamede Çarsancak kazası ile ilgili bilgilerin içerisinde "Sâlnamenin tertibinden sonra Çarsancak kazası ve nahiyesi yeni teşkil olunan Dersim vilayetine ilhak olmuştur." şeklinde bir not düşülmüştür. Düşülen bu nottan anlaşılıyor ki, 1298'de vilayet olarak teşekkül eden Dersim daha sonra 1307'de sancak olarak Ma'mûratü'l-Aziz vilayetine bağlanmıştır. Özellikle 1325 tarihli sâlname kayıtlarında Dersim'de görev yapan vali ve mutasarrıflar "Bidayet Teşekkülünde İcra -i Memuriyet Eden Vulât-ı izam ile Livaya Kabineden Sonra Gelen Mutasarrıfeyn -i Kiram" başlığı

³⁸ 1325 Tarihli Sâlname, s. 83

³⁹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 81

1302 Tarihli Sâlname, s. 81

1305 Tarihli Sâlname, s. 56

1307 Tarihli Sâlname, s. 58

1308 Tarihli Sâlname, s. 61

1310 Tarihli Sâlname, s. 114

1312 Tarihli Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Sâlnamesi, s. 168

1325 Tarihli Sâlname, s. 84

altında verilmiştir. Bu kayıtlarda 1297, 1300 ve 1302 yıllarında üç vali verilmiştir. Mutasarrıflara gelince, 1304'ten itibaren de mutasarrıf isimleri zikredilmiştir. Bu vali ve mutasarrıfların yer aldığı 1325 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarih-i Memuriyet
Vali	Fikri Paşa	Rumeli Beylerbeyliği	1297
"	Osman Paşa	"	1300
"	Reşid Paşa	"	1302
Mutasarrıf	Mehmed Ali Paşa	Mir'i-Mirân	1304
"	Tevfik Paşa	"	1305
"	Emin Paşa	"	1306
"	Ali Şefik Paşa	Mirliva	1307
"	Rüşdü Paşa	Mirü'l-Ümera	1309
"	Salih Paşa	"	1309
"	Hacı İbrahim Hakkı Efendi	Evveli Evveli	1310
"	Şükrü Paşa	Rumeli	1311
"	Yahya Nüzhet Paşa	Mir'i-Mirân	1312
"	İbrahim Muhlis Beg	Mütemayiz	1314
"	Cemal Beg	Evvel-i Sânis	1316
"	Mahmud Paşa	Mir'i-Mirân	1317
Mutasarrıf	Ahmed Paşa	"	1318
"	Arif Paşa	Mir'i-Mirân	1319
"	Musa Celal Beg	Evveli Evveli	1320
Mutasarrıf	Hacı Osman Paşa	Rumeli ⁴⁰	1322

3. KAYMAKAMLAR

Kaza merkezinin idaresinde en yetkili kişilerdir. Bir bakıma mutasarrıfın vekili olarak kazayı idare etmektedirler. Maiyetinde Müftü ile kaza hâkimi olan Nâib, yazışma işlerini sağlayan Kâtib ve mali işleri görmek üzere bir mal müdürü bulunmaktadır.

3.1 Ma'muratü'l-Aziz Merkez Kazaları Kaymakamları

Ma'muratü'l-Aziz kazalarının kaymakamlarını vermeden önce şu hatırlatmayı tekrar yapmanın faydalı olacağı kanısındayız. 1298 tarihli sâlname kayıtlarına göre

⁴⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 100

Ma'müratü'l-Aziz vilayetinin merkezi Harput olarak görülmektedir. Ma'müratü'l -Aziz ise bir sancak olarak verilmektedir. Fakat 1301 tarihli sâlname kayıtları ile vilayet merkezinin Ma'müratü'l-Aziz olarak verildiği, buna bağlı olarak da Harput merkeze bağlı bir kaza olarak kayıtlara geçmiştir.

3.1.1 Arapgir Kazası Kaymakamları

- 1298- Ali Rıza Efendi
- 1301- Mustafa Amil Beg
- 1302- Amil Beg
- 1305- Osman Nuri Efendi
- 1307- Mustafa Edib Beg
- 1308- Osman Fehmi Efendi (Sâniye)
- 1310- Fehmi Efendi (Sâniye Mecidi 5)
- 1312- Mustafa Sabri Efendi
- 1325- İsmail Sabri Efendi⁴¹

Tablodan da görüleceği üzere 1301 ve 1302'deki isimler aynı şahsa mı ait bilemiyoruz. Aynı şekilde 1308 ve 1310'da da birbirine yakın isimler geçmektedir. Yalnız, ikisinde de görülen sâniye rütbesi bu şahısların aynı kişi olabileceği ihtimalini arttırmaktadır. Bunun haricinde hemen hemen her dönem kaymakam değişikliği olduğu görülüyor ki, bu da bu makam da yaşanan istikrarsız tabloyu gözler önüne sermektedir.

3.1.2 Eğin Kazası Kaymakamları

- 1298- Hafız Bekir Efendi
- 1301- Mustafa Tevfik Efendi
- 1302- Mustafa Efendi
- 1305- Ahmed Reşid Beg
- 1307- Ahmed Reşid Beg

⁴¹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 61
 1301 Tarihli Sâlname, s. 61
 1302 Tarihli Sâlname, s. 61
 1305 Tarihli Sâlname, s. 43
 1307 Tarihli Sâlname, s. 43
 1308 Tarihli Sâlname, s. 44
 1310 Tarihli Sâlname, s. 111
 1312 Tarihli Sâlname, s. 163
 1325 Tarihli Sâlname, s. 78

1308- Ahmed Reşid Beg (Mecidi 2)

1310- Mustafa Efendi (Sâlise Mecidi 5)

1312- Reşad Beg

1325- Mehmed Şekib Beg⁴²

Bu listede de görüleceği gibi Ahmed Reşid Beg, 1305, 1307 ve 1308 tarihlerinde bu makamın yegâne ismi konumundadır.

3.1.3 Keban Madeni Kazası Kaymakamları

1298- Mehmed Naim Efendi

1301- İbrahim Efendi

1302- İbrahim Efendi

1305- Ahmed Sabri Efendi

1307- Ahmed Sabri Efendi

1308- Ahmed Sabri Efendi

1310- Hamid Efendi

1312- Hamid Efendi

1325- Mustafa Halim Efendi⁴³

Listeden de görüleceği gibi İbrahim ve Hamid Efendi ile Ahmed Sabri Efendi görevlerini uzun sayılacak bir zaman diliminde sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan Keban Madeni kazasının diğer kazalara nazaran daha istikrarlı bir konumda olduğu bu tabloda da gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁴² 1298 *Tarihli Sâlname*, s. 63
 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 63
 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 63
 1305 *Tarihli Sâlname*, s. 44
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 44
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 45
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 112
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 165
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 74

⁴³ 1298 *Tarihli Sâlname*, s. 65
 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 58
 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 58
 1305 *Tarihli Sâlname*, s. 42
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 42
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 43
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 110
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 162
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 71

3.1.4 Harput Kazası Kaymakamları

1301 ve 1302 tarihli sâlnamelerde Harput ile ilgili bazı kayıtların verildiğini görüyoruz. Fakat 1302'den sonra 1325 tarihli sâlnameye kadar kayıtlarına rastlamadığımız Harput'un, 1325'te merkez kaza olarak değerlendirildiğini görüyoruz.

1325- Faik Efendi⁴⁴

3.1.5 Pötürge Kazası Kaymakamları

Pötürge kazası ile ilgili bilgileri sadece 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında görüyoruz. Muhtemelen bu kaza 1312'de yeni teşkil olmuştur.

1312- Münhal

1325- Ahmed Hazım Beg⁴⁵ (Sâniye Mecidi 4)

Görüldüğü gibi 1312'de kaymakamlık makamının boş olduğunu görüyoruz. Henüz yeni teşkil edildiği için bu makamın doldurulamadığı kanısındayız.

3.2 Ergani Sancağı Kazaları Kaymakamları

Ergani sancağı ile ilgili kayıtlara sadece 1298 tarihli sâlnamelerde rastlamaktayız. Bunun nedeni olarak, 1298'den sonra Palu ve Siverek kazalarını da bünyesine alıp Diyarbakır vilayetine ilhak olmasıdır. Ancak Palu kazası daha sonraki dönemlerde Ma'müratü'l-Aziz vilayetine bağlı bir nahiye olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1 Palu Kazası Kaymakamları

Yukarıda da söylediğimiz gibi, 1298 tarihli sâlnamede Ergani sancağına bağlı kaza olarak kaydedilmiştir. Daha sonra Ergani sancağının Ma'müratü'l-Aziz vilayetinden ayrılmasıyla Palu, Ma'müratü'l-Aziz vilayetine bağlanmış fakat nahiye statüsüne girmiştir. Bu yüzden sadece 1298'de bu kazada görev alan kaymakam verilmiştir.

1298- Halil Şahab Efendi⁴⁶

⁴⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 69

⁴⁵ 1312 Tarihli Sâlname, s. 166

1325 Tarihli Sâlname, s. 81

⁴⁶ 1298 Tarihli Sâlname, s. 74

3.2.2 Siverek Kazası Kaymakamları

Siverek kazası da dediğimiz gibi 1298'den sonra bağlı olduğu Ergani sancağı ile birlikte Ma'müratü'l-Aziz vilayetinden ayrılmıştır.

1298- Bilal Edib Efendi⁴⁷

3.3 Malatya Sancağı Kazaları Kaymakamları

Malatya sancağı ilk olarak, Ma'müratü'l-Aziz vilayeti sâlname kayıtlarında 1301 tarihli sâlname ile karşımıza çıkmaktadır. Yani 1301'de sancak olarak Ma'müratü'l-Aziz'e bağlanmıştır. Kaymakam isimlerini 1301'den itibaren veriyoruz.

3.3.1 Akçadağ Kazası Kaymakamları

1301- Vekili Ahmed Şakir Beg

1302- Vekili Mehmed Beg

1305- Mustafa Halim Efendi

1307- Mustafa Efendi (Sâlise)

1308- Vekili Mustafa Efendi

1310- Mehmed Rüşdü Efendi (Sâlise)

1312- Atuf Beg (Sâniye Şeref-i Sânis)

1325- Halid Hüsrev Efendi⁴⁸

Listede de görüldüğü gibi 1301, 1302 ve 1308 tarihlerinde vekâleten yer alan isimler görülmektedir. Bu merkez ile olan bağlantıda bir kopukluk olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.2 Hısnımansur Kazası Kaymakamları

1301- Mehmed Atuf Efendi

1302- " " "

1305- Hüsnü Efendi

1307- İshak Efendi

⁴⁷ 1298 Tarihli Sâlname, s. 76

⁴⁸ 1301 Tarihli Sâlname, s. 86

1302 Tarihli Sâlname, s.86

1305 Tarihli Sâlname, s. 59

1307 Tarihli Sâlname, s. 60

1308 Tarihli Sâlname, s. 63

1310 Tarihli Sâlname, s. 117

1312 Tarihli Sâlname, s. 171

1325 Tarihli Sâlname, s. 89

1308- Mustafa Sabri Efendi (Sâniye)

1310- Ahmed Reşid Efendi (Mecidi 4)

1312- Raif Efendi (Mecidi 4)

1325- Asım Beg⁴⁹

Listede de görüldüğü gibi, 1301 ve 1302’de Mehmed Atıf Efendi’nin bu görevi iki yıl süreyle yaptığı görülmektedir. Diğer dönemlerde ise sürekli olarak isim değişiklikleri meydana gelmiştir.

3.3.3 Kâhta Kazası Kaymakamları

1301- Vekili Hüseyin Hüsnü Efendi

1302- Mahmud Efendi

1305- Esad Efendi

1307- Vekili Hüsnü Efendi

1308- Mustafa Efendi (Sâlise)

1310- " " (Sâniye)

1312- " " "

1325- Hüsnü Beg⁵⁰

Görüldüğü üzere 1301 ve 1307’de kaymakamlık makamı nın boş kalmaması için vekâleten görevlendirilmiş kişiler görüyoruz. Bunun haricinde Mustafa Efendi’nin 1308, 1310 ve 1312’de hiç ara vermeden bu makamda görev yaptığı ortadadır. Zaten sadece bu üç tarihte aynı ismi görebiliyoruz. Diğer dönemlerde şahıslar sürekli olarak değişmiştir.

⁴⁹ 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 88
 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 88
 1305 *Tarihli Sâlname*, s. 59
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 60
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 64
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 118
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 171
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 97

⁵⁰ 1301 *Tarihli Sâlname*, s.90
 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 90
 1305 *Tarihli Sâlname*, s. 60
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 61
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 65
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 119
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 173
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 92

3.3.4 Behisni Kazası Kaymakamları

1301- Mehmed Tevfik Beg

1302- Vekili İshak Efendi

1305- Mehmed Halid Beg

1307- Osman Fehmi Efendi

1308- İshak Efendi

1310- Süleyman Rüşdü Efendi

1312- Rüşdü Efendi (Sâniye)

1325- Ali Sıdkı Efendi (Sâlise)⁵¹

Yine görüleceği üzere, 1302’de vekâleten bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Bunun dışında 1312’deki Rüşdü Efendi’nin Sâniye rütbesi ile görev aldığı da görülmektedir. Hemen hemen her dönem isim değişiklikleri burada da mevcuttur.

3.4 Dersim Sancağı Kazaları Kaymakamları

Dersim, daha öncede belirttiğimiz üzere 1298’de vilayet olmuştu. 1307’de ise sancak olarak Ma’mûratü’l-Aziz’e bağlanmıştı. Bu sebeple 1307’den itibaren kaza kaymakamlarını verebiliyoruz.

3.4.1 Mazgirt kazası Kaymakamları

1307- Süleyman Salim Efendi

1308- " " "

1310- Hasan Efendi

1312- " "

1325- Mehmed İzzet Beg⁵²

⁵¹ 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 92
 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 92
 1305 *Tarihli Sâlname*, s. 61
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 62
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 66
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 120
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 173
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 94
⁵² 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 64
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 68
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 124
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 178
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 109

Listeden de görüleceği üzere Mazgirt kazası kaymakamlarının pek sık değişmemiş olduğunu müşahade ediyoruz. 1307, 1308 ile 1310, 1312’de aynı şahısların görev yaptığını görüyoruz. 1325’te ise bu isimlerden farklı olarak Mehmed İzzet Bey karşımıza çıkmaktadır.

3.4.2 Çarsacak Kazası Kaymakamları

Çarsacak kazası, kayıtlarda ilk önce 1298’de Ma’muratü’l-Aziz’e bağlı kaza olarak görülmektedir. 1298’den sonra ise Dersim vilayetine bağlanmış, 1307’den itibaren Dersim ile birlikte Ma’muratü’l-Aziz vilayetine katılmıştır. Çarsacak kazasının 1307’den itibaren Dersim ile birlikte Ma’muratü’l-Aziz’e bağlanmasından ötürü Çarsacak kazası kaymakamlarını, Dersim sancağı kazası kaymakamları ile vermenin daha doğru olacağını düşündük.

1298- Mustafa İsmet Efendi

1307- Rahmi Efendi

1308- " "

1310- Lütfü Efendi

1312- " "

1325- Vekili İzzet Efendi⁵³

Listeden de görüleceği üzere, Rahmi Efendi ile Lütfü Efendi bu vazifeyi iki kez üst üste yapmışlardır. 1325’te ise vekâleten bir kişinin kaymakamlık yaptığı görülmektedir.

3.4.3 Çemişgezek Kazası Kaymakamları

Bu kaza da, 1307’den itibaren Dersim ile Ma’muratü’l-Aziz’e bağlanmıştır.

1307- Sudi Efendi

1308- Ahmed Sabri Efendi

1310- Salih Fikri Efendi

1312- Salih Fikri Efendi

1325- Osman Nuri Efendi⁵⁴

⁵³ 1298 *Tarihli Sâlname*, s. 67
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 65
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 69
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 123
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 178
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 112

1310 ve 1312’de aynı şahsın görev yaptığını görüyoruz. Bunun dışında her dönemde değişiklik olduğu görülmektedir.

3.4.4 Pâh Kazası kaymakamları

Bu kaza ile ilgili bilgilerin sadece 1307, 1308 ve 1310 tarihli sâlnamelerde kayıtların bulunduğunu görüyoruz. 1325 tarihli sâlnamede ise Mazgirt kazasına bağlı bir nahiye olarak karşımıza çıkmaktadır.

1307- Esad Efendi

1308- Lütfullah Efendi

1310- Halil Efendi⁵⁵

3.4.5 Kızılkilise Kazası Kaymakamları

1307- Necib Efendi

1308- Said Efendi

1310- Osman Nuri Beg

1312- Süleyman Salim Efendi

1325- Mehmed Rıfat Efendi⁵⁶

3.4.6 Kuzucan Kazası Kaymakamları

Bu kaza ile ilgili bilgiler sadece 1307 ve 1308 sâlnamelerinde yer almaktadır. Muhtemelen bu da Pah Kazası gibi kazalıktan düşerek nahiye statüsüne girmiştir.

1307- Hakkı Efendi

1308- Süleyman Efendi⁵⁷

⁵⁴ 1307 Tarihli Sâlname, s. 65

1308 Tarihli Sâlname, s. 69

1310 Tarihli Sâlname, s. 123

1312 Tarihli Sâlname, s. 177

1325 Tarihli Sâlname, s. 166

⁵⁵ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

1308 Tarihli Sâlname, s. 70

1310 Tarihli Sâlname, s. 124

⁵⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

1308 Tarihli Sâlname, s. 70

1310 Tarihli Sâlname, s. 124

1312 Tarihli Sâlname, s. 179

1325 Tarihli Sâlname, s. 104

⁵⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

1308 Tarihli Sâlname, s. 70

3.4.7 Ovacık Kazası Kaymakamları

1307- Besim Efendi

1308- Osman Efendi

1310- Yusuf Cemil Efendi

1312- Vekili Mehmed Emin Efendi

1325- Vekili Hüseyin Fehmi Efendi (Binbaşı Mecidi 5 Bosna İftihar Madalyası)⁵⁸

⁵⁸ 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 66
1308 *Tarihli Sâlname*, s. 69
1310 *Tarihli Sâlname*, s. 125
1312 *Tarihli Sâlname*, s. 179
1325 *Tarihli Sâlname*, s. 105

IV. BÖLÜM

VİLAYET VE LİVA ERKÂNLARI

1- VİLAYET ERKÂNI

Bu kısım vilayetin ileri gelen rütbelerinin temsil edildiği sahadan oluşmaktadır. “Sâniye Sınıfı Sânisî”, “Bilâd-ı Hamse”, “Haremeyn”, “Evvel-i Sânisî”, “Salise”, “Paye-i Mücerrede”, “Mahrec”, “Mütemayız” ve “Vali Muavini” gibi rütbelere sahip olmaları bu erkânın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu makamlar başta vali olmak üzere, mali işlerden sorumlu Defterdar, şer’i mahkemelerde hâkimlik yapmakla vazifeli Nâib, yazı işleri ile ilgilenmek üzere Mektupcî ve dini fetvalar vermekle mükellef olan Müftî’den oluşmaktadır.

Vilayet erkânı, Ma’mûratü’l-Aziz sâlname kayıtlarında geçen bilgiler doğrultusunda dönemlere göre verilmektedir.

1.1 Ma’mûratü’l-Aziz Vilayet Erkânı

1298 tarihli salnameye göre vilayet erkânı şu isimlerden oluşmaktadır:

Esami	Rütbe
Defterdar İsmail Zihni Efendi	(Sâniye Sınıfı Sânisî)
Mektupcî Ahmed Fehim Beg	(Evvel-i Sânisî Mecidi 3)
Naib Ahmed Edib Efendi	(Bilâd-ı Hamse)
Müftü Hacı Mehmed Efendi ⁵⁹	(Paye-i Mücerrede)

1301 tarihli salnamede geçen bilgiler ise şöyledir.

Esami	Rütbe
Defterdar Tevfik Efendi	(Mütemayız Mecidi 3)
Nâib Mahmud Şerif Beg	(Mahrec)
Mektupcî Süleyman Beg	(Mütemayız)
Müftü Mehmed Efendi	(Paye-i Mücerrede)
Alaybeyi Hasan Beg Efendi	(Mecidi 4) ⁶⁰

⁵⁹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 48

⁶⁰ 1301 Tarihli Sâlname, s. 48

Bir önceki dönemden farklı olarak Alaybeyi'nin de erkâna dâhil edildiğini görüyoruz. Ayrıca Müftü Mehmed Efendi, 1298'deki Hacı Mehmed Efendi midir bilemiyoruz.

1302 tarihli sâlname kayıtlarında ise, 1301'den farklı olarak sadece Nâib Hasan Efendi'yi görüyoruz.⁶¹

1305'te yer alan vilayet erkânı şu şekildedir.

Esami	Rütbe
Nâib Hasan Sıdkı Efendi	(Devriye Mevalisi)
Defterdar Bahaeddin Beg	(Sâniye)
Mektubcu Süleyman Beg	(Sâniye)
Müftü Elhac Mehmed Efendi	(Paye-i Mücerrede)
Alaybeyi Reşid Beg ⁶²	

Listeden de görüleceği üzere, Mektubcu Süleyman Bey'in "Mütemayiz" rütbesinden "Sâniye" rütbesine yükseldiği görülmektedir.

1307 tarihli sâlname kayıtlarında görülen tek değişiklik, Alaybeyi Reşid Beg'in yerine Mehmed Beg'in görevlendirilmiş olmasıdır.⁶³

1308 kayıtlarında da, Nâib ve Alaybeyi isimlerinde değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. Nâib olarak Hasib Efendi, Alaybeyi olarak da İbrahim Ahad Efendi görevlendirilmiştir.⁶⁴

1310 kayıtlarında vilayet erkânının genişlediği görülmektedir. Diğer tabi üyelere ek olarak Mahkeme-i İstinafiye Ceza Reisi ile Müdde-i Umumi görevlilerinin de erkâna dâhil olduğu görülmektedir. 1310 tarihli sâlnameye göre vilayet erkânını şöyle:

Esami	Rütbe	Nişan
Nâib Maruf Efendi	(Haremeyn)	(Osmanî 3)
Defterdar Mustafa Beg	(Mütemayiz)	
Mektubcu Süleyman Beg	(Mütemayiz)	
Müftü Elhac Mehmed Efendi	(Paye-i Mücerrede)	
Mahkeme-i İstinafiye Ceza Reisi Tayyib Efendi (Sâlise)		
Müdde-i Umumi Osman Nuri Efendi	(Mütemayiz)	
Alaybeyi İbrahim Ahad Beg		(Mecidi 4) ⁶⁵

⁶¹ 1302 Tarihli Sâlname, s. 48

⁶² 1305 Tarihli Sâlname, s. 34

⁶³ 1307 Tarihli Sâlname, s. 34

⁶⁴ 1308 Tarihli Sâlname, s. 36

1312 kayıtlarında geçen vilayet erkânı ise şu isimlerden oluşmaktadır.

Esami	Rütbe	Nişan
Nâib Ahmed Hilmi Efendi	(Devriye Mevalisi)	
Defterdar Mustafa Beg	(Evvel-i Sânisı)	
Mektubcı Mehmed Arif Efendi	(Mütemayız)	
Müftü Mehmed Nuri Efendi	(Mevali)	(Mecidi 4)
İstinaf Mahkemesi Reisi		
Abdurahman Nacim Efendi	(Mütemayız)	(Osmanî 4)
Müdde-i Umumi Osman Nuri Beg	(Mütemayız)	
Alaybeyi İbrahim Ahad Efendi		(Osmanî 4 Mecidi 4) ⁶⁶

1325 tarihli salnamede ise, vilayet erkânının Nâib, Vali Muavini, Defterdar ve Mektubcı'dan müteşekkıl olduğunu görüyoruz. 1325 vilayet erkânı aşağıda olduğu gibidir.

Esami	Rütbe	Nişan
Nâib Mustafa Hilmi Efendi	(Bilad -ı Hamse)	
Vali Muavini Ohannes Efendi	(Sâniye)	
Defterdar Bekir Sami Beg	(Evvel -i Sânisı)	(Mecidi 4)
Mektubcı Zühnü Efendi	(Mütemayız) ⁶⁷	

Kronolojik olarak verdiğimiz vilayet erkânı hakkında istatistikî bir değerlendirme yapacak olursak; yapılan değişikliklerin en çok Naiblik makamında olduğunu görüyoruz. Sadece 1305 ve 1307 tarihli salnamelerde Hasan Sıdkı Efendinin üst üste görev yaptığı görülmektedir. En istikrarlı görünen makam ise, Mektubcı makamıdır. Öyle ki, 1301'den 1310 nolu salnameye kadar Süleyman Beg'in görevde kaldığı görülmektedir. Defterdarlık makamında ise, Bahaeddin Beg en istikrarlı olarak kayıtlara geçmiştir. Bahaeddin Beg, 1305'den 1308'e kadar sürekli görevde kalmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere yeni bir merkezi sistem oturtulmaya çalışılırken valilerde görülen istikrarsızlık tablosu burada da karşımıza çıkmaktadır.

2-SANCAK ERKÂNI

Liva erkânı, sancaklarda görev yapan devlet memurlarından oluşan heyettir. Bu heyetin içerisinde sancaklarda en yetkili kişi ve memuriyet olan Mutasarrıf başta olmak

⁶⁵ 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 102

⁶⁶ 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 154

⁶⁷ 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 52

üzere sancak hâkimi olarak Nâib, maliye işlerinden sorumlu Muhasebeci, şariat kurallarına göre dini temsil etmek adına Müfti ve yazı işlerine bakmak üzere Tahrîrat Müdürü'nden oluşmaktadır. Bunlar sancağın ileri gelen devlet adamlarıdır. Bu makamlara ek olarak Defter-i Hâkani Memuru ve Evkâf Müdürü de liva erkânı içerisinde zaman zaman yer almaktadır. Şimdi sırası ile Ma'mûratü'l-Aziz vilayeti sancakları erkânlarını inceliyoruz.

2.1 Ergani Sancağı Erkânı

Mutasarrıflar bölümünde de söylediğimiz gibi Ergani sancağı ile bilgiler sadece 1298 tarihli sâlnamede görülmektedir. Bunun nedeni daha önce de açıkladığımız üzere 1298'den sonra bu sancağın Diyarbakır vilayetine bağlanmasıdır.

1298 tarihli sâlnameye göre sancağın ileri gelenleri tarafından müteşekkil olan Ergani sancağı erkânı şu isimlerden oluşmaktadır.

Muhasebecisi	Nâib Abdülhamid Efendi
Ahmed Ramiz Efendi (Sâlise)	Tahrîrat Müdürü
Müfti	Mehmed Hadi Efendi
Osman Tevfik Efendi (Müderres) ⁶⁸	

2.2 Malatya Sancağı Erkânı

İlk olarak 1301 tarihli sâlnamede rastladığımız Malatya sancağı'nın, bu tarihten itibaren Ma'mûratü'l-Aziz'e bağlandığını daha öncede söylemiştik. 1301 tarihli sâlnamede geçen Malatya sancağı erkânına göz attığımızda, ilk isim sancak idaresinde en üst makama sahip olan mutasarrıf verilmiştir. Bundan başka sancak ileri gelenlerinden Nâib, Muhasebeci, Müfti, Tahrîrat Müdürü, Defter-i Hâkani Memuru ve Evkâf Müdürü erkân içerisinde yer almaktadır. Şimdi bu memuriyetlerde görev alan şahısları göstermek adına 1301 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

1301-

Mutasarrıf Şakir Beg Efendi (Evvel-i Sânis)

Nâib Mehmed Efendi (Müderres)	Muhasebeci Mehmed Ziya Efendi
Müfti Hacı Ahmed Efendi	Defter-i Hâkani Memuru Hasan Efendi
Tahrîrat Müdürü Mehmed İhsan Beg	Evkâf Müdürü Hacı Sezai Efendi ⁶⁹

⁶⁸ 1298 Tarihli Sâlname, s. 69

⁶⁹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 81

1302 kayıtlarında isim değişikliklerinin olması, dönem itibariyle merkezden atama yapılması ve de istikrarsız bir ortam olmasından dolayı bu şekilde tezahür etmektedir.

1302’de yer alan Malatya sancağı erkânı ise şöyle:

Mutasarrıf Rüşdü Paşa (Mirü’ l-ümera)

Nâib Mehmed Eşref Efendi (Müderris)

Müftü Hacı Ahmed Efendi (Paye -i Mücerrede)

Muhasebeci Nesib Beg (Sâniye)

Defter-i Hâkani Memuru Hasan Efendi

Tahrîrat Müdürü Mehmed İhsan Beg

Evkâf Müdürü Hacı Sezai Efendi⁷⁰

1305 tarihinde erkânda yer alan memuriyetler içerisinde sadece Müfti’nin değişmediğini görüyoruz. Diğer bütün memuriyetlerde isim değişiklikleri olmuştur. Bu isim değişikliklerini görmek için 1305 tarihli sâlname kaydını veriyoruz.

Mutasarrıf Ali Rıza Efendi (Evvel-i Sânisî, Mecidi 3, Osmâni 4)

Nâib Arif Maruf Efendi (Edirne Paye -i Mücerrede, Mecidi 3)

Müftü Hacı Ahmed Efendi (Bursa Müderrisi)

Muhasebeci Yarullah Efendi

Defter-i Hâkani Memuru Mehmed Sadık Efendi

Tahrîrat Müdürü Ali Saib Beg⁷¹

Burada Nâib Arif Maruf Efendi’yi, Edirne Paye -i Mücerrede rütbesi ile görüyoruz ki, rütbesinin önünde Edirne yazması bizce bir kıdem olayını yansıtmaktadır. Yani belki diğer Paye-i Mücerrede rütbelilerinden daha üstün olduğunu gösteren bir ibaredir. Bundan başka Müftü Hacı Ahmed Efendi’nin Bursa Müderrisi olarak kayıtlara geçmesi dikkatimizi çekmiştir.

1307-

Mutasarrıf Muhammed Ali Paşa (Mir’i -Mirân)

Nâib Hacı Ali Rıza Efendi (Bursa Müderrisi)

Muhasebeci Necib Beg (Sâniye)

Müftü Hacı Ahmed Efendi

Tahrîrat Müdürü Muhammed Celaleddin Beg (Sâlise)⁷²

⁷⁰ 1302 Tarihli Sâlname, s. 81

⁷¹ 1305 Tarihli Sâlname, s. 56

1308 sâlname kayıtlarında, 1307'den farklı olarak sadece “Mütemayız” rütbesi ile Muhasebeci Şevket Beg yer almaktadır.⁷³

1310 kayıtlarında dönemin mutasarrıfı olarak Mehmed Emin Efendi, Evvel-i Sânisî rütbesi ile erkânın başında görülüyor. Diğer isimler ise şöyle:

Mutasarrıf Mehmed Emin Efendi (Evvel-i Sânisî Mecidi 4)

Nâib Hasan Rüşdü Efendi

Muhasebeci Osman Rauf Efendi

Müfti Hacı Ahmed Efendi

Tahrîrat Müdürü Süleyman Beg (Râbia)⁷⁴

1312 tarihli sâlnamede “Liva Hey’eti” başlığı altında verilen bilgiler de, 1310’daki bilgilere nazaran yalnızca Müfti isminde değişiklik görülüyor. Diğer memuriyetlerin tamamında isim değişiklikleri olmuştur. B u isimler ise şöyle:

Mutasarrıf Ahmed Sabit Paşa (Mir’i -Mirân)

Nâib Abdülhalim Hilmi Efendi (İzmir Paye -i Mücerrede)

Müfti Hacı Ahmed Efendi

Muhasebeci Vekili İbrahim Efendi

Tahrîrat Müdürü Ali Muhlis Efendi (Sâlise)⁷⁵

1325 tarihli sâlnamede verilen erkân bilgileri ise şu şekildedir.

Mutasarrıf Lütfü Paşa (Rumeli Beylerbeyliği, Mecidi 1)

Nâib Fahreddin Beg (Bilad -ı Hamse)

Muhasebeci Tahsin Efendi (Mütemayız)

Tahrîrat Müdürü İbrahim Efendi

Müfti Osman Efendi (Devriye Müderrisi)⁷⁶

2.3 Dersim Sancağı Erkânı

Daha öncede belirttiğimiz üzere Dersim sancağı ile ilgili kayıtlar 1307 tarihli sâlname ile başlamaktadır. 1298’de vilayet olarak teşekkül eden Dersim, 1307’de Ma’mûratü’l-Aziz’e sancak olarak bağlanmıştır. Bu kısa hatırlatmadan sonra Dersim sancağı erkânına sırası ile göz atıyoruz.

⁷² 1307 Tarihli Sâlname, s. 58

⁷³ 1308 Tarihli Sâlname, s. 61

⁷⁴ 1310 Tarihli Sâlname, s. 114

⁷⁵ 1312 Tarihli Sâlname, s. 168

⁷⁶ 1325 Tarihli Sâlname, s. 84

1307-

Mutasarrıf Tevfik Paşa (Mirü'l-ümera)

Nâib Tevfik Efendi (Haremeyn)

Müfti İbrahim Efendi

Muhasebeci Şevket Beg (Sâniye)

Tahrîrat Müdürü Abdülbaki Efendi⁷⁷

1308 sâlnamesi kayıtlarında 1307'den farklı olarak, Mutasarrıf Muhammed Emin Paşa "Mir'i-Mirân" ve Muhasebeci Necib Efendi "Mütemayi z" rütbesi ile karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸

1310 tarihli sâlname kayıtlarında, liva erkânı içerisinde Meclis Başkâtibi unvanıyla bir şahsın yer aldığı görülmektedir. Daha önceki kayıtlarda liva erkânı içerisinde böyle bir memuriyete hiç rastlamamıştık. Fakat gözlemlerimize göre 1310 ve 1312 tarihli sâlname kayıtlarında Dersim sancağına ait Meclis-i İdare-i Liva'ya rastlamıyoruz. Bunun nedenini de tam olarak bilemiyoruz. Bu nedenle liva erkânını oluşturan asıl memuriyetlerin yanında 1310 ve 1312 tarihli sâlname kayıtlarında değişik ünvanlara rastlıyoruz. Şimdi bu değişikliklerin daha iyi analiz edilebilmesi bakımından 1310 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Mutasarrıf Ali Şefik Paşa (Mirliya Mecidi 4 Osmâni 3)

Nâib Ali Rıza Efendi

Muhasebeci Necib Beg (Mütemayiz)

Müfti İbrahim Hakkı Efendi

Tahrîrat Müdürü Abdülbaki Efendi (Hamse)

Meclis Başkâtibi Abdulhalim Efendi

Refiki İsmail Efendi⁷⁹

1312 kayıtlarında da, 1310 tarihli sâlnamede bahsettiğimiz üzere Liva İdare Meclisi'ne rastlamıyoruz. Fakat İdare Meclisi'nin, liva erkânı ile birlikte verildiğini düşünüyoruz. Şimdi hem liva erkânının hem de idare meclisi üyelerinin birlikte verildiği tablo olduğu gibi paylaşmanın yararlı olacağı kanısındayız.

⁷⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 63

⁷⁸ 1308 Tarihli Sâlname, s. 67

⁷⁹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 121

Esami	Rütbe	Mecidi Osmâni	Esami
Mutasarrıf Rüşdü Paşa (Mir'i-Miran)	3	3	A'zâ Ömer Efendi
Nâib Ali Rıza Efendi (Müderriş)			" Zeynel Efendi
Müfti Süleyman Efendi			" Avadis Efendi
Muhasebeci Akif Efendi (Mütemayız)			" Agob Efendi
Tahrîrat Müdürü Faik Efendi (Sâlise)	4		
Meclis Kâtibi Halim Efendi			Refiki İsmail Efendi ⁸⁰

Tabloda görülen a'zâlar, A'zâ-i Müntahabeden olsa gerektir. Yani halk tarafından seçilmiş kişilerdir. Biliyoruz ki, İdare meclisleri kendi içinde, A'za-i Tabîyye ve A'za-i Müntahibe'den müteşekkildi. Yani kısaca 1310 ve 1312 tarihli sâlname kayıtlarında hem liva erkânı, hem de liva idare meclisi aynı tablo içerisinde verilmiştir.

1325 tarihli sâlname kayıtlarında ise, liva erkânı şu isimlerden oluşmaktadır.

Mutasarrıf Hacı Osman Paşa, Rumeli Beylerbeyliği, Mecidi 2, Hicaz Gümüş Madalyası

Nâib Mustafa Abdullah Efendi	Muhasebeci Mehmed Şefik Efendi
Tahrîrat Müdürü Mehmed Vasıf Beg	Müfti Bekir Fikri Efendi (Müderriş) ⁸¹

Listeden de görüldüğü gibi, Mutasarrıf Hacı Osman Paşa'nın kıdemi çok yüksektir. Rumeli Beylerbeyliği rütbesinin yanında Hicaz gümüş madalyası ile onurlandırıldığı görülmektedir.

⁸⁰ 1312 Tarihli Sâlname, s. 176

⁸¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 102

V. BÖLÜM

İDARE MECLİSLERİ

1- MECLİS-İ İDARE-İ VİLAYET (VİLAYET İDARE MECLİSİ)

Bu meclisler kendi içinde Aza-i Müntahibe ve Aza-i Tabîîye diye ikiye ayrılır. Aza-i Müntahibe de halk tarafından seçilen kişiler bulunuyordu. Bunlar genelde halkın ileri gelenlerinden ve zenginlerindendi. Aza -i Tabîîyye ise merkez vilayeti görevlilerinden yani devlet memurlarından oluşur ve içinde merkez valisi, vali muavini, müftü, nakibü'l eşraf kaymakamı, mektupcu ve bunun dışında gayr -i müslimlerin dini temsilcileri (Haham başı, Ermeni murahhasası, Rum metropolidi, Katolik murahhasası (piskoposluklar) bulunuyordu. Bugünün il özel idarelerinin kaynağı olan vilayet genel meclisleri ise bayındırlıktan sanayiye, ticaretten tarıma, eğitimden vergi konularına kadar önemli görev ve yetkileri olan bir yerel meclis niteliği taşıyordu.

Şimdi 1298 tarihli salnameye göre Vilayet İdare Meclisi'nin teşekkülünü olduğu gibi veriyoruz.

1298- Reis Vali-i Vilayet
A'za-i Tabîîyye

Esami

Rütbe

Nişan

Defterdar İsmail Zihni Efendi

Sâniye

Mektupcu Ahmed Fehim Beg Efendi

Evvel-i Sâni

Mecidi 3

Naib Ahmed Edib Efendi

Mücerrede "

Müftü Hacı Mehmed Efendi

Nafia Müdürü Osman Beg

Osmâni 4

Ermeni Piskoposu Agop Efendi

Mecidi 3

Katolik Piskoposu Estepan Efendi

Evkaf Muhasebecisi Yusuf Efendi

Defter-i Hâkan-i Memuru Mehmed Şefik Beg

Başkâtıp Ahmed Cemil Efendi

A'za-i Müntahabe**Esami****Rütbe****Nişan**

Hacı Muharrem Ağa

Amire -i ıstabl

Mehmed Reşid Efendi

Sâlise

Mecidi 5

Temirciyan Artin Ağa

Serkis Ağa

Katib-i Sâni Mahmud Hamdi Beg⁸²

1301 tarihli salnamede A'za-i Tabîyye kısmında bir değişiklik olmadığını görüyoruz. Her ne kadar 1301'de reis olarak vali verilmemiş olsa da valinin başkanlığı altında toplandığını biliyoruz. Yine rütbelerden de anlaşılacağı üzere yüksek de receli şahısların Vilayet İdare Meclislerinde olduğunu görmekteyiz.

Şimdi bu değişiklikleri daha iyi analiz edebilmemiz için 1301 tarihli Vilayet İdare Meclis'ini olduğu gibi veriyoruz

1301-

A'za-i Tabîyye**Esami****Rütbe****Nişan**

Defterdar Tevfik Efendi

Mektupcu Süleyman Beg

Naib Mahmud Şerif Beg Efendi

Müftü Mehmed Efendi

Paye-i Mücerrede Mahrec

Evkaf Muhasebecisi Şakir Efendi

Rabiâ

Defter-i Hakân-i Memuru Nuri Efendi

Ermen Murahhası

Osmâni 3 Mecidi 3

Katolik Murahhası

Mecidi 3

A'za-i Müntahabe**Esami****Rütbe**

Hacı Muharrem Ağa

İstabl-ı Amire

Ahmed Beg

Kapucıbaşı

Kâtib-i Evveli Hacı Hayrullah Efendi

Kâtib-i Sâni Mustafa Efendi⁸³

⁸² 1298 Tarihli Sâlname, s. 47

⁸³ 1301 Tarihli Sâlname, s. 49

1302 tarihli sâlname kayıtlarında ise, 1301’de yer alan A’za-i Tabîyye’nin yine aynı şahıslardan ibaret olduğunu, değişik olarak sadece Ermeni ve Katolik Episkoposlarının isimlerinin verildiğini görüyoruz. Aza-i Müntahabe bölümünde ise, 1298’de ismi yer alan ama 1301 de ismine rastlamadığımız Temurcıyan Artin Ağa 1302’de tekrar karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Mustafa ve Ali Efendi isimleri geçmekte fakat ne suretle mecliste yer aldıkları belirtilmemektedir.

Vilayet İdare Meclisi üyelerinin verildiği bölümün en alt kısmında: “Meclis-i İdare-i Müstentaklığını Mektubcu Süleyman Beg, Müdde-i Umumiliğini Başkâtip Süleyman Faik Efendi ifâ ederler” notu düşürülmüştür.

1302 tarihli salname kayıtlarına göre Meclis-i İdare-i Vilayet şu şekildedir.

1302- Reis Vali-i Vilayet

A’za-i Tabîyye

Defterdar Tevfik Efendi (Mütemayız, Mecidi 4)

Naib Hasan Efendi (Mahrec)

Mektubcu Süleyman Beg (Sâniye)

Müftü Mehmed Efendi (Paye-i Mücerrede)

Ermeni Episkoposu Agob Efendi (Osmâni 3, Mecidi 3)

Katolik Episkoposu Estefan Efendi (Mecidi 3)

A’za-i Müntahabe

Hacı Muharrem Ağa (İstabl-ı Amire)

Ahmet Asım Efendi (Müderres)

Temurcıyan Artin Ağa (Mecidi 5)

Agob Ağa (Mecidi 5)

Başkâtip Süleyman Faik Efendi

Mustafa Efendi

Ali Efendi

Meclis-i İdare-i Müstentaklığını Mektubcu Süleyman Beg, Müdde-i Umumiliğini Başkâtip Süleyman Faik Efendi ifâ ederler.⁸⁴

1305- Reis Vali-i Vilayet

A’za-i Tabîyye

Esami

Naib Hasan Sıdkı Efendi

Defterdar Bahaeddin Beg

Mektubcu Süleyman Beg

Rütbe

Devriye Mevalisi

Sâniye

Sâniye

⁸⁴ 1302 Tarihli Sâlname, s. 49

Müftü Elhac Mehmed Efendi
Ermeni Episkoposu Münhal
Katolik Episkoposu Münhal

Paye-i Mücerrede

A'za-i Müntahabe

Esami

Hacı Muharrem Paşa
Reşid Efendi
Timurcıyan Artin Ağa
Kirkor Efendi
Başkâtip Mustafa Efendi
Kâtib-i Sâni Faik Beg
Mukayyid Muhammed Beg⁸⁵

Rütbe

Mirü'l -Ümera
Sâniye

1302'de Mütemayiz rütbesi ile karşımıza çıkan Defterdar Tevfik Efendi yerine, rütbesi daha yüksek olan Bahaeddin Beg'in göreve geldiğini görüyoruz. Ermeni ve Katolik Episkoposluklarının da "Münhal" ibaresi ile boş olduğu da kayıtlara geçmektedir. Ayrıca, Daha önceki kayıtlarda hiç rastlamadığımız Mukayyid memurunun da mecliste yer aldığını müşahade ediyoruz.

1307 kayıtlarında, 1305'te verilen bilgilerden farklı olarak sadece boş olan Ermeni ve Katolik Episkoposluklarının doldurulduğunu görüyoruz. Bu durumda Ermeni Serpiskoposu olarak Givannes Efendi'yi, Katolik Murahhası olarak da Andon efendiği görmektediriz. Özellikle, A'zâ-i Müntahabe kısmında bir değişikliğin olmamasını, bu şahısların halkın güvenini kazanmış olmalarına ya da bu sürede bir seçimin yapılmamış olmasına bağlayabiliriz.⁸⁶

1308-

Reis Vali -i Vilayet

A'za-i Tabîyye

Esami

Naib Hasib Efendi
Defterdar Bahaeddin Beg
Mektubcu Süleyman Beg

Rütbe

Devriye Mevalisi
Mütemayiz
"

⁸⁵ 1305 Tarihli Sâlname, s. 34

⁸⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 34

Müftü Elhac Mehmed Efendi	Paye -i Mücerrede
Ermeni Murahhası Vekili Serkis Efendi	Mecidi 4
Katolik Murahhası Münhal	

A'za-i Müntahabe

Esami

Reşid Efendi
 Hacı Muharrem Paşa
 Timurcıyan Artin Efendi
 Kirkor Efendi
 Başkâtip Hacı Ahmed Efendi
 Kâtib-i Sâni Faik Beg
 Mukayyid Muhammed Beg
 Mülazım Mustafa Efendi⁸⁷

Rütbe

Mütemayiz
 Mirü'l -Ümera

İlk defa rastlanılan Mülazım rütbesi ile Mustafa Efendi'nin Vilayet İdare Meclisi'nde yer aldığını görüyoruz. Yine ilk defa vekâleten bir Ermeni Murahhası kayıtlara geçmektedir. Ayrıca belirtmekte fayda vardır ki, Başkâtip, Kâtib -i Sâni, Mukayyid ve Mülazım memurlarının A'za-i Müntahabe kısmında verildiği görüyoruz. Fakat bu memurlar merkez tarafından atanmaktadırlar ve haliyle müntahabeden değildirler.

1310- Reis Vali-i Vilayet

A'za-i Tabîyye

Esami

Naib Maruf Efendi
 Defterdar Mustafa Beg
 Mektubcı Süleyman Beg
 Müftü Elhac Mehmed Efendi
 Ermeni Murahhası
 Katolik Murahhası

Rütbe

Haremeyn, Osmâni 3
 Mütemayiz
 "
 Paye -i Mücerrede

⁸⁷ 1308 Tarihli Sâlname, s. 36

A'za-i Müntahabe

Esami

Reşid Efendi
Hacı Muharrem Paşa
Harputlıyan Artin Efendi
Tarakçıyan Kirkor Efendi
Başkâtip Hacı Ahmed Efendi
Mukayyid Faik Beg
..... Mehmed Beg⁸⁸

Rütbe

Mütemayiz
Mirü'l -Ümera
Sâlise
Sâlise

Görüleceği üzere Mehmed Beg ismi geçmekle beraber makamı verilmemiştir. Bu yüzden Mehmed Bey'in Mecliste hangi sıfat ile yer aldığı konusunda hiçbir fikrimiz bulunmamaktadır.

1312 tarihli salname kayıtlarında ise, bu kısım "Meclis-i İdare Heyeti" başlığı altında verilmiştir. Bu bilgiler ise şöyledir.

Reis Vali-i Vilayet Mehmed Enis Paşa, Rumeli Beylerbeyliği, Osmâni 2, Mecidi 2

A'za-i Tabîyye

Esami

Naib Ahmed Hilmi Efendi
Defterdar Mustafa Beg
Mektupcu Mehmed Arif Efendi
Müftü Mehmed Nuri Efendi
Katolik Murahhası Avadis Efendi
Ermeni Murahhası Bedros Efendi

Rütbe

Mevali
Evvel-i Sânisî
Mütemayiz
Mevali

Nisan

Mecidi 4
Mecidi 3
Mecidi 3

A'za-i Müntahabe

Esami

Mehmed Reşid Efendi
Hacı Ömer Beg
Artin Efendi
Kirkor Efendi

Rütbe

Evvel-i Sânisî
Sâniye
Sâniye
Râbia ⁸⁹

⁸⁸ 1310 Tarihli Sâlname, s. 102

⁸⁹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 154

Aza-i Tabîiye kısmında yer alan Defterdar Mustafa Beyin Mütamayız rütbesinden Evvel-i Sânisî rütbesine yükseldiğini görüyoruz.

1325 tarihli sâlname kayıtlarında ise büyük değişiklikler görülmektedir. Bu nedenle değişiklikleri daha iyi görebilmek için 1325'teki bilgileri olduğu gibi aktarıyoruz.

Reis Vali -i Vilayet

A'za-i Tabîiye

<u>Esame-i Memurin</u>	<u>Rütbe</u>	<u>Nişan</u>
Naib Mustafa Hilmi Efendi	Bilad-ı Hamse	
Vali Muavini Ohannes Efendi	Sâniye	
Defterdar Bekir Sami Beg	Evvel -i Sânisî	Mecidi 4
Mektubcî Zühnü Efendi	Mütamayız	
Müftü Faik Efendi	Edirne Paye -i Mücerrede	
Nakibü'l-Eşraf Kaymakamı Zeki Efendi	Devriye Müderrisi	
Ermeni Murahhası Hüsrev Efendi		Mecidi 3
Katolik Murahhası Estepan Efendi		Mecidi 3 Osmâni 3
Süryani Kadim Metropolitidi Metran Abdülner Efendi		Mecidi 3 Osmâni 3

A'za-i Müntahabe

<u>Esame-i Memurin</u>	<u>Rütbe</u>	<u>Nişan</u>
Hacı Mehmed Said Efendi	Edirne Paye -i Mücerrede	
Ali Beg		
Harputlıyan Artin Efendi	Sâniye	Mecidi 4
Kuyumcıyan Agob Efendi ⁹⁰		

Tablodan da görüleceği gibi, Aza-i Tabîiye kısmında Vali Muavini, Nakibü'l-Eşraf Kaymakamı ve Süryani Kadim Metropolitidi ilk kez karşılaştığımız memuriyetlerdir.

1.1 Meclis-i İdare-i Vilayet He'yet-i Esamiyesi

Bu başlık altındaki idare heyetine ilk olarak 1305 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Heyet üyelerine göz attığımız zaman bu şahısların, Meclis -i İdare-i Vilayet üyeleri içinden oluştuğunu görmekteyiz. Nitekim aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere a'zâ olarak Hacı Muharrem Paşa'nın Müntahabeden yani seçilmi ş olarak burada

⁹⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 53

görev aldığı aşikârdır. Bir de Müstantik Mektubcı Süleyman Bey'e rastlıyoruz ki, böyle bir makam olmadığını biliyoruz. Muhtemelen Süleyman Beg o dönemde hem Müstantik (yargıç) hem de Mektubcı olarak heyette yer almaktadır. Ayrıca heyete Nâiblik makamının reislik ettiğini de müşahade ediyoruz. Şimdi 1305'ten itibaren sırası ile Meclis-i İdare-i Vilayet Heyet-i Esamiyesi bilgilerini aktarıyoruz.

1305-	<u>A'zâ</u>	<u>A'zâ</u>
	Naib Hasan Sıdkı Efendi	Hacı Muharrem Paşa (Müntahabeden)
	Defterdar Bahaeddin Beg	Müstantik Mektubcı Süleyman Beg
	Müdde-i Umumi Asım Efendi ⁹¹	

1307 sâlnamesinde ise, Reis olarak Naib Efendinin verildiğini görmekteyiz. 1305'te reislik sıfatına rastlamadığımızı belirterek, 1307'deki bilgileri sunuyoruz.

<u>A'zâ</u>	<u>A'zâ</u>
Reis Naib Hasan Sıdkı Efendi	Hacı Muharrem Paşa (Müntahabeden)
Defterdar Bahaeddin Beg	Müstantik Mustafa Efendi
Müdde-i Umumi Abdüllatif Efendi (Sâlise) ⁹²	

1308 kayıtlarında Müstantik ve Mektubcı görevinde bulunan şahıslar ın değişikliğinden başka bir farklılık görünmemekle beraber, bu iki makam Müdde-i Umumi bünyesinde verilmiştir.

<u>A'zâ</u>	<u>A'zâ</u>
Reis Naib Hüseyin Efendi	Hacı Muharrem Paşa (Müntahabeden)
Defterdar Bahaeddin Beg	Müdde-i Umumi [Müstantik Hacı Ahmed Efendi
	[Mektubcı Süleyman Beg ⁹³

1310 tarihli sâlname kayıtlarının elimizdeki nüshaların okunamaz derecede silik olması nedeniyle tam olarak okunamamıştır. Okuyabildiğimiz kadarıyla, Reis olarak yine Naib Maruf Efendi görev başında bulunuyor. Müstantik azadan Rıfat Efendi kayıtlara geçmiştir. A'zâ olarak Muharrem Paşa ismi geçmektedir. Artin Efe ndi ile Kırkor Efendi isimleri de geçmektedir. Fakat okuyamadığımız kısımlardan dolayı ne suretle bu heyetin içinde olduklarını yorumlayamıyoruz.⁹⁴

⁹¹ 1305 Tarihli Sâlname, s. 35

⁹² 1307 Tarihli Sâlname, s. 35

⁹³ 1308 Tarihli Sâlname, s. 37

⁹⁴ 1310 Tarihli Sâlname, s. 103

1312 sâlnamesinde verilen bilgiler ise şöyle:

	<u>Rütbe</u>
Reis Meclis-i İdare-i Vilayet A'zâ'sından Reşid Efendi	Evvel-i Sânisî
<u>A'zâ</u> " " " " Hacı Ömer Beg	Sâniye
" " " " Artin Efendi	Sâniye
Müdde-i Umumi Mektubi-i Vilayet Mehmed Arif Efendi	Mütemayız
Müstantik A'zâdan Kirkor Efendi	Râbia ⁹⁵

1325 sâlname kayıtlarında ise, bu kısım “Meclis-i İdare Nezdinde Müteşekkil Heyet Esamiyesi” başlığı altında kayda geçirilmiştir. Reis olarak heyet içerisinde daha önce hiç vazife almayan Müftülük makamı karşımıza çıkmaktadır. Yine heyet içerisinde ilk kez bir kâtib ve vali muavini görmekteyiz. Bunun dışında farklı olarak Müstantik Vali-i Maiyyet Memuru adı altında yeni bir üye gözümüze çarpmaktadır. Şimdi 1325 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Reis Müftü Faik Efendi	A'zâ Ali Beg
A'zâ Vali Muavini Efendi	Kâtib Hamid Efendi
Müdde-i Umumi A'zâdan Said Efendi	
Müstantik Vali-i Maiyyet Memurlarından Edhem Efendi ⁹⁶	

Bu heyette yer alan memurların, tarihleri verilmiş olan dönemlerde Vilayet idaresinde de yer aldıkları ve aynı zamanda bu heyet içerisinde görevlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

1.2 Meclis-i İdare Kalemleri

Bu kalemlere sadece 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Muhtemelen bu, o dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yönetimi kolaylaştırmak adına kurulmuş bir kalemdir. Ayrıca idare meclislerinde görüşülen ve karar bağlanan bir takım maruzatların kaydının bu kalem vasıtasıyla gerçekleştirilmek istendiği de anlaşılmaktadır.

⁹⁵ 1312 Tarihli Sâlname, s. 155

⁹⁶ 1325 Tarihli Sâlname, s. 53

1.2.1 Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti Meclis-i İdare Kalemleri

1312- Başkâtip olarak Hacı Ömer Efendi'yi Sâlise rütbesi ile görmekteyiz. Refiki olarak yani arkadaşı (mesai arkadaşlığı), yoldaşı olarak da Mehmed Faik Beyi görüyoruz. Bunlara ilaveten bir de Mukayyid olarak Mehmed Tevfik Efendi karşımıza çıkmaktadır. Şimdi 1312 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Başkâtip Hacı Ömer Efendi (Sâlise)

Refiki Mehmed Faik Beg

Mukayyid Mehmed Tevfik Efendi⁹⁷

Bâşkatip olarak kaydın geçmesi bize diğer kâtiplerin de bu kalemde bulunduğunu akla getirmektedir. Muhtemelen kadro olmasına rağmen görevlisi olmadığı için kayıt verilmemiş olabilir.

1325 tarihli sâlnamede ise, 1312'deki isimlerin tamamen değiştiği görülmektedir. 1325 tarihli sâlname kayıtlarına göre Meclis -i İdare Kalemi şu isimlerden oluşmaktadır.

Başkâtib Faik Beg (Hamse)

İkinci Kâtib İhsan Efendi

Mukayyid Osman Efendi⁹⁸

1.2.2 Malatya Sancağı Meclis-i İdare Kalemleri

Bu kalem Malatya sancağı'nda sadece 1325 tarihli sâlname kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Dersim Sancağı ile ilgili hiçbir sâlname kaydında bu kaleme rastlanılmadığını hatırlatarak, şimdi 1325 tarihli Malatya Sancağı Meclis -i İdare Kalemi'ni olduğu gibi aktarıyoruz.

1325- Maiyyet Memuru Mehmed Efendi (Râbia)

Başkâtib Muhlis Efendi

İkinci Kâtib Kasım Efendi⁹⁹

2. MECLİS-İ İDARE-İ LİVA (LİVA İDARE MECLİSİ)

Taşra teşkilatı bölümünde izah ettiğimiz üzere, Liva İdare Meclisleri, vilayetin bir alt birimi olan livaların idari, mali, eğitim, bayındırlık, tarım ve ticaret işlerini ve idari uyumsuzlukları müzakere edip karara bağlayan organdır. Liva İdare Meclislerinin başkanı mutasarrıftır. Mutasarrıftan başka livanın merkezi olan kaza hâkimi (Nâib) ile

⁹⁷ 1312 Tarihli Sâlname, s. 155

⁹⁸ 1325 Tarihli Sâlname, s. 53

⁹⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 84

muhasabe müdürü, tahrirat müdürü, müfti ve gayrimüslim cemaatin ruhani liderleri meclisin tabi üyeleri arasındadır. Ayrıca Vilayet İdare Meclisleri'nde olduğu gibi halk tarafından seçilen iki Müslim iki gayrimüslim üye mecliste yer almaktadır. Bu meclis görev ve yetkileri bakımından hukuki ve adli meselelere müdahale edemezdi.

2.1 Ergani Sancağı Meclis-i İdare

Ergani sancağının sadece 1298 tarihli sâlname kayıtlarında geçtiğini daha önce de izah etmiştik. 1298'ten sonra Diyarbakır vilayetine bağlanan Ergani sancağı İdare Meclisi'ni olduğu gibi aktarıyoruz.

1298- Reis Mutasarrıf Ahmed Hamdi Efendi

<u>A'za-i Tabîyye</u>		<u>A'za-i Müntahabe</u>	
<u>Esami</u>	<u>Rütbe</u>	<u>Esami</u>	<u>Rütbe</u>
Nâib Abdülhamid Efendi		Hafız Abdülhamid Efendi	
Müfti Osman Tevfik Efendi (Müderris)		Mustafa Hamdi Efendi	
Muhasebeci Ahmed Ramiz Efendi (Sâlise)		Yor Ağa	
Tahrîrat Müdürü Mehmed Hadi Efendi		Karabet Ağa	
Defter-i Hâkânî Me'muru Bekir Sıdkı Efendi			
Evkaf Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi ¹⁰⁰			

2.2 Malatya Sancağı Meclis-i İdare

Malatya sancağı ile ilgili bilgilerin 1301 tarihli sâlname ile başladığını daha önce de belirtmiştik. Yani Malatya sancak olarak 1301'de Ma'mûratü'l -Aziz'e bağlanmıştır. Şimdi, Malatya'daki Liva İdare Meclislerini kronolojik bir biçimde inceliyoruz.

1301-

Reis Mutasarrıf Şakir Beg Efendi (Evvel-i Sânisî)

<u>A'za-i Tabîyye</u>		<u>A'za-i Müntahabe</u>	
Nâib Mehmed Efendi (Müderris)		Ali Ağa	
Müfti Hacı Ahmed Efendi		Mehmed Efendi	
Muhasebeci Mehmed Ziya Efendi		Pallik Ağa	
Evkaf Müdürü Hacı Sezai Efendi		Kirkor Ağa	

¹⁰⁰ 1298 Tarihli Sâlname, s. 69

Tahrîrat Müdürü Mehmed İhsan Beg

Başkâtib Ahmed Efendi

Defter-i Hâkânî Müdürü Hasan Efendi

Refiki Abdullah Efendi¹⁰¹

Başkâtib Ahmed Efendi ile refiki olan Abdullah Efendi 'nin müntahabe kısmında verildiğini görüyoruz. Ancak, bunların memuriyet olduğunu biliyoruz. Bu nedenle bu iki ismin müntahabe kısmında yer almaması gerkmektedir.

1302-

Reis Mutasarrıf Rüşdü Paşa (Mirü'l-ümera)

A'za-i Tabîiyye**A'za-i Müntahabe**

Nâib Mehmed Eşref Efendi (Müderriş)

Ali Efendi

Müftü Hacı Ahmed Efendi (Paye-i Mücerrede)

Ohannes Ağa

Muhasebeci Nesib Beg (Sâniye)

Ali Ağa

Defter-i Hâkani Memuru Hasan Efendi

Serkis Ağa

Tahrîrat Müdürü Mehmed İhsan Beg

Başkâtib Abdullah Efendi

Evkâf Müdürü Hacı Sezai Efendi

Refiki Abdullah Efendi¹⁰²

Listeden de görüleceği üzere, tabi üyelere sadece Nâib ve Muhasebeci isimlerinde değişiklik olduğu görülmektedir. Ayrıca, Başkâtib olarak Abdullah Efendi ve Refiki olarak yine Abdullah Efendi karşımıza çıkmaktadır. 1301 tarihli sâlname kayıtlarında Refiki olarak karşımıza çıkan Abdullah Efendi'nin büyük olasılıkla Başkâtibliğe yükseldiğini görüyoruz. Refiki olarak verilen Abdullah Efendi'nin de aynı şahıs olmayacağına göre, başka bir Abdullah Efendi ile görevi paylaştığını müşahede ediyoruz.

1305-

Reis Mutasarrıf Ali Rıza Efendi (Evvel -i Sâni, Mecidi 3, Osmânî 4)

A'za-i Tabîiyye

Nâib Arif Maruf Efendi (Edirne Paye-i Mücerrede, Mecidi 3)

Müftü Hacı Ahmed Efendi (Bursa Müderriş)

Muhasebeci Yarullah Efendi

Defter-i Hâkani Memuru Mehmed Sadık Efendi

Tahrîrat Müdürü Ali Saib Beg

¹⁰¹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 81¹⁰² 1302 Tarihli Sâlname, s. 81

A'za-i Müntahabe

Ali Efendi Ahmed Efendi
 Kirkor Efendi Ohannes Efendi
 Başkâtib Hacı Osman Ramiz Efendi
 Kâtib-i Sâni Abdullah Kazım Efendi ¹⁰³

Tabi üyeler arasında Evkaf Müdürü'nün olmadığı görülüyor. Bunun sebebi olarak, tabi üyelerin aslında, Nâib, Müfti, Muhasebeci ve Tahrirat Müdürü'nden oluştuğunu söyleme ihtiyacı duyuyoruz. Diğer memuriyetlerin ise, dönem dönem bu meclislerde görev aldığı görülmektedir.

1307-

A'za-i Tabîyye

Nâib Hacı Ali Rıza Efendi (Bursa Müderrisi)
 Muhasebeci Necib Beg (Sâniye)
 Müfti Hacı Ahmed Efendi
 Tahrîrat Müdürü Muhammed Celaledin Beg (Sâlise)
 Başkâtib Hacı Osman Efendi ¹⁰⁴

A'za-i Müntahabe

Hacı Abdullah Efendi
 Ador Ağa
 Hacı Mustafa Efendi
 Abdullah Efendi

Reis olarak mutasarrıf gösterilmemiştir de biliyoruz ki, idare meclisine mutasarrıf reislik yapmaktadır. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, 1307, 1308, 1310 ve 1312'de reis olarak mutasarrıf ismi geçmemekle birlikte idare meclisi içerisinde de gösterilmemiştir. 1325'te ise mutasarrıf, tabii üyeler arasında gösterilmiştir.

1308 kayıtlarında ise tabi üyelerde görülen tek değişiklik, 1307'den farklı olarak sadece "Mütemayız" rütbesi ile Muhasebeci Şevket Beg'in yer almasıdır. A'za-i Müntahabe kısmında ise, Ador Ağa'nın yerine yeni gelen Kirkor Ağa'dır. ¹⁰⁵

1310 kayıtlarında ise, bu kısma kadar tabi üyeler arasında görmediğimiz Ermeni ve Katolik Murahhası karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu değişiklikleri daha iyi görmek adına 1310 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

A'za-i Tabîyye

Nâib Hasan Rüşdü Efendi
 Müfti Hacı Ahmed Efendi
 Muhasebeci Osman Rauf Efendi
 Tahrîrat Müdürü Süleyman Beg (Râbia)

A'za-i Müntahabe

Hacı Abdullah Efendi (Sâlise)
 Mehmed Ağa
 Osib Ağa
 Ohannes Efendi

¹⁰³ 1305 Tarihli Sâlname, s. 56

¹⁰⁴ 1307 Tarihli Sâlname, s. 58

¹⁰⁵ 1308 Tarihli Sâlname, s. 61

Ermeni Katolik Murahhası Mihail Efendi
Başkâtib Hacı Osman Efendi (Sâlise)
Kâtib-i Sâni Kasım Efendi¹⁰⁶

1312 tarihli sâlnamede geçen bilgiler ise şöyle:

A'za-i Tabüyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Abdülhalim Hilmi Efendi (İzmir Paye-i Mücerrede)	Ahmed Efendi
Müfti Hacı Ahmed Efendi	Mehmed Ağa
Muhasebeci Vekili İbrahim Efendi	Osib Ağa
Tahrîrat Müdürü Ali Muhlis Efendi (Sâlise)	Ohannes Efendi
Ermeni Katolik Murahhası Mihail Efendi (Mecidi 3)	
Başkâtib Burhaneddin Efendi (Sâlise)	
Kâtib-i Sâni Kasım Efendi ¹⁰⁷	

1325- .

A'za-i Tabüyye

A'za-i Müntahabe

Mutasarrıf Lütfü Paşa (Rumeli Beylerbeyliği, Mecidi 1)	Ali Beg
Nâib Fahreddin Beg (Bilad-ı Hamse)	Hacı Mustafa Efendi
Muhasebeci Tahsin Efendi (Mütemayız)	Serkis Efendi
Tahrîrat Müdürü İbrahim Efendi	Kivork Efendi
Ermeni Katolik Murahhası Mihail Efendi	
Ermeni Murahhası Kiğork Efendi ¹⁰⁸	

Listeden de dikkat edileceği üzere, tabi üyeler arasında müftinin olmadığı görülmektedir. Hâlbuki o dönemde “Devriye Müderrisi” rütbesi ile Osman Efendi müftilik makamında idi. Burada yer almamasın a ise bir kanaat getiremiyoruz.

2.3 Dersim Sancağı Meclis-i İdare

Dersim, 1307'den itibaren Ma'mûratü'l -Aziz vilayetine bağlı bir sancak olarak kayıtlarda görülmektedir. Dersim sancağı İdare Meclisleri kadroları şu şekildedir.

¹⁰⁶ 1310 Tarihli Sâlname, s. 114

¹⁰⁷ 1312 Tarihli Sâlname, s. 168

¹⁰⁸ 1325 Tarihli Sâlname, s. 84

1307 tarihli sâlname kaydı:

A'za-i Tabîiyye

Nâib Tefvîk Efendi (Haremeyn)

Müftî İbrahim Efendi

Muhasebeci Şevket Beg (Sâniye)

Tahrîrat Müdürü Abdülbaki Efendi

Başkâtib Halim Efendi

" Hilmi Efendi¹⁰⁹

A'za-i Müntehibe

Yusuf Saib Ağa

Münhal

Avadis Ağa

Gabril ağa

1308 kayıtlarında, 1307 tarihli sâlname kayıtlarından farklı olarak tabii üyeler arasında sadece Muhasebeci Necib Efendi'nin meclise girdiğini görmekteyiz. 1308'de yer alan A'za-i Müntahabe ise şu isimlerden oluşmaktadır.

A'za-i Müntahabe

Yusuf Saib Ağa

Ahmed Efendi

Agob Ağa

Başkâtib Hacı Osman Efendi

Kâtib-i Sâni Halil Efendi¹¹⁰

Özellikle 1310 ve 1312 tarihli sâlname kayıtlarında Dersim'de İdare Meclisi başlığı altında bilgilere rastlamıyoruz. Ancak liva erkânı bilgilerinin verildiği kısımda Meclis Başkâtibi ile Refiki'nin yer almasından yola çıkarak, tabii üyelerle birlikte idare meclisi bilgilerinin de aynı tabloda sergilendiği kanaatindeyiz. Bu tablo ise şöyledir:

Mutasarrıf Ali Şefik Paşa (Mirliwa Mecidi 4 Osmâni 3)

Nâib Ali Rıza Efendi

Muhasebeci Necib Beg (Mütemayız)

Müftî İbrahim Hakkı Efendi

Tahrîrat Müdürü Abdülbaki Efendi (Hamse)

Meclis Başkâtibi Abdulhalim Efendi

Refiki İsmail Efendi¹¹¹

¹⁰⁹ 1307 Tarihli Sâlname, s. 63

¹¹⁰ 1308 Tarihli Sâlname, s. 67

¹¹¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 121

1310 sâlnamesinde değindiğimiz üzere, liva idare meclisine 1312 tarihli sâlname kaydında da rastlamıyoruz. Bu durum karışık gibi görülse de, hem liva erkânı, hem de meclis üyeleri aynı tablo içerisinde verilmiştir.

Esami	Rütbe	Mecidi Osmâni	Esami	
Mutasarrıf Rüşdü Paşa	Mir'i -Miran	3	3	A'zâ Ömer Efendi
Nâib Ali Rıza Efendi	Müderriş			" Zeynel Efendi
Müfti Süleyman Efendi				" Avadis Efendi
Muhasebeci Akif Efendi	Mütemayız			" Agob Efendi
Tahrîrat Müdürü Faik Efendi	Sâlise	4		
Meclis Kâtibi Halim Efendi				Refiki İsmail Efendi ¹¹²

Tablodan da görüleceği üzere sol tarafta meclisin tabi üyeleri yer almakta, sağ tarafta da ahalice seçilmiş ve meclise girmiş kişiler yer almaktadır.

1325 tarihli sâlname kaydında, tekar Liva İdare Meclisi kayıtlarına rastlıyoruz. Buna göre 1325 tarihli sâlnamede geçen bilgileri olduğu gibi aktarıyoruz.

A'za-i Tabîyye

Nâib Efendi
Müfti Efendi
Muhasebeci Efendi
Tahrîrat Müdürü
Başkâtib Mehmed Hulusi Efendi
İkinci Kâtib Nuri Efendi ¹¹³

A'za-i Müntahabe

Ali Ömer Efendi (Sâlise)
Ahmed Efendi
Beyros Ağa
Mihail Ağa

3. MECLİS-İ İDARE-İ KAZA (KAZA İDARE MECLİSİ)

Kaza idare meclisleri hakkında gerekli bilgiyi daha önceden vermiştik. Kazanın mülki amiri olan kaymakamın başkanlığında, Kaza Mal Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Kaza Hâkimi (Naib), Müftü ve gayrimüslim cemaatin ruhani reisi gibi tabi üyeler ve ikisi müslim, ikisi de gayrimüslim dört seçilmiş üyeden oluşmaktadır.

¹¹² 1312 Tarihli Sâlname, s. 176

¹¹³ 1325 Tarihli Sâlname, s. 102

3.1 Ma'mûratü'l-Aziz Merkez Kazaları İdare Meclisleri

3.1.1 Arapgir Kazası İdare Meclisleri

1301-

Reis olarak Kaymakam Mustafa Amil Beg.

A'za-i Tabîiyye

Nâib İbrahim İhsan Efendi

Müfti Mehmed Efendi

Mal Müdürü Mevlüd Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Efendi

Katolik Murahhası Vekili Ohannes Efendi¹¹⁴

A'za-i Müntahabe

Mustafa Beg

Edhem Efendi

Derbederiyân Bogos Efendi

Normalde İdare Meclisleri orijinal kayıtlarında tabii üye olarak Kaymakam, Nâib, Müfti, Tahrîrat Kâtibi ve Mal Müdürü'nün isimleri kaza erkânı içerisinde verildiği için, kaza erkânı ayrıyeten burada verilmemiştir. Biz hem kaza erkânını, hem de idare meclisini birlikte verdiğimiz için isimleri de, kaza erkânı içerisinde bakarak monte etme yolunu seçtik.

1302-

Reis Kaymakam Amil Beg

A'za-i Tabîiyye

Nâib İbrahim İhsan Efendi

Müfti Mehmed Rüşdü Efendi

Mal Müdürü Mevlüd Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Şakir Efendi

Katolik Murahhası Vekili Ohannes Efendi¹¹⁵

A'za-i Müntahabe

Fazıllızade Mustafa Efendi

Caferçavuşzade Mustafa Beg

Derbederiyân Bogos Efendi

Halimyan Mıgırdıç Ağa

Listeden de karşılaştırıldığında, tabii üyelerde Nâib, Mal Müdürü ve Katolik Murahhası vekilinde herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Müfti olarak verilen Mehmed Rüşdü Efendi'nin, 1301'deki Mehmed Efendi olup olmadığını bilemiyoruz. Aynı şekilde Tahrîrat Kâtibi olarak verilen Mehmed Şakir Efendi'nin de 1301'deki Mehmed Efendi ile aynı şahıs olup olmadığına bir kanaat getiremiyoruz. Bundan başka A'za-i Müntahabe kısmında üye sayısının da 4'e yükseldiği görülmektedir.

¹¹⁴ 1301 Tarihli Sâlname, s. 61

¹¹⁵ 1302 Tarihli Sâlname, s. 61

1305-

Reis kaymakam Osman Nuri Beg

A'za-i Tabîiyye

Nâib Münhal

Müfti Mehmed Rüşdü Efendi

Mal Müdürü Kirob Efendi

Tahrîrat Kâtibi Şakir Efendi

Ermeni Episkoposu Aznik Efendi

Katolik Murahhası Efendi

Tapu Kâtibi Mehmed Efendi¹¹⁶**A'za-i Müntahabe**

Fazıllıade Musta fa Ağa

Muhsinzade Şerif Efendi

Derbederiyen Menas Efendi

Çarkcıyan Agob Efendi

Göröldüğü üzere bu dönemde nâiblik makamı henüz doldurulmamıştır . Katolik Murahhas Efendi'nin ismi ise kayıtlara geçmemiştir. Bundan başka Tapu Kâtibinin de meclise girdiğini görmekteyiz. A'za-i Müntahabe kısmında ise Fazıllıade Mustafa Ağa hariç isimlerin değiştiği görölmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, 1305, 1307 ve 1308 tarihli sâlname kayıtlarında bu idare hakkındaki bilgiler, "Meclis -i İdare Heyeti" başlığı altında verilmiştir.

1307-

Reis kaymakam Mustafa Edib Beg

A'za-i Tabîiyye

Nâib Ahmed Sıdkı Efendi

Müfti Mehmed Rüşdü Efendi

Mal Müdürü İdris Efendi

Tahrîrat Kâtibi Şakir Efendi

Ermeni Episkoposu Aznik Efendi

Katolik Murahhası Efendi

Tapu Kâtibi Süleyman Efendi¹¹⁷**A'za-i Müntahabe**

Mustafa Efendi

Halil Efendi

Derbederiyen Menas Ağa

1308 tarihli sâlnamede verilen bilgiler ise şöyle:

A'za-i Tabîiyye

Nâib Emin Efendi

Müfti Muhammed Reşid Efendi

A'za-i Müntahabe

Mustafa Efendi Râbia

Halil Efendi

¹¹⁶ 1305 Tarihli Sâlname, s. 43¹¹⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 43

Mal Müdürü İdris Efendi	Mardiros Efendi
Tahrîrat Kâtibi Şakir Efendi	Bedros Efendi
Ermeni Episkoposu Aznik Efendi	
Katolik Murahhası Efendi ¹¹⁸	

1310 tarihli sâlname kaydında İdare Meclisi başlıklı bir kısım yer almamaktadır. Fakat kaza erkânı ile idare meclisi bilgileri aynı tabloda verilmiştir. Şimdi bu tabloyu olduğu gibi veriyoruz.

Kaymakam Fehmi Efendi (Sâniye Mecidi 5)	Mal Müdürü Ali Rıza Efendi
Nâib İbrahim Edhem Efendi Edirne Rûusu	" Muavini Süleyman Efendi
Müfti Abdullah Efendi	Tapu Kâtibi Şakir Efendi
A'zâ Halil Efendi (Sâlise)	A'zâ Mehmed Efendi
A'zâ Karabet Efendi	A'zâ Bedros Efendi
A'zâ Ermeni Piskopos Vekili	A'zâ Katolik Murahhası Vekili
Tahrîrat Kâtibi Ziya Efendi	Sandık Emni Sabri Efendi ¹¹⁹

Listeye baktığımızda, tabii üyelerin tamamında 1308 kayıtlarına göre değişiklik olduğu görülmektedir. Mal Müdürü'nün yanında muavini de meclise girmiş, Sandık Emni de temsil edilmiştir. Ayrıca Ermeni Piskopos Vekili ile Katolik Piskopos Vekilinin, A'zâların içerisinde verilmesi dikkat çekicidir. Bu ikisi daha önceki kayıtlarda tabi üyeler arasında gösterilmiştir. Bu durum 1312'de de aynıdır.

1312 kayıtlarında da kaza erkânı ile Meclis idarecileri aynı tabloda verilmiştir. Şimdi 1312 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Esami	Rütbe	Mecidi
Kaymakam Mustafa Sabri Efendi	Mütemayiz 5	Mal Müdürü Ali Rıza Efendi
Nâib İbrahim Edhem Efendi	Edirne Rûusu	" Muavini Süleyman Efendi
Müfti Abdullah Efendi		Tapu Kâtibi Şakir Efendi
A'zâ Halil Efendi	Mütemayiz	A'zâ Bedros Efendi
A'zâ Mustafa Efendi	Sâlise	A'zâ Bogos Efendi
A'zâ Ermeni Piskopos Vekili		A'zâ Katolik Piskopos Vekili
Sandık Emni Ziya Efendi		Tahrîrat Kâtibi Edib Efendi ¹²⁰

¹¹⁸ 1308 Tarihli Sâlname, s. 44

¹¹⁹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 111

¹²⁰ 1312 Tarihli Sâlname, s. 163

1325 kayıtlarında ise, 1310 ve 1312’de kaza erkânı içeriğinde verilen meclis bilgilerinin, “Meclis-i İdare-i Kaza” başlığı ile verildiğini görüyoruz. Diğer dönemlere göre tabi üyelerde azalmanın olduğu göze çarpmaktadır. A’za-i Müntahabe kısmında ise şahısların tamamen değiştiği gözlemlenmektedir. 1325 tarihli sâlnameye göre Arapgir kazası idare meclisi şu şekildedir.

A’za-i Tabîiyye

Kaymakam İsmail Sabri Efendi

Kaymakam Muavini Sarum Efendi

Nâib Ahmed Esad Efendi

Müfti Abdullah Lütfü Efendi

Mal Müdürü Ali Suzi Efendi

Ermeni Murahhası Vekili Mehrocan ¹²¹

A’za-i Müntahabe

Mihri Efendi

Mikail Efendi

Konin Efendi

Menas Ağa

Listeye baktığımız zaman, kaza erkânı içerisinde ilk defa Kaymakama bir muavin eşlik etmektedir.

3.1.2 Eğin Kazası İdare Meclisleri

1298 tarihli sâlnamede “Meclis-i İdare-i Kaza” başlığı ile verilen bilgilerde, Reis olarak dönemin kaymakamı Hafız Bekir Efendi’yi görüyoruz. Diğer tabi üyeler ile ahalice seçilen azaları olduğu gibi veriyoruz.

A’za-i Tabîiyye

Reis Kaymakam Hafız Bekir Efendi

Nâib Osman Nuri Efendi

Müfti Ömer Feyzi Efendi

Mal Müdürü Ömer Cemal Efendi

Tahrîrat Kâtibi Bekir Fikri Efendi

A’za-i Tabîiyye

Ermeni Murahhası

Karakin Efendi

Tapu Kâtibi Mehmed Ferid Efendi

Evkaf Vekili Mustafa Ağa

A’za-i Müntahabe

Hasan Rıza Efendi

İbrahim Ağa

Kirkor Efendi ¹²²

¹²¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 78

¹²² 1298 Tarihli Sâlname, s. 63

1301’de yer alan ve “Meclis-i İdare” başlığı ile verilen Eğin kazası idare meclisi şu isim ve mevkilerden oluşmaktadır.

Reis Kaymakam Mustafa Tevfik Efendi

A’za-i Tabîiyye

A’za-i Müntahabe

Nâib Mustafa Naim Efendi

Hasan Ağa

Müfti Ömer Efendi

İbrahim Efendi

Mal Müdürü Karabet Efendi

Karabet Ağa

Tahrîrat Kâtibi Tevfik Efendi¹²³

1302 kayıtlarında 1301’den farklı olarak Kaymakam Mustafa Efendi’nin meclis başkanı olduğunu görüyoruz. Fakat 1301’deki Mustafa Tevfik Efendi ile aynı şahıs olup olmadığına kanaat getiremiyoruz. A’za-i Tabîiyye kısmında görülen tek değişiklik Mal Müdürü Feyzi Efendi’dir. A’za-i Müntahabe kısmında ise, İbrahim Efendi’nin yerine Mustafa Efendi’nin mecliste yer almaktadır.¹²⁴

1305 kayıtlarında kaza erkânının genişlediği görülmektedir. Diğer kayıtlarda olmayan, Nüfus Memuru, Kâtib ve Vergi Kâtibi gibi değişik memuriyetler erkân içerisinde yer almaktadır. Ayrıca erkân içerisinde Müftünün yer almasına ancak İdare Meclisi tabi üyeleri arasında gösterildiğine şahit olmaktadır. 1305 tarihli sâlnameye göre Eğin kazası erkânı şöyle:

Kaymakam Ahmed Reşid Beg

Nâib Bekir Fikri Efendi

Kâtib Ahmed Beg

Mal Müdürü Mehmed Derviş Efendi

Vergi Kâtibi Ahmed Efendi

Tahrîrat Kâtibi Bekir Sıdkı Efendi

Tapu Kâtibi İbrahim Efendi

Nüfus Memuru Talat Efendi

Sandık Emni Sehak Efendi

1305 tarihli sâlname kayıtlarında yer alan Eğin kazası İdare Meclisi de şöyle verilmektedir.

Reis Kaymakam Ahmed Reşid Beg

A’za-i Tabîiyye

A’za-i Müntahabe

Nâib Bekir Fikri Efendi

Mustafa Efendi

Mal Müdürü Mehmed Derviş Efendi

Salih Efendi

Müfti Ömer Efendi

Yordan Efendi

¹²³ 1301 Tarihli Sâlname, s. 63-64

¹²⁴ 1302 Tarihli Sâlname, s. 64

Ermeni Murahhası Akob Efendi

Haçator Efendi

Tahrîrat Kâtibi Bekir Sıdkı Efendi

Tapu Kâtibi İbrahim Efendi ¹²⁵

Tapu Kâtibi orijinal tabloda A'za-i Müntahabe kısmında gösterilmişse de bu durumun yanlış olduğunu ve müntahibeden olmadığını belirtmekte yarar vardır.

1307 kayıtlarında 1305'ten farklı olarak, Tahrîrat Kâtibi ile Vergi Kâtibi listede görülmezken, Mal Müdürü'nün yanında Muavini'nin de erkâna dâhil olduğu işlenmektedir. 1307 tarihli sâlnamede geçen Eğin kazası İdare Meclisi şu isimlerden oluşmaktadır.

Reis Kaymakam Ahmed Reşid Beg

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Bekir Fikri Efendi

Hacı Osman Efendi

Mal Müdürü Mevlüd Efendi

Hasan Ağa

Müfti Ömer Efendi

Yordan Efendi

Ermeni Murahhası Akob Efendi

Haçator Efendi

Tahrîrat Kâtibi ¹²⁶

1308 Kaza erkânı Kaymakam, Nâib, Müfti, Mal Müdürü ve Muavini ile Tahrîrat Kâtibi'nden oluşmaktadır. 1308'de görev alan Mal Müdürü Muavini Abdullah Efendi, 1307'de Mevlüd Efendi'nin, 1308'de de Ali Rıza Efendi'nin muavinliğini yapmıştır. Şimdi "Meclis-i İdare Heyeti" başlığı altında verilen Eğin kazası idare meclisi bilgilerini aktarıyoruz.

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntehibe

Nâib Arif Efendi

Hacı Osman Efendi (Sâlise Mecidi 4)

Müfti Sabri Efendi

Mustafa Efendi

Mal Müdürü Ali Rıza Efendi

Yordan Efendi

Ermeni Murahhası Akob Efendi (Mecidi 4) Bağdasar Efendi

Tahrîrat Kâtibi Hasib Efendi ¹²⁷

A'za-i Tabîiyye'de yer alan isimlerin tamamen değiştiğini görüyoruz. Katolik Murahhası'nın ismi de verilmemiştir.

1310 tarihli sâlname kayıtlarına göre Eğin kazası Meclis-i İdare bilgileri şu şekildedir.

¹²⁵ 1305 Tarihli Sâlname, s. 44

¹²⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 44

¹²⁷ 1308 Tarihli Sâlname, s. 45

Kaymakam Mustafa Efendi (Sâlise Mecidi 5)	Mal Müdürü Feyzi Efendi
Nâib Halid Ferid Efendi	" Muavini Ahmed Efendi
Müfti Ömer Efendi	" Refiki Ahmed Efendi
Ermeni Murahhası Akob Efendi (Mecidi 3)	Tahrîrat Kâtibi Ali Hasib Efendi
A'zâ Mustafa Efendi	A'zâ Hafız Hasan Efendi
A'zâ Yordan Efendi	A'zâ Estepan Efendi
Sandık Emimi Agob Efendi ¹²⁸	

Tablodan da görüleceği üzere Mal Müdürüne hem muavini hem de refiki eşlik etmektedir. Yalnız muavin ile refiki aynı şahıs mıdır bilemiyoruz. Bunun dışında yine kaza erkânında büyük değişikliklerin olduğu görülüyor. A' za-i Müntahabe kısmında ise, Mustafa Efendi ile Yordan Efendi hariç iki yeni ismin meclise iştirak ettiği görülmektedir.

1312 kayıtlarında 1310'dan farklı olarak Reis kaymakam Reşad Bey'i görmekle birlikte, tabii üyeler arasında sadece Tahrîrat Kâtibi memurluğuna Ali Hüseyin Efendi'nin getirildiğini görüyoruz. Ayrıca Mal Müdürü muavini ile refiki 1312'de geçmemektedir. A' za-i Müntahabe kısmında ise, gayrimüslim tebaadan olan şahısların halen mecliste olduklarını ancak Müslim tebaadan olanların ise değişikliğe uğradıklarını görmekteyiz. Bu iki isim ise Hafız Hasan Tahsin Efendi ile Tahir Efendi'dir.¹²⁹

1325 tarihli sâlnameye göre "Meclis-i İdare-i Kaza" başlığı altında verilen meclis bilgileri şöyle:

A'za-i Tabîiyye

Kaymakam Mehmed Şekib Beg
Müfti Mehmed Tevfik Efendi
Mal Müdürü Vekili İbrahim Şevki Efendi
Tahrîrat Kâtibi Mehmed Şükrü Efendi

A'za-i Müntahabe

İbrahim Halil Efendi (Sâlise)
Hüseyin Fevzi Efendi
Yordan Efendi
Kirkor Efendi¹³⁰

¹²⁸ 1310 Tarihli Sâlname, s. 112-113

¹²⁹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 165

¹³⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 74

3.1.3 Keban Madeni Kazası İdare Meclisleri

1298 tarihli sâlname kayıtlarında Keban kazası İdare Meclisi:

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Reis Kaymakam Mehmed Naim Efendi	Şevki Efendi
Nâib Mustafa Fehmi Efendi	İsmail Efendi
Mal Müdürü Ahmed Hamdi Efendi (Müderrişeyn)	Memas Ağa
Tahrîrat Kâtibi Fehmi Efendi ¹³¹ (Mecidi 5)	
1301-	

Reis Kaymakam İbrahim Efendi

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Nâib Ali Rıza Efendi	Şevki Efendi
Müfti Efendi	Abdullah Efendi
Mal Müdürü Ahmed Efendi	Memas Ağa
Tahrîrat Kâtibi Fehmi Efendi ¹³²	

1302-

Reis Kaymakam İbrahim Efendi

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Nâib İbrahim Hakkı Efendi	Faik Efendi
Müfti Mehmed Efendi (Müderrişeyn)	Süleyman Ağa
Mal Müdürü Tahir Efendi	Çakırcıyan Mardiros Ağa
Tahrîrat Kâtibi Fehmi Efendi	Mardiros Ağa ¹³³

Görüldüğü gibi 1298 ve 1301'de göremediğimiz Müfti lik makamının sahibi olarak Mehmed Efendi'yi "Müderrişeyn" rütbesi ile görmekteyiz. Bunun dışında tabi üyeler arasında yer alan Tahrîrat Kâtibi Fehmi Efendi'nin de bu görevi aralıksız olarak 3 kez yaptığını görmekteyiz. A'zâ-i Müntahabe kısmında ise, isimlerin tamamen değiştiğini müşahade ediyoruz. Ayrıca kaymakam İbrahim Efendi'nin de görevini sürdürdüğü görülüyor.

1305'te tabii üye isimlerinin tamamen değiştiği görülmektedir. A'za -i Müntahabe kısmında da, İsmail Efendi ile Manok Ağa'nın mecliste yerlerini aldığını görülmektedir.

¹³¹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 65

¹³² 1301 Tarihli Sâlname, s. 59

¹³³ 1302 Tarihli Sâlname, s. 58-59

Reis Kaymakam Ahmed Sabri Efendi

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Abdurrahman Bezmi Efendi (Müderrişeyn)	Faik Efendi
Müfti Muhammed Rıfat Efendi (Müderrişeyn)	İsmail Efendi
Mal Müdürü İdris Efendi	Mardiros Ağa
Tahrîrat Kâtibi Kağan Efendi	Manok Ağa ¹³⁴

1307-

Reis Kaymakam Ahmed Sabri Efendi

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Abdurrahman Bezmi Efendi	Şevket Efendi
(Taşra Müderrişeyn)	Faik Efendi
Müfti Muhammed Rıfat Efendi	Manok Ağa
(Bursa Müderrişeyn)	
Mal Müdürü Feyzi Efendi	
Tahrîrat Kâtibi Mardiros Efendi ¹³⁵	

Listeden de görüleceği üzere, Nâib Abdurrahman Bezmi Efendi'nin Taşra Müderrişeyn rütbesine, Müfti Muhammed Rıfat Efendi'nin ise Bursa Müderrişeyn rütbesine yükseldiğini görüyoruz. Baktığımız zaman 1305'te bu iki ismin rütbesi sadece müderrişeyn ile sınırlı kalmıştır. A'za-i Müntahabe kısmında ise, aza sayısının 3'e düştüğü görülmektedir.

1308- Reis Kaymakam Ahmed Sabri Efendi

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Muhammed Naim Efendi	Şevket Efendi
(İzmir Paye-i Mücerrede)	Faik Efendi
Mal Müdürü Feyzi Efendi	Kıgvork Ağa
Tahrîrat Kâtibi Mardiros Efendi ¹³⁶	Manok Ağa

Kaymakam Ahmed Sabri Efendi'nin aralıksız olarak 3 kez bu görevi ihya ettiğine müşahit oluyoruz. A'za-i Müntahabe kısmında ise, Faik Efendi'yi bu görevde yegâne

¹³⁴ 1305 Tarihli Sâlname, s. 42

¹³⁵ 1307 Tarihli Sâlname, s. 42

¹³⁶ 1308 Tarihli Sâlname, s. 43

bir şahıs olarak görüyoruz. Çünkü aralıksız olarak 4 kez meclise girmeyi hak kazanmıştır. Ayrıca kaza erkânı içerisinde yer alıp tabii üyeler arasında gösterilmeyen Müfti Muhammed Rıfat Efendi ile Mal Müdürü Muavini olarak Abdullah Efendi de yer almaktadır.

1310 tarihli sâlname kaydında, kaza erkânı ile Meclis idaresi aynı tabloda verilmiştir. Şimdi bu tabloyu olduğu gibi aktarıyoruz.

Kaymakam Hamid Efendi (Sâlise)	Mal Müdürü Esetefan Efendi
Nâib Hasan Necmeddin Efendi	" Muavini Abdullah Asım Efen di
Tahrîrat Kâtibi Mardiros Efendi	Sandık Emimi Musis Efendi
A'za Mahmud Efendi	A'za Bekir Efendi
A'za Mardiros Efendi	A'za Manok Ağa ¹³⁷

1312'deki kayıtlar, diğer kayıtlara nazaran daha karışık ve iç içe verilmektedir. Daha önceki tecrübelerimizden yola çıkarak şu kaniya v arıyoruz. Kaza erkânı, Meclis İdaresi, Meclis-i İdare Heyet-i Esamiyesi başlığıyla verilmiş gibi tabloyu olduğu gibi veriyoruz.

Kaymakam Hamid Efendi (Sâlise Mecidi 5)	Mal Müdürü Estefan Efendi
Nâib Hasan Necmi Efendi	" Muavini Abdullah Efendi
Tahrîrat Kâtibi mardiros Efendi	Sandık Emimi Musis Efendi
A'za Süleyman Efendi	A'za Artin Efendi
Meclis-i İdare A'zâsından Mahmud Efendi	
" " "	Faik Efendi
" " "	Mardiros Efendi
" " "	Manok Ağa ¹³⁸

1325 tarihli sâlnamede ise, Keban kazası erkânı ile İdare Meclisi şu isimlerden müteşekkildir.

A'za-i Tabîyye

Kaymakam Mustafa Halim Efendi
Nâib Hüseyin Avni Efendi (Müderris)
Müfti Ahmed Efendi
Mal Müdürü Mehmed Feyzi Efendi (Râbia)
Tahrîrat Kâtibi Maksud Nail Efendi¹³⁹

A'za-i Müntahabe

Hacı Mehmed Efendi
Mustafa Efendi
Manok Ağa
Pavli Efendi

¹³⁷ 1310 Tarihli Sâlname, s. 110

¹³⁸ 1312 Tarihli Sâlname, s. 162

3.1.4 Harput Kazası İdare Meclisleri

Harput kazası İdare Meclisi'ne sadece 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Şimdi bu kaydı olduğu gibi aktarıyoruz.

1325-

A'za-i Tabîyye

Kaymakam Faik Efendi

Nâib Yakub Sabri Efendi (Devriye Müderriseyn)

Müfti Ömer Fehmi Efendi

Mal Müdürü Mehmed Ali Efendi

Tahrîrat Kâtibi Ali Rıza Efendi¹⁴⁰

A'za-i Müntahabe

Hüseyin Hicabi Efendi

Mustafa Efendi

Soğman Ağa

Serkis Ağa

Nâib Yakub Sabri Efendi'nin Devriye Müderrisi rütbesi ile tabi üyeler arasında yer aldığını görüyoruz. A'za-i Müntehibe kısmında ise, iki Müslim tebaadan iki de gayrimüslim tebaadan olmak üzere toplam 4 üyenin yer aldığı görülüyor.

3.2 Ergani Sancağı Kazaları İdare Meclisleri

3.2.1 Palu Kazası İdare Meclisleri

Daha önce de belirttiğimiz üzere Palu kazası 1298 tarihli sâlnamede Ergani sancağına bağlı kaza olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra, Ergani sancağının Ma'mûratü'l-Aziz'den ayrılmasıyla Ma'mûratü'l-Aziz vilayetine bağlanmış fakat nahiye statüsüne girmiştir. Bu yüzden sadece 1298 kaydını verebiliyoruz. 1298 tarihli sâlname kaydına göre Palu kazası İdare Meclisi şu şekildedir.

1298-

A'za-i Tabîyye

Kaymakam Halil Şahab Efendi

Nâib Tahir Efendi

Müfti Mustafa Efendi

Mal Müdürü Zübeyir Zebur Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Tevfik Efendi¹⁴¹

A'za-i Müntehibe

İbrahim Yümni Efendi

Hacı Timur Beg

Hokas Ağa

¹³⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 71

¹⁴⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 69

3.2.2 Siverek Kazası İdare Meclisleri

Siverek kazası da 1298'den sonra bağlı olduğu Ergani sancağı ile birlikte Ma'mûratü'l-Aziz vilayetinden ayrılmıştır. Bu sebeple Siverek ile ilgili olarak da sadece 1298 kayıtlarında bilgi bulunmaktadır. Buna göre 1298 tarihli sâlnamede yer alan Siverek kazası İdare Meclisi şu şekildedir.

1298-

Reisi Kaymakam Bilal Edib Efendi

A'za-i Tabîiyye

Nâib Hasan Tahsin Efendi

Müfti Eyüb Sabri Efendi

Mal Müdürü Reşid Efendi

Tahrîrat Kâtibi Ali Bey

Tapu Kâtibi Efendi¹⁴²

Tapu Kâtibinin ismi verilmemiştir.

A'za-i Müntehibe

Hacı Numan Efendi

Mehmed Ağa

Toros Ağa

3.3 Malatya Sancağı Kazaları İdare Meclisleri

Malatya sancağının Ma'mûratü'l-Aziz vilayetine 1301'den itibaren bağlandığını daha önce de belirtmiştik. Kronolojik sıra ile 1301 tarihinden itibaren Malatya sancağı kazaları idare meclislerini veriyoruz.

3.3.1 Akçadağ Kazası İdare Meclisleri

1301-

Reis Kaymakam Vekili Ahmed Şakir Beg

A'za-i Tabîiyye

Nâib Behçet Efendi

Müfti Efendi

Mal Müdürü Vaiz Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Tevfik Efendi

A'za-i Müntahabe

Ali Efendi

..... Ağa

.....Ağa

..... Ağa¹⁴³

¹⁴¹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 74

¹⁴² 1298 Tarihli Sâlname, s. 76

¹⁴³ 1301 Tarihli Sâlname, s. 86

Tabii üyeler arasında yer alan Müfti Efendi'nin ismi metinlerde geçmemektedir. A'za-i Müntahabe kısmında da, sadece Ali Efendi'yi görmekle birlikte, üç şahsın isimleri orijinal kayıta da geçmemektedir. Muhtemelen bu makamlar boş olmalıdır.

1302-

Reisi Kaymakam Vekili Mehmed Beg

A'za-i Tabîyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Tefvîk Efendi

Ömer Ağa

Müfti Efendi

Battal Ağa

Mal Müdürü Vaiz Efendi

..... Ağa

Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi

..... Ağa¹⁴⁴

Yine burada da tabii üyeler arasında yer alan fakat ismi geçmeyen Müftilik makamını görüyoruz. Bunun dışında tabii üyeler arasında sadece Mal Müdürü olan Vaiz Efendi'nin değişmediği fark ediliyor. A'za-i Müntahabe kısmında ise, Ömer Ağa ve Battal Ağa isimlerini görmemize rağmen, iki kişinin ismi yazılmamıştır.

1305-

Reis Kaymakam Mustafa Halim Efendi

A'za-i Tabîyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Ahmed Rıfat Efendi

Ömer Ağa

Müfti Efendi

İbrahim Ağa

Mal Müdürü Latif Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi¹⁴⁵

1307'den sonraki kayıtlarda tabii üyeler arasında Müfti'nin yer almadığını görüyoruz. "Meclis-i İdare Heyeti" başlığı altında verilen 1307 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Reis Kaymakam Mustafa Efendi (Sâlise)

A'za-i Tabîyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Ahmed Rıfat Efendi

Battal Ağa

Mal Müdürü Ziver Efendi

Ömer Ağa

Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi¹⁴⁶

¹⁴⁴ 1302 Tarihli Sâlname, s. 86

¹⁴⁵ 1305 Tarihli Sâlname, s. 59

¹⁴⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 60

1308 kayıtlarına göre Meclis-i İdare Heyeti:

Reis Kaymakam Vekili Mustafa Efendi

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Mustafa Hulusi Efendi

Elhas Ağa

Mal Müdürü Ziver Efendi

Ömer Ağa

Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi¹⁴⁷

Listeye baktığımızda ilk defa gayrimüslim tebaadan bir kişinin mecliste yer aldığını müşahade ediyoruz.

1310 tarihli sâlname kayıtlarının tamamında kazaların, kaza erkânı ile İdare Meclisi üyelerinin aynı tablo içerisinde verildiğini görüyoruz. Şimdi buna göre 1310 tarihli sâlname de geçen tabloyu olduğu gibi aktarıyoruz.

Kaymakam Mehmed Rüşdü Efendi (Sâlise) Mal Müdürü Bekir Efendi

Nâib Mehmed Said Efendi

" Muavini Hacı İbrahim Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi

Sandık Emni Mihail Efendi

A'za Ömer Ağa

A'za İbrahim Ağa¹⁴⁸

Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi'nin 1302'den itibaren bu görevi aralıksız olarak icra ettiği görülmektedir. Yine ilk defa Akçadağ kazası, kaza erkânı içerisinde Mal Müdürü Muavini olarak Hacı İbrahim Efendi'nin yer aldığını görüyoruz. A'zâlar içerisinde de tabii üyeler arasında yer alan Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi gibi Ömer Ağa'nın da aralıksız olarak bu mecliste yer aldığına şahit oluyoruz.

1312 kayıtlarında da kaza erkânı ile İdare Meclisi'nin bir arada verildiğini görüyoruz. Şimdi bu kaydı olduğu gibi veriyoruz.

Kaymakam Atıf Beg (Sâniye Şeref-i Sânisî) Mal Müdürü Bekir Efendi

Nâib Bekir Fikri Efendi

" Muavini Hacı İbrahim Efendi

Tahrîrat Kâtibi Abdullah Efendi (Sâlise)

Sandık Emni Mihail Efendi

A'za Battal Ağa

A'za İbrahim Ağa¹⁴⁹

¹⁴⁷ 1308 Tarihli Sâlname, s. 63

¹⁴⁸ 1310 Tarihli Sâlname, s. 117

¹⁴⁹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 171

1325-

Reis Kaymakam Halid Hüsrev Efendi (Sâlise, Nikel Hicaz Madalyası)

A'za-i Tabîiyye**A'za-i Müntahabe**

Nâib Ahmed Osman Efendi

Hacı Mustafa Efendi

Mal Müdürü Vekili Mustafa Efendi

Battal Ağa

Tahrîrat Kâtibi Ahmed Cemal Efendi

Elhas Ağa

Ahmed Ağa¹⁵⁰

Tabii üyelerin tamamında isim değişiklikleri görülmekle birlikte, A'za-i Müntahabe'nin, ilk defa toplam 4 kişiden oluştuğunu görüyoruz.

3.3.2 Hısnımansur Kazası İdare Meclisleri

1301 tarihli sâlname kaydına göre, Hısnımansur kazası İdare Meclisi:

Reis Kaymakam Mehmed Atıf Efendi

A'za-i Tabîiyye**A'za-i Müntahabe**

Nâib Mustafa Efendi

Mustafa Ağa

Müfti Hüseyin Efendi

Bekir Ağa

Mal Müdürü Abdüllatif Efendi

.....Ağa

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi

..... Ağa¹⁵¹

1302 tarihli sâlname kayıtlarında da Kaza İdare Meclisi, 1301'deki listenin aynısıdır.¹⁵²

1305'ten itibaren 1310 tarihli sâlnameye kadar bu idareler "Meclis-i İdare Heyeti" başlığı altında verilmiştir. 1305'te yer alan Hısnımansur kazası İdare Meclisi şu isimlerden oluşmaktadır.

Reis Kaymakam Hüsnü Efendi

A'za-i Tabîiyye**A'za-i Müntahabe**

Nâib Ahmed Efendi

Hacı Mustafa Ağa

Müfti Efendi

Kasım Ağa

Mal Müdürü Said Efendi

Serkis Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi

Diğeri Serkis Ağa¹⁵³¹⁵⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 89¹⁵¹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 88¹⁵² 1302 Tarihli Sâlname, s. 88¹⁵³ 1305 Tarihli Sâlname, s. 59-60

Listeden de görebileceğimiz gibi, tabii üyeler arasında değişmeyen tek ismin Tahrîrat Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi olduğu görülmektedir.

1307'de gördüğümüz Meclis-i İdare Heyeti başlığı altında sadece A'za-i Müntahabe üyeleri verilmiş, hemen yan tarafında da kaza erkânı verilmiştir. Bu muhtemelen bir baskı hatasıdır. Şimdi biz 1307'de geçen bilgileri aslını bozmadan veriyoruz.

Kaymakam İshak Hakkı Efendi	Meclis-i İdare Heyeti
Nâib Mehmed Rıfat Efendi	A'za Hacı Mustafa Ağa
Mal Müdürü Said Efendi	A'za Kasım Ağa
" Muavini Ali Rıza Efendi	A'za Serkis Ağa
Tahrîrat Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi	
Sandık Emni Malkon Efendi ¹⁵⁴	

Kaza erkânında görüldüğü gibi, 1305'ten farklı olarak Mal Müdürü Said Efendi'ye Muavini Ali Rıza Efendi'nin eşlik etmesidir. Ayrıca Sandık Emni Malkon Efendi de erkân içerisinde yer almaktadır. Tahrîrat Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi'nin 1301'den beri kayda geçen dönemlerde bu görevi üstlendiği görülmektedir. A'za-i Müntahabe kısmında ise, tek farklılık 1305'teki Serkis Efendi'nin mecliste n feragat etmesidir.

1308 tarihli sâlnamede de 1307'de olduğu gibi a'zâlar, Meclis-i İdare Heyeti başlığı altında verilmiştir. Buna göre 1308'deki bilgiler şöyledir:

Reis Kaymakam Mustafa Sabri Efendi	
Nâib Muhammed Rıfat Efendi	Meclis-i İdare Heyeti
Müfti Hacı Hasan Efendi	A'za Hacı Mustafa Ağa
Mal Müdürü Said Efendi	A'za Kasım Ağa
Tahrîrat Kâtibi Hasan Efendi	A'za Serkis Ağa ¹⁵⁵

Listede de görüldüğü gibi 1307'de göremediğimiz Müftilik makamına Hacı Hasan Efendinin geçtiği görülmektedir. Ayrıca 1307'de yer alan Mal Müdürü Muavini ile Sandık Eminini erkân içerisinde göremiyoruz. A'za-i Müntahabe kısmında ise hiçbir değişiklik görülmemektedir.

¹⁵⁴ 1307 Tarihli Sâlname, s. 60

¹⁵⁵ 1308 Tarihli Sâlname, s. 64

1310- Daha önce de belirttiğimiz üzere, 1310'da bütün kazaların, kaza erkânı ile İdare Meclisi üyeleri aynı tablo içeris inde aktarılmıştır. Şimdi biz de bu tabloyu olduğu gibi aktarıyoruz.

Kaymakam Ahmed Reşid Efendi (Mecidi 4)	Mal Müdürü Mehmed Ferid Efendi
Nâib Ali Necib Efendi (Müderres)	" Muavini Salih Efendi
Müfti Hacı Hasan Efendi	Tapu Kâtibi Mahmud Efendi
Tahrîrat Kâtibi Hasan Tahsin Efendi	Sa ndık Emmini Artin Efendi
A'za Kasım Ağa	A'za Bekir Efendi
A'za Serkis Ağa	A'za Serkis Efendi ¹⁵⁶

1312'de ise, o dönem değişikliğe uğramış olan kaymakamlık makamında bulunan Raif Efendi dışında, 1310'daki bilgiler ile aynıdır.¹⁵⁷

1325'te görülen Hısnımansur kazası İdare Meclisi bilgileri ise şu şekildedir.

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Kaymakam Asım Beg	Hacı Mustafa Ağa
Nâib Hafız Vehbi Efendi	Hacı Ali Ağa
Müfti Hacı Hasan Efendi	Ohalis Ağa
Mal Müdürü Said Efendi	Bedros Ağa
Tahrîrat Kâtibi Abdurrahman Efendi ¹⁵⁸	

Müfti Hacı Hasan Efendi'nin 1308'den itibaren bu görevi aralıksız olarak üstlendiğini görüyoruz. A'zâ-i Müntahabe kısmının ise, tamamında değişiklik olduğu görülmektedir.

3.3.3 Kâhta Kazası İdare Meclisleri

1301 tarihli sâlnamede geçen Kâhta kazası İdare Meclisi şöyle:

Reis Kaymakam Vekili Yusuf Ağa

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Nâib Ahmed Rıfat Efendi	 Ağa
Müfti Efendi	 Ağa
Mal Müdürü Ahmed Faik Efendi	Danyel Efendi
Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi	Bogos Efendi ¹⁵⁹

¹⁵⁶ 1310 Tarihli Sâlname, s. 118

¹⁵⁷ 1312 Tarihli Sâlname, s. 171-172

¹⁵⁸ 1325 Tarihli Sâlname, s. 97

¹⁵⁹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 90

Tabii üyeler arasında yer alan, fakat ismi verilmeyen Müfti'nin, 1301'den 1308 tarihli sâlname kayıtlarına kadar tabii üyeler arasında gösterildiğini, ancak herhangi bir isim telaffuz edilmediği görülmektedir. 1310, 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında da Müftilik makamına hiç rastlamamaktayız. Bu durumda Kâhta kazasında müftilik makamının olmadığını ya da bu makamın doldurulamadığını müşahade ediyoruz. Bu nottan sonra, A'za-i Müntehibe kısmında ise, gayrimüslim tebaadan iki kişi görüyoruz. Müslim tebaadan mecliste yer alması gereken kişilerin isimleri ise belirtilmemiştir.

1302 kayıtlarında 1301'den farklı olarak Kaymakam Mahmud Efendi'yi görüyoruz. Bundan başka, Mal Müdürü Ahmed Faik Efendi'nin yerine Ömer Cemal Efendi'nin geçtiği görülüyor. A'za-i Müntahabe kısmında ise, 1301'de isimleri verilmeyen ve mecliste olmaları gereken iki müslim kişinin isimlerinin verildiğini görüyoruz. Bunlar: Ali Ağa ve Ahmed Ağa'dır.¹⁶⁰

1305 kayıtlarında büyük değişikliklerin olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre Kâhta kazası Meclis-i İdare Heyeti:

Reis Kaymakam Esad Efendi

A'za-i Tabîyye

Nâib İbrahim Behçet Efendi

Müfti Efendi

Mal Müdürü Osman Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Efendi

A'za-i Müntahabe

Ali Ağa

Osman Ağa

Seko Ağa

Nikago s Ağa¹⁶¹

1307 kayıtlarında "Meclis-i İdare Heyeti" başlığı altında verilen bilgilerde, ilk defa İdare Meclislerinde bir Nâibin reislik yaptığına şahit oluyoruz. Buna göre 1307 tarihli sâlname de geçen idare meclisi bilgileri şu şekildedir:

Reis Nâib Mustafa Fehmi Efendi

A'za-i Tabîyye

Müfti Efendi

Mal Müdürü Emin Efendi

Tahrîrat Kâtibi İbrahim Efendi

A'za-i Müntahabe

Ali Ağa

Muhammed Ağa

Serkis Ağa

Diğeri Menas Ağa¹⁶²

¹⁶⁰ 1302 Tarihli Sâlname, s. 90

¹⁶¹ 1305 Tarihli Sâlname, s. 60

¹⁶² 1307 Tarihli Sâlname, s. 60

Ayrıca belirtmek gerekir ki, 1307'deki kaza erkânı içerisinde Kaymakam Vekili Hüsni Efendi ile Mal Müdürü Muavini Salih Efendi ve Refiki Hacı Hüseyin Efendi de yer almaktadır.

1308'de yine reis olarak Nâib Efendi görülmekle birlikte, yaptığımız araştırmalarla 1307'den 1325 tarihli sâlnameye kadar Reis olarak Nâib efendi'nin mecliste başkanlık yaptığına şahit oluyoruz. İdare Meclisi tabii üyeleri arasında gösterilmeyen kaza erkânı hakkında kısaca bilgi vermenin, karışıklık olma ihtimalini ortadan kaldırması açısından yararlı olacağı kanısındayız. Buna göre aşağıda verilecek olan idare meclisi tabii üyeleri dışında 1308 tarihli sâlname kayıtlarına göre Kâhta kazası erkânı şu isimlerden oluşmaktadır.

Kaymakam Mustafa Efendi (Sâlise)

Mal Müdürü Muavini Salih Efendi

Refiki Hacı Hüseyin Efendi

Sandık Emni Ömer Efendi

1308'de yer alan Kâhta kazası İdare Meclisi ise şu şekildedir.

Reis Nâib Mustafa Fehmi Efendi

A'za-i Tabâiyye

Müfti Efendi

Mal Müdürü Emin Efendi

Tahrîrat Kâtibi İbrahim Efendi

A'za-i Müntahabe

Ali Ağa

Muhammed Ağa

Bogos Ağa

Nikagos Ağa¹⁶³

Listeden de görüleceği üzere Kâhta idare meclisi üyelerinde 1307'den farklı olarak gayrimüslim tebaadan isimlerin değiştiğini görmekteyiz.

1310- Kaza erkânı ile Meclis-i İdare'nin 1310 tarihli sâlname kayıtlarında ikisi de aynı tabloda sergilenmiştir. Şimdi bu tabloyu olduğu gibi aktarıyoruz.

Kaymakam Mustafa Efendi (Sâniye)

Nâib Süleyman Efendi

Tahrîrat Kâtibi İbrahim Efendi

A'za Ali Ağa

A'za Nikagos Ağa

Mal Müdürü Tevfik Efendi

" Muavini Nuri Efendi

" Refiki Abdullah Efendi

A'za Seko Ağa

A'za Abuzer Ağa¹⁶⁴

¹⁶³ 1308 Tarihli Sâlname, s. 65

¹⁶⁴ 1310 Tarihli Sâlname, s. 119

1312 kayıtlarında da, kaza erkânı ile meclis üyeleri birlikte verilmiştir. Tabii üyelerde tek değişiklik, Mal Müdürü olarak Hasan Efendi'nin mecliste yer almasıdır. Muavini ve Refikinin görevlerine devam ettikleri görülmektedir. Böylece bu isimlerin bu görevdeki sadakatini anlamış oluyoruz. A'za-i Müntahabe kısmında ise, bir değişiklik olmadığı görülüyor. Bu durumda Ali Ağa'nın başarılmaması güç bir işe imza attığına şahit oluyoruz. 1302'den bu yana aralıksız olarak bu mecliste yer almıştır. Ayrıca Nikagos Ağa da, ilk olarak 1305'te meclise girmiş, bir dönem ara vermiş ve 1308'den itibaren 1312'ye kadar aralıksız olarak bu mecliste yer almıştır.¹⁶⁵

1325 tarihli sâlname kayıtlarında geçen Kâhta kazası İdare Meclisi bilgileri ise aşağıda olduğu gibidir.

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Kaymakam Hüsnü Beg	Hasan Ağa
Nâib Salih Efendi	Süleyman Ağa
Mal Müdürü Mehmed Sabit Efendi	Seko Ağa
Tahrîrat Kâtibi Mahir Efendi	Münhal ¹⁶⁶

Tabii üyelerin tamamında isim değişiklikleri olduğunu gözlemliyoruz. A'zâ -i Müntahabe kısmında da, Seko Ağa'nın Nikagos Ağa gibi 1305'te ilk defa meclise girdiğini, daha sonra 1310, 1312 ve 1325 kayıtlarında yeniden mecliste yer aldığını görüyoruz.

3.3.4 Behisni Kazası İdare Meclisleri

1301 tarihli sâlname kaydına göre, Behisni kazası İdare Meclisi şu isim ve makamlardan oluşmaktadır.

Reis Kaymakam Mehmed Tevfik Beg

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Nâib Mustafa Efendi	Zeynel Abidin Beg
Müfti Mustafa Efendi	Mehmed Ağa
Mal Müdürü Ziver Efendi	
Tahrîrat Kâtibi Mustafa Efendi ¹⁶⁷	

¹⁶⁵ 1312 Tarihli Sâlname, s. 173

¹⁶⁶ 1325 Tarihli Sâlname, s. 92

¹⁶⁷ 1301 Tarihli Sâlname, s. 92

1302-

Reis Kaymakam Vekili İshak Efendi

A'za-i Tabîyye**A'za-i Müntahabe**

Nâib Mustafa Efendi

Hacı Mustafa Beg

Müfti Mustafa Efendi

İbiş Ağa

Mal Müdürü Ziver Efendi

Mardiros Ağa

Tahrîrat Kâtibi Ziver Beg

Şirin Ağa¹⁶⁸

1305 kayıtlarında ise, 1302 tabii üyeleri kadrosunda değişmeyen isim olarak Mal Müdürü Ziver Efendi görülmektedir.

Reis Kaymakam Mehmed Halid Beg

A'za-i Tabîyye**A'za-i Müntahabe**

Nâib Mehmed Behçet Efendi

Hacı Mustafa Beg

Müfti Mustafa Rasim Efendi

Mehmed Ağa

Mal Müdürü Ziver Efendi

Şerif Ağa

Tahrîrat Kâtibi Ömer Efendi

Gabril Ağa

1307 tarihli sâlname kayıtlarında da, “Meclis-i İdare Heyeti” başlığı altında verilen bilgilerde sadece A'za-i Müntahabe'nin verilmiştir. Bu sebeple ilk önce 1307'de geçen Behisni kaza erkânını, daha sonra da Meclis-i İdare Heyeti'ni vereceğiz. Kaza Erkânı ise aşağıdaki gibidir.

Kaza Erkânı

Kaymakam Osman Fehmi Efendi

Nâib Mehmed Behçet Efendi

Müfti Mustafa Rasim Efendi

Tahrîrat Kâtibi Muhammed Efendi

" Ali Efendi

Mal Müdürü Bekir Efendi

Mal Müdürü Muavini Ahmed Efendi

Kaza erkânı içerisinde ilk kez iki Müfti ile karşılaşırız. Müftilerin sayısının iki olmasında, o dönemde buna ihtiyaç olduğu kanısı ile sayısının artırıldığı düşüncesindeyiz.

Meclis-i İdare Heyeti**A'za** Abidin Beg**A'za** Mardiros Ağa**A'za** Muhammed Ağa**A'za** Danyel Ağa¹⁶⁹

¹⁶⁸ 1302 Tarihli Sâlname, s. 92-93

Seçilmiş üyelerin tamamında değişikli k olduğu gör÷lmektedir.

1308 kayıtlarında da, 1307’de olduğu gibi Meclis-i İdare Heyeti’nde sadece A’za-i Müntahabe’nin verildiği gör÷l÷yor. Buna göre 1308’de geçen Kâhta kazası erkânı řu şekildedir.

Kaza Erkânı

Kaymakam İřhak Efendi

Nâib Mehmed Behçet Efendi

Mal Müdür÷ Bekir Efendi

Müfti Mustafa Rasim Efendi

" Muavini Muhammed Efendi

Tahrîrat Kâtibi Muhammed Efendi

" Refiki Ali Efendi

Nâib Mehmed Behçet Efendi’nin, görevini 1305 ve 1308’de devam ettirdiđini görmekteyiz.

Meclis-i İdare Heyeti

A’za Abidin Beg

A’za Mardiros Ağa

A’za Kudsi Beg

A’za Danyel Ađa¹⁷⁰

A’za-i Müntahabe kısmında ise gör÷len tek değişiklik , Kudsi Bey’in mecliste yer almasıdır.

1310 tarihli sânamede kaza erkânı ile meclis bilgileri aynı tabloda verilmiştir. şimdi bu tabloyu olduğu gibi veriyoruz .

Kaymakam Süleyman Rüşdü Efendi

Mal Müdür÷ Kirob Efendi

Nâib Ali Rıza Efendi

" Muavini İbrahim Efendi

Müfti Ramiz Efendi

" Refiki Halil Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Efendi

Sandık Emiri Murad Efendi

A’za Abidin Beg

A’za Mehmed Ağa

A’za Mardiros Ağa

A’za Barsum Ađa¹⁷¹

1312 kayıtlarında da, kaza erkânı ile meclis üyeleri aynı tabloda verilmiştir. A’za-i Müntahabe kısmında bir değişiklik gör÷lmemekle birlikte, tabii üyelerden sadece Mal Müdür÷ olarak Hafız Efendi’yi, Tahrîrat Kâtibi olarak da Bedreddin Efendi’yi gör÷yoruz.¹⁷²

¹⁶⁹ 1307 Tarihli Sâlname, s. 62

¹⁷⁰ 1308 Tarihli Sâlname, s. 66

¹⁷¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 120

¹⁷² 1312 Tarihli Sâlname, s. 173

1325 tarihli sâlnamede verilen Behinsi kazası İdare Meclisi:

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntehibe</u>
Reis Kaymakam Ali Sıdkı Efendi	Abidin Beg
Nâib Ahmed Rıfat Efendi	Hasan Efendi
Müfti Mehmed Faik Efendi	Abdülmesih Efendi
Mal Müdürü Bekir Sıdkı Efendi	Agob Efendi
Tahrîrat Kâtibi Bekir Sıdkı Efendi ¹⁷³	

3.4 Dersim Sancağı Kazaları İdare Meclisleri

1298'de vilayet olan Dersim, 1307'de sancak olarak Ma'mûratü'l -Aziz'e bağlanmıştır. Bu sebeple Ma'mûratü'l -Aziz sâlnamelerinde Dersim sancağına bağlı kazaların İdare Meclisleri 1307'den itibaren yer almaktadır.

3.4.1 Mazgirt Kazası İdare Meclisleri

1307 tarihli sâlname kayıtlarında Meclis-i İdare Heyeti içerisinde yer alan tabii üyelerden sadece, Nâib, Mal Müdürü ve Tahrîrat Kâtibi verilmiştir. Müfti kayıtlarda bulunmamaktadır. Şimdi 1307 kayıtlarına göre Mazgirt kazası İdare Meclisini veriyoruz.

Kaymakam Süleyman Salim Efendi

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Nâib Sakıb Efendi	Timur Ağa
Mal Müdürü Mahmud Mithad Efendi	Seyfullah Ağa
Tahrîrat Kâtibi	Asador Ağa
	Münhal ¹⁷⁴

1308-

Reis Kaymakam Süleyman Salim Efendi

<u>A'za-i Tabîyye</u>	<u>A'za-i Müntahabe</u>
Nâib Halid Efendi	Hasan Vehbi Efendi
Mal Müdürü Hasan Tahsin Efendi	Menas Ağa
Tahrîrat Kâtibi Abdülaziz Efendi	Asador Ağa ¹⁷⁵

¹⁷³ 1325 Tarihli Sâlname, s. 94

¹⁷⁴ 1307 Tarihli Sâlname, s. 64

¹⁷⁵ 1308 Tarihli Sâlname, s. 68

Listeden de görüleceği gibi, tabii üyeler kısmında Nâib ve Mal Müdürü'nün değiştiğini, Tahrîrat Kâtibi'nin ise Abdülaziz Efendi ile verildiğini görüyoruz. A'zâ-i Müntahabe kısmında ise, Asador Efendi hariç iki yeni ismin mecliste yer aldığı görülmektedir. Bu bilgiler dışında kaza erkânı içerisinde yer alan Mal Müdürü Muavini ve Refiki isimlerinde bir değişiklik görülmemektedir. Yani Mal Müdürü değişmiş, fakat muavini ve refiki değişmemiştir.

1310 tarihli sâlname kayıtlarında İdare Meclisi ile ilgili herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Bu sebeple 1310'da geçen Mazgirt kazası erkânını veriyoruz.

Kaymakam Hasan Efendi	Mal Müdürü Midhat Efendi
Nâib Ahmed Hamdi Efendi	" Muavini Osman Efendi
Tahrîrat Kâtibi Abdülaziz Efendi	" Refiki Hüseyin Efendi
Sandık Emimi Mehran Ağa ¹⁷⁶	

1312 tarihli sâlname kayıtlarında da 1310'da olduğu gibi İdare Meclisi ile ilgili bir kayıt yoktur. Bu nedenle sadece Mazgirt kazası erkânı bilgilerini aktarıyoruz.

Kaymakam Hasan Efendi	Mal Müdürü Mi dhat Efendi
Nâib Mehmed Bilal Efendi	" Muavini Manok Ağa
Tahrîrat Kâtibi Abdülaziz Efendi	" Refiki Hüseyin Efendi ¹⁷⁷

Tahrîrat Kâtibi Abdülaziz Efendi'nin 1308'den itibaren ara vermeden bu görevi icraa ettiğini görüyoruz.

1310 ve 1312 kayıtlarında göremediğimiz idare meclisi heyeti bilgilerini, iki dönem aradan sonra 1325'te görüyoruz. 1325 tarihli sâlnameye kayıtlarına göre Mazgirt Kazası İdare Meclisi Heyeti:

A'za-i Tabîyye

Kaymakam Mehmed İzzet Beg
Nâib Hafız Mehmed Arif Efendi
Mal Müdürü Abdullah Efendi
Tahrîrat Kâtibi Nuri Efendi

A'za-i Müntahabe

Hızır Ağa
Hacı Mahmud Efendi
Avid Ağa
Menas Ağa¹⁷⁸

¹⁷⁶ 1310 Tarihli Sâlname, s. 124

¹⁷⁷ 1312 Tarihli Sâlname, s. 178

¹⁷⁸ 1325 Tarihli Sâlname, s. 109

3.4.2 Çarsancak Kazası İdare Meclisleri

1298-

Reisi Kaymakam Mustafa İsmet Efendi (Sâlise)

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Hacı İshak Zevki Efendi

Fettah Ağa

Ermeni Murahhası Serkis Efendi

Mehmet Ağa

Mal Müdürü Ahmed Fehmi Efendi

Mardiros Ağa

Tahrîrat Kâtibi Mehmed Sadık Efendi

Tapu Kâtibi Osman Efendi¹⁷⁹

Kaza idare meclislerinde, tabii üyeler arasında şimdiye kadar hiç rastlamadığımız Ermeni Murahhası'nın da mecliste yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, tabii üyeler dışında kaza erkânı içerisinde, Müfti ile Evkaf vekili de yer almakta fakat bu makamların boş olduğu görülmektedir.

1307-

Reis Kaymakam Rahmi Efendi

A'za-i Tabîiyye

A'za-i Müntahabe

Nâib Bekir Sıdkı Efendi

Hızır Ağa

Mal Müdürü Hasan Tahsin Efendi

Kaya Ağa

Tahrîrat Kâtibi Hafız Hüseyin Efendi

Estepan Ağa

Kirkor Ağa¹⁸⁰

1298 tarihli sâlname bilgilerine göre tabii üye sayısında azalma görülmektedir. Tabii üyeler arasında olması gereken Müftinin mecliste ve kaza erkânı içerisinde yer alamadığını görüyoruz. Bu durum 1325 tarihli sâlnameye kadar bu şekilde devam etmektedir. A'za-i Müntahabe kısmında ise, tamamında değişiklik görülmekle birlikte, aza sayısının 4'e yükseldiğini müşahade ediyoruz.

1308 tarihli sâlnameye göre Çarsancak kazası İdare Meclisi şu şekildedir.

¹⁷⁹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 67

¹⁸⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 65

Reis Kaymakam Rahmi Efendi

A'za-i Tabiiyye

Nâib Muhammed Bilal Efendi
Mal Müdürü Midhat Efendi
Tahrîrat Kâtibi Hafız Hüseyin Efendi

A'za-i Müntahabe

Hızır Ağa
Kaya Ağa
Mardus Ağa
Estepan Ağa¹⁸¹

1310- Mazgirt kazasında olduğu gibi 1310 tarihli Çarsancak kazası sâlname kayıtlarında da idare meclisi heyetine rastlayamadık. Bu sebeple sadece kaza erkânını veriyoruz.

Kaymakam Lütfü Efendi	Mal Müdürü Hasan Efendi
Nâib Mehmed Bilal Efendi (Müderriş)	" Muavini Talat Efendi
Tahrîrat Kâtibi Osman Mesud Efendi	Sandık Emîni Mıgırdıç Efendi ¹⁸²

1312 tarihli sâlname kayıtlarında da sadece kaza erkânının verilmiş olduğunu görmekteyiz. Buna göre 1312'de geçen Çarsancak kazası erkânı şu isimlerden oluşmaktadır.

Kaymakam Lütfü Efendi	Mal Müdürü Hasan Efendi
Nâib Yusuf Ziyaeddin Efendi	" Muavini Mehmed Ali Efendi
Tahrîrat Kâtibi İsmail Efendi	Sandık Emîni Tevfik Efendi ¹⁸³

1325 tarihli sâlnamesinde bilgilerin "Meclis-i İdare-i Kaza Heyeti" başlığı altında verildiği görülmektedir.

A'za-i Tabiiyye

Reis Kaymakam Vekili İzzet Efendi
Nâib İbrahim Hakkı Efendi
Müfti İsmail Efendi
Mal Müdürü Talat Efendi
Tahrîrat Kâtibi Abdurrahman Efendi¹⁸⁴

A'za-i Müntahabe

Hafız Mustafa Efendi
Hasan Ağa
Kirkor Efendi
Kirkor Ağa

¹⁸¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 69

¹⁸² 1310 Tarihli Sâlname, s. 123

¹⁸³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 178

¹⁸⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 112

3.4.3 Çemişgezek Kazası İdare Meclisleri

1307-

Reis Kaymakam Sudi Efendi

A'za-i Tabîiyye

Nâib Ahmed Fevzi Efendi

Mal Müdürü Ferid Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mahmud Efendi

A'za-i Müntahabe

Hacı Tahir Efendi

Mustafa Ağa

Kirkor Ağa

Babocan Ağa¹⁸⁵

Listeden de görüleceği gibi, tabii üyeler arasında genellikle yer alan Müftî'nin burada yer almadığını görüyoruz. Sadece 1307'de değil, 1325'e kadar diğer sâlmelerde de Müftî'yi meclis içerisinde göremiyoruz.

1308-

Reis Kaymakam Ahmed Sabri Efendi

A'za-i Tabîiyye

Nâib Ali Haydar Efendi

Mal Müdürü Estepan Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mahmud Efendi

A'za-i Müntahabe

Salim Efendi

Münhal

Agob Ağa

Kirkor Ağa¹⁸⁶

Görüldüğü gibi, Nâib ve Mal Müdürü değişmiştir. Müntaha be kısmında ise, Kirkor Ağa dışında iki yeni isim meclise girmekle beraber, bir kişilik yerin de doldurulamadığı görülmektedir.

1310 tarihli sâlname kayıtlarında diğer kazalarda olduğu gibi sadece kaza erkânına rastlıyoruz. Buna göre 1310 tarihli sâlname kayıtlarına göre Çemişgezek kazası erkânı şu isimlerden oluşmaktadır.

Kaymakam Lütfü Efendi

Nâib Mehmed Bilal Efendi (Müderriş)

Tahrîrat Kâtibi İsmail Efendi

Mal Müdürü Hasan Efendi

" Muavini Mehmed Ali Efendi

Sandık Emni Tevfik Efendi¹⁸⁷

Listeden de anlaşılacağı üzere, kaza erkânında yer alan makamların tamamında isim değişiklikleri görülmekle birlikte, Nâib Mehmed Bilal Efendi'yi Müderriş rütbesi ile görmekteyiz. Bir de bunlara ilaveten Sandık Emni olarak Tevfik Efendi'nin listeye girdiği görülmüyor.

¹⁸⁵ 1307 Tarihli Sâlname, s. 65

¹⁸⁶ 1308 Tarihli Sâlname, s. 69

¹⁸⁷ 1310 Tarihli Sâlname, s. 123

1312 tarihli sâlnamede de sadece kaza erkânına rastlıyoruz. 1312 tarihli sâlnamede yer alan Çemişgezek kazası erkânı ise şöyle:

Kaymakam Salih Fikri Efendi	Mal Müdürü Kerob Efendi
Nâib Mustafa Fehmi Efendi (Edirne Rûusu)	" Muavini Talat Efendi
Tahrîrat Kâtibi Osman Mesud Efendi	Sandık Emni Karabet Efendi ¹⁸⁸

1325 tarihli sâlnamede “Meclis-i İdare-i Kaza” başlığı ile geçen bilgilere baktığımızda, Çemişgezek İdare Meclisi şu isimlerden meydana gelmektedir.

A’za-i Tabîiyye

Kaymakam Osman Nuri Efendi
Nâib İbrahim Edhem Efendi (Kibâr-ı Müderris)
Müfti Hacı Mehmed Arif (Bursa Müderriseyn)
Mal Müdürü Abdülatif Efendi
Tahrîrat Kâtibi İsmail Hakkı Efendi ¹⁸⁹

A’za-i Müntahabe

Şahin Beg
Süleyman Efendi
Manok Ağa
Münkasar Ağa

İlk defa Çemişgezek kazasında, Müftilik makamında Hacı Mehmed Arif isiminde bir şahsın, Bursa Müderriseyn rütbesi ile görev yaptığını görüyoruz. Ayrıca Nâib olarak mecliste yerini alan İbrahim Edhem Efendi’nin ise, Kibâr -ı Müderris rütbesi mecliste yer aldığını görüyoruz. A’za-i Müntehibe kısmında ise, olması gerektiği gibi, iki müslim iki de gayrimüslim tebaadan olmak üzere toplam da 4 kişinin mecliste yer aldığını müşahade ediyoruz. Buradaki değişiklikleri normal karşılamak gerekiyor. Çünkü 1312 sâlnamesinden 13 sene sonra tekrar 1325’te sâlname hazırlanıyor.

3.4.4 Pah Kazası İdare Meclisleri

Pah kazası ile ilgili bilgilere sadece 1307, 1308 ve 1310 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. 1325 tarihli sâlname’de ise karşımıza Mazgirt kaza sına bağlı bir nahiye olarak çıkmaktadır. Pah Kazası İdare Meclisleri:

¹⁸⁸ 1312 Tarihli Sâlname, s. 177

¹⁸⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 106

1307-

Kaymakam Esad Efendi

A'za-i Tabîyye

Nâib Abdurrahman Tevfik Efendi

Mal Müdürü Ali Rıza Efendi

Tahrîrat Kâtibi Vaseki Efendi

A'za-i Müntahabe

Hüseyin Ağa

İbrahim Ağa

Hüseyin Ağa¹⁹⁰

1308 tarihli sâlname kayıtlarında “Meclis Dairesi” başlığı altında verilen bilgilerde sadece A'za-i Müntahabe'nin verildiğini görüyoruz. Bu sebeple 1308'de verilen bilgilere göre hem kaza erkânını hem de meclis dairesini olduğu gibi sunuyoruz.

Kaymakam Lütfullah Lütfü Efendi

Nâib Halil Sabri Efendi

Mal Müdürü Ali Efendi

Tahrîrat Kâtibi İsmail Efendi

Sandık Emmini Numan Efendi

Meclis Dairesi**A'za-i Müntahabe**

Hasan Ağa

İbrahim Ağa

Hüseyin Ağa¹⁹¹

1310 tarihli sâlname kayıtlarında da sadece kaza erkânına ait bilgiler yer almaktadır. Bu dönem İdare Meclisi'nin kurulmadığını müşahade ederek, 1310'da geçen Pah kazası erkânını veriyoruz.

Kaymakam Halil Rahmi Efendi

Nâib Hacı Mehmed Efendi

Mal Müdürü Ali Efendi

Tahrîrat Kâtibi Hasan Tahsin Efendi¹⁹²**3.4.5 Kuzucan Kazası İdare Meclisleri**

Kuzucan kazasına ait bilgileri sadece 1307 ve 1308 tarihli sâlname kayıtlarında görebiliyoruz. Muhtemelen bu kaza da, Pah kazası gibi kazalıktan düşerek nahiye olarak teşekkül etmiştir. Şimdi sırası ile Kuzucan kazası idare meclislerini veriyoruz.

1307-

Reis Kaymakam Hakkı Efendi

A'za-i Tabîyye

Nâib Halid ferid Efendi

Mal Müdürü Hasan Efendi

Tahrîrat Kâtibi Abbas Efendi

A'za-i Müntahabe

Mehmed Ağa

Hüseyin Ağa

Donik Ağa¹⁹³¹⁹⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66¹⁹¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 70¹⁹² 1310 Tarihli Sâlname, s. 124-125

Kaza erkânı içerisinde Mal Müdürü Muavini olarak Ahmed Efendi'nin de bulunduğunu belirttikten sonra, A'za-i Müntahabe kısmında, iki müslim bir de gayrimüslim tebaadan olmak üzere toplam üç kişinin mecliste yer aldığını görmekteyiz.

1308-

A'za-i Tabîiyye

Kaymakam Süleyman Efendi

Nâib Münhal

Mal Müdürü Tefvik Efendi

Tahrîrat Kâtibi Abbas Efendi¹⁹⁴

A'za-i Müntahabe

Mehmed Ağa

Hüseyin Ağa

Donik Ağa

Listede yer almamasına rağmen kaza erkânı içerisinde Mal Müdürü Muavini olarak Mustafa Efendi ile Sandık Emîni olarak Andar Efendi de yer almaktadır. Nâiblik makamında kadro olmasına rağmen henüz doldurulamadığını müşahade ediyoruz. A'zâ-i Müntahabe kısmında ise bir değişiklik görülmemektedir.

3.4.6 Ovacık Kazası İdare Meclisleri

1307 tarihli sâlnamede geçen ve “Meclis-i İdare Heyeti” başlığı ile verilen bilgilere göre Ovacık Kazası İdare Meclisi:

Reis Kaymakam Besim Efendi

A'za-i Tabîiyye

Nâib Ahmed Rüşdü Efendi

Mal Müdürü Rıza Efendi

Tahrîrat Kâtibi Ali Efendi

A'za-i Müntahabe

Seyyid Ali Ağa

Aliş Ağa

Hüseyin Ağa¹⁹⁵

Meclis-i İdare Heyeti” başlığı ile verilen bilgilerde yer almayan fakat kaza erkânı içerisinde yer alan tek farklı memur ve isim olan Mal Müdürü Muavini olarak Ömer Efendi'yi görüyoruz.

1308 tarihli sâlname kayıtlarında A'za-i Müntahabe, 1307 sâlnamesinde verilen isimlerden oluşmaktadır. Buna göre 1308 tarihli sâlnamede geçen tabii üyeler şunlardır.

¹⁹³ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

¹⁹⁴ 1308 Tarihli Sâlname, s. 70

¹⁹⁵ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

Reis Kaymakam Osman Efendi

A'za-i Tabîyye

Nâib Ahmed Rüşdü Efendi

Mal Müdürü Nikagos Efendi

Tahrîrat Kâtibi Mahmud Efendi¹⁹⁶

Ayrıca kaza erkânı içerisinde Mal Müdürü Muavini suretiyle Emin Efendi'nin de yer aldığını görüyoruz.

1310- Diğer sâlname kayıtlarında olduğu gibi burada da sadece kaza erkânının verildiğini görüyoruz. Bu durumda Meclis-i İdare'nin kurulmadığı anlaşılmaktadır. 1310 tarihli sâlname de geçen Ovacık kazası erkânı şu şekildedir.

Kaymakam Yusuf Cemil Efendi

Mal Müdü rü Ali Rıza Efendi

Nâib Davud Fehmi Efendi (Müderriş)

" Muavini Numan Efendi

Tahrîrat Kâtibi Hacı Süleyman Efendi

Sandık Emîni Mehmed Efendi¹⁹⁷

1312 tarihli sâlname kayıtlarında da sadece kaza erkânı bilgileri yer almaktadır. 1312'de geçen bilgilere göre Ovacık kazası erkânı şu isimlerden oluşmaktadır.

Kaymakam Vekili Mehmed Emin Efendi

Mal Müdürü Ali Rıza Efendi

Nâib Ali Efendi

" Muavini Numan Efen di

Tahrîrat Kâtibi Hacı Süleyman Efendi

Sandık Emîni Süleyman Efendi¹⁹⁸

Tahrîrat Kâtibi, Mal Müdürü ve Muavini'nin görevlerinin başında olduğu, diğer memuriyetlerde ise değişiklikler olduğu görülüyor.

Aynı şekilde 1325'te de sadece kaza erkânı b ilgilerine rastlıyoruz. Buradan yola çıkarak 1310, 1312 ve 1325 tarihlerinde Ovacık kazasında Meclis -i İdare'nin kurulmadığı anlaşılmaktadır. 1325 kayıtlarına göre Ovacık Kaza Erkânı:

Kaykamam Vekili Hüseyin Fehmi Efendi (Binbaşı Mecidi 5 Bosna İftihar Madalyası)

Nâib Hasan Fehmi Efendi (Müderriş)

Tahrîrat Kâtibi Ziya Efendi

Mal Müdürü Abdurrahman Efendi

Sandık Emîni Dursun Efendi¹⁹⁹

¹⁹⁶ 1308 Tarihli Sâlname, s. 69

¹⁹⁷ 1310 Tarihli Sâlname, s 125

¹⁹⁸ 1312 Tarihli Sâlname, s. 179

3.4.7 Kızılkilise Kazası İdare Meclisleri

1307 tarihli sâlname kaydındaki Kaza Erkânı:

Kaymakam Necib Efendi

A'za-i Tabîyye

Nâib Hasan Efendi

Mal Müdürü İsmail Efendi

Mal Müdürü Muavini Dikran Efendi

Tahrîrat Kâtibi Hüsnü Efendi

A'za-i Müntahabe

Seyid Hüseyin Ağa

Ali Ağa

Birdal Ağa

Karabet Ağa²⁰⁰

1308 tarihli sâlname kayıtlarında, kaza erkânı içerisinde görmeye pek alışkın olmadığımız Müstantik Muavinliği karşımıza çıkmaktadır. “Meclis Dairesi” başlığı ile verilen bilgilerde sadece A'za-i Müntahabe kısmının verildiğini görüyoruz. 1308 tarihli sâlname kaydındaki Meclis Dairesi:

Kaymakam Said Efendi

Nâib Hasan Efendi

Mal Müdürü Şevki Efendi

Mal Müdürü Muavini Dikran Efendi

Müstantik Muavini Munzur Efendi

Tahrîrat Kâtibi Hakkı Efendi

Sandık Emmini Tefvik Efendi²⁰¹

Meclis Dairesi

A'za-i Müntehibe

Seyid Hüseyin Ağa

Ali Ağa

Birdal Ağa

Karabet Ağa

1310, 1312 ve 1325 tarihlerinde Kızılkilise'de İdare Meclisi ile ilgili herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Bu sebeple sadece kaza erkânını veriyoruz. Buna göre 1310'da geçen Kızılkilise kazası erkânı şu isim ve memuriyetlerden oluşmaktadır.

Kaymakam Osman Nuri Efendi

Nâib Bekir Sıdkı Efendi

Tahrîrat Kâtibi Hakkı Efendi

Mal Müdürü Mehmed Şevki Efendi

" Muavini Ahmed Efendi

Sandık Emmini Necib Efendi²⁰²

¹⁹⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 105

²⁰⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

²⁰¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 70

²⁰² 1310 Tarihli Sâlname, s. 124

1312 tarihli sâlnamede geçen bilgiler de ise, Kızılkilise kazası erkânı şu şekildedir.

Kaymakam Süleyman Salim Efendi	Mal Müdürü Mehmed Şevki Efendi
Nâib Ali Galib Efendi	" Muavini Ahmed Efendi
Tahrîrat Kâtibi Mehmed Efendi	Tapu Kâtibi Abdülkadir Efendi
Sandık Emmini Mustafa Efendi ²⁰³	

Değişmeyen tek isim Mal Müdürü ve Muavini'dir. Ayrıca kaza erkânına Tapu Kâtibi memurunun da iştirak ettiğini görüyoruz.

1325 tarihli sâlname kayıtlarına göre kaza erkânı kadro sayısında azalma meydana geldiği görülmektedir. Buna göre 1325 sâlnamesinde Kızılkilise kazası erkânı şöyledir.

Kaymakam Mehmed Rıfat Efendi	Mal Müdürü Hasan Rafet Efendi
Nâib Ali Rıza Efendi	Tahrîrat Kâtibi Mehmed Refik Efendi ²⁰⁴

Daha öncede belirttiğimiz üzere, birçok isim benzerliği ile karşılaşmaktayız. Fakat bu isimlerin aynı şahıslara ait olup olmadığı konusunda ise kesin bir düşüncemiz bulunmamaktadır.

Şimdi kaza idare meclisleri ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursak; tabii üyelerinin Reis olan kaymakam dışında, Nâib, Müfti, Mal Müdürü ve Tahrîrat Kâtibi'nden müteşekkil olduğunu, fakat dönem dönem müftilik makamının mecliste yer almadığına müşahit olduk. Ayrıca A'za-i Müntehibe kısmında ise, a'za sayısının normalde iki müslim iki de gayrimüslim tebaadan olmak üzere toplamda 4 kişinin yer alması gerekirken, kimi zaman bu sayı 2'ye kadar düşebilmiştir.

Kaza erkânı'na gelince, başta Kaymakam olmak üzere, Nâib, Müfti, Mal Müdürü ve Muavini, Tahrîrat Kâtibi, Sandık Emmini, Tapu Kâtibi, Ermeni Piskoposu, Katolik Piskoposu ve Müstantik Muavini gibi makamlardan oluştuğunu görmekteyiz. Fakat şu hatırlatmayı da yapmamız gerekmektedir. Kaza erkânı içerisinde Kaymakam, Nâib, Müfti, Mal Müdürü ve Tahrîrat Kâtibi asıl üyeler olmakla birlikte, bunların dışında olan bazı makamlar da dönem dönem kaza erkânı içerisinde görev almışlardır.

²⁰³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 179

²⁰⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 104

VI. BÖLÜM

BELEDİYE DAİRELERİ (MECLİSLERİ)

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ BELEDİYE MECLİSLERİ

Bölge halkı tarafından seçilen bir genel karar organıdır. Üye sayısı belediyenin nüfusuna göre değişmekle birlikte, en az dokuz üyeden oluşmaktadır. Bu meclislere, Belediye Reisi başkanlık etmektedir.

1298 Tarihli sâlname kayıtlarında “Meclis-i Belediye Heyeti” başlığı ile verilmişse de 1301 ve daha sonraki sâlname kayıtlarında bu heyetin “Birinci Belediye Dairesi” olarak verildiğini görüyoruz. Aynı zamanda yine 1301 ve daha sonra yayınlanmış olan sâlname kayıtlarında “Birinci Belediye Dairesi”’nden başka “İkinci Belediye Dairesi” ve “Üçüncü Belediye Dairesi” başlıkları altında bir takım bilgiler ile karşılaşırız. Bu yüzden biz 1301 ve daha sonraki yıllarda yayınlanmış olan sâlnameleri göz önüne alarak bu kısma “Birinci Belediye Dairesi” başlığını koyuyoruz.

1.1 Birinci Belediye Daireleri

Görev ve yetkileri bakımından bir yerel meclis niteliği taşıyan Belediye Meclislerini, Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Sâlname kayıtları ile idrak etmeye çalışacağız. 1875 yılında idari yönden yapılan bir değişiklik ile müstakil mutasarrıflık haline getirilen Ma'müratü'l-Aziz, Diyarbakır'a bağlanmış ancak 1879'da tekrar vilayet haline getirilmiştir. Bu sebeple H.1289 (M.1869) - H.1297 (M.1880) tarihleri arasındaki Ma'müratü'l-Aziz ile ilgili bilgiler Diyarbakır Vilayet Sâlnamelerinde mevcuttur.²⁰⁵ 1298 tarihli sâlnamede “Meclis-i Belediye Heyeti” başlığı ile verilen bilgilere göre Ma'müratü'l-Aziz vilayeti Birinci Belediye Dairesi'ni olduğu gibi aktarıyoruz.

1298-

Reis İshak Beg (Sâlise)

A'zâ

Hasan Beg

İsmail Ağa

A'zâ Tabib Kalemî

Kespar Ağa

Memleket Tabibi Ahmed Efendi

²⁰⁵ Erdal AÇIKSES, “ Sâlnamelere Göre Ma'müratü'l -Aziz (Harput) Vilayeti'nde Eğitim ve Öğretim”, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Eylül 1994, s. 221-232

İsmail Efendi

Kâtib Hacı Mustafa Efendi

Tavid Ağa

Sandık Emmini Artin Efendi

Kirkor Ağa

Matbaa Memuru Muhammed Hurşid Efendi

Muavini Muhammed Ağa

Taş Destgâhı adedi 1

Belediye Dairesi İdaresinde Bulunan Menafi Sandığının Sermayesi 24593

Tablodan da görüleceği üzere Belediye Meclisi idaresinde bulunan Menafi Sandığının sermayesi olarak 24593 lira gösterilmektedir. Üyelere baktığımızda; Memleket Tabibi, Kâtib, Sandık Emmini, Matbaa Memuru ve Muavini gibi kadrolarla karşılaşırız. Bunların, belediye işlerini ilgi alanlarına göre yürüten personel olduğunu söyleyebiliriz. Yani seçimle gelen üyeler dışındaki görevli personel ve bazılarının tabii üye olma durumu söz konusudur.²⁰⁶

1301 tarihli sâlnamede yer alan Belediye Dairesi:

A'zâ

Reis Vekili Ömer Beg

Hacı Mustafa Beg

Katib Mehmed Efendi

Hacı Abdi Efendi

Sandık Emmini Haçator Efendi

Hacı Mustafa Efendi

Belediye Tabibi Murteza Efendi

Kiğork Efendi

Belediye İcracısı Anesti Efendi²⁰⁷

1298 tarihli sâlnamede a'zâ sayısı 6 iken 1301'de bu sayının 4'e düştüğünü görmekteyiz.

1302 tarihli sâlnamede yer alan Belediye Dai resi:

Reis Mehmed Reşid Efendi (Sâniye)

Tabib Murteza Efendi (Sâlise)

A'zâ

Hacı Mustafa Ağa

Kâtib Mehmed Efendi

Bedros Efendi

Sandık Emmini Hacı Mustafa Efendi

Kivork Ağa

Eczacı²⁰⁸

1305 tarihli sâlname kayıtlarında Ma'mûratü'l -Aziz belediye dairesi kadrosunun bir hayli kalabalıklaştığı görülmektedir. Bilinen kadroların dışında, Baytar, Müfet tiş, Birinci Çavuş, İkinci Çavuş ve Odacı memurlarının da dairede vazife başı yaptıklarını

²⁰⁶ 1298 Tarihli Sâlname, s. 51²⁰⁷ 1301 Tarihli Sâlname, s. 53²⁰⁸ 1302 Tarihli Sâlname, s. 53

görüyoruz. Buna göre 1305 tarihli sâlnamede geçen Ma'mûratü'l -Aziz Birinci Belediye Dairesi şu isimlerle çalışmaktadır.

Reis Hasan Beg (Sâlise)

A'zâ

Mustafa Efendi	Tabib Murteza Efendi
Hakkı Efendi	Baytar Ali Hakkı Efendi
Hacı Mustafa Efendi	Kâtib Mihail Efendi
Kesbar Efendi	Sandık Emmini Mehmed Efendi
Kasabyan Kesbar	Müfettiş Hüseyin Ağa
Elpiyeryan Nişan Efendi	Çavuş-ı Evveli Hasan Ağa
Harputlıyan Artin Efendi	İkinci Çavuş Mustafa Ağa
	Odacı Muhammed Efendi ²⁰⁹

Aza sayısında da önemli bir artış olduğu görülmektedir. Aza sayısını belirleyen unsurun nüfus olduğunu dikkate alırsak, bir dönem ara ile bu değişkenliğin ortaya çıkmasında değişik etmenlerin olduğu kanısındayız. Çünkü bu kadar kısa bir sürede nüfus patlaması olamayacağına göre farklı bir nedenden ötürü az a sayısı 3'ten 7'ye yükselmiştir.

1307 kayıtlarında ise, 1305 tarihli sâlnamede verilen bilgilerden farklı olarak sadece Reis olarak Mustafa E fendi verilmektedir. ²¹⁰

1308 tarihli Sâlnamede daha önceki kayıtlardan farklı olarak, Aş1 Memuru ve Daire-i Mühendis gibi memurlukların mecliste yer aldığını görüyoruz. Şimdi bu değişiklikleri daha iyi görebilmek için 1308 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Reis Hacı Ömer Beg (Sâniye)

A'zâ

Hasan Tahsin Beg	Tabib Murteza Efendi (Sâniye)
Hamdi Beg	Baytar Ali Hakkı Efendi
Hakkı Efendi	Müfettiş Hüseyin Efendi
Artin Efendi (Sâlise)	Aş1 Memuru Eczacı Soğman Efendi
Nişan Efendi	Daire -i Mühendis Haçator Efendi

²⁰⁹ 1305 Tarihli Sâlname, s. 37

²¹⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 37

Kesbar Efendi	Diğer Müfettiş Mehmed Necib Efendi
<u>Karabet Efendi</u>	Çavuş-ı Evveli Hasan Ağa
Kâtib ve Sandık Emmini Mikail Efendi	İkinci Çavuş Mustafa Ağa
Sâni Muhammed Reşad Efendi	Odacı Abdullah Efendi ²¹¹

1310 tarihli sâlname kayıtlarına göre Ma'mûratü'l-Aziz vilayeti Birinci Belediye Dairesi:

A'zâ

Reis Hacı Ömer Beg (Sâniye)	Hasan Beg
Tabib Murteza Efendi (Sâniye Mecidi 4)	Hakkı Efendi
Baytar Tefvik Efendi	Ahmed Beg
Eczacı Soğman Efendi	Nişan Efendi
Mühendis Haçator Efendi	Kesbar Efendi
Kâtib ve Sandık Emmini Mikail Efendi	Karabet Efendi
Müfettiş Mehmed Necib Efendi	
Birinci Çavuş Mustafa Ağa	
İkinci Çavuş Derviş Ağa	
Odacı Abdullah Ağa ²¹²	

1312 kayıtlarında 1310'dan farklı olarak sadece Reis Ziya Bey'i "Sâniye" rütbesi ile görüyoruz. Ayrıca, a'zâlar içerisinde yer alan Ahmed Bey'in "Sâlise" rütbesine yükseldiğini görmekteyiz. ²¹³

1301'den 1312'ye kadar olan sâlnamelerde bu Belediye Daireleri, "Birinci Belediye Dairesi" başlığı adı altında verilmişken, 1325 tarihli sâlname kayıtlarında ise, sadece "Belediye Dairesi" başlığı altında bilgi verilmektedir. Daha önceki kayıtlarda rastladığımız memuriyetler dışında Sıhhiye Müfettişi, İki Tanzifat Memuru, Altı Nefer Tanzifat Arabacılarıyla, Süpürgeciler ve İki Nefer İsaleye Hademesinin Belediye Meclisinde yer aldığını görüyoruz. Şimdi bu değişiklikleri daha analiz edebilmek adına 1325 tarihli sâlname kayıtlarına göre Belediye Dairesi'ni ol duğu gibi aktarıyoruz.

²¹¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 39

²¹² 1310 Tarihli Sâlname, s. 107

²¹³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 160

Reis Mehmed Beg

Tabib Mehmed Cemal Efendi (Sâniye)

Sıhhiye Müfettişi Ali Murteza Efendi

Sandık Emmini Abdülrezak Beg

Müfettiş Mehmed Efendi

Aşı Memuru Ali Efendi

Çavuş Osman Efendi

Tanzifat Memuru Ali Efendi

" " Hasan ağa

Altı Nefer Tanzifat Arabacılarıyla, Süpürgeçiler

İki Nefer İsaleye Hademesi²¹⁴

A'zâ

Hacı Hamdi Beg

Hakkı Efendi

Mihail Efendi

Sebuh Efendi

Tahir Efendi

Hayrullah Efendi

Mıkırdıç Efendi

Artin Efendi

1.2 İkinci Belediye Daireleri

Bu Belediye Dairelerine ilk olarak 1301 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Aralıksız olarak 1312 tarihli sâlname ye kadar bu daire kayıtlarda görülmekle birlikte, Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti hakkında çıkarılan son sâlname olan 1 325 tarihli sânamede bu daireye rastlanılmamıştır. Ayrıca 1305 ve 1307 tarihli sâlname kayıtlarında bu daire Harput adına verilmiştir.

1301 kayıtlarında beş üye dışında, Kâtib ve Sandık Emmini de bu dairede yer almaktadır. Buna göre 1301 tarihli sâlname kayıtlarına göre İkinci Belediye Dairesi şu isim ve memurlardan oluşmaktadır.

Reis Hacı Mehmed Efendi

Kâtib Tayfur Efendi

Sandık Emmini Mahmud Efendi

A'zâ

Halil Efendi

Hacı Reşid Efendi

Hacı Mustafa Ağa

İsmail Efendi

Erakıl Efendi²¹⁵

1302 kayıtlarında ise, 1301'den farklı olarak, Kâtib Mustafa Efendi'yi görüyoruz. Ayrıca azalar içerisinde Hacı Reşid Efendi'nin daireden ayrıldığını, İbrahim Ağa ve

²¹⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 64

²¹⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 53

Kesbar Ağa'nın daireye dâhil olduğunu görüyoruz. Böyl ece aza sayısının da 6'ya yükseldiği görülmektedir.²¹⁶

1305- Yukarıda giriş kısmında bahsettiğimiz üzere 1305 ve 1307 tarihli sâlname kayıtlarında bu dairenin Harput adıyla kayda geçtiğini belirtmiştik. Buna göre 1305 İkinci Belediye Dairesi şu şekildedir.

Reis Abdülhamid Efendi

Harput

A'zâ

Abdülkerim Efendi

Kâtib Mahmud Efendi

Bekir Ağa

Sandık E mini Şevki Efendi

Hacı Reşid Efendi

Kesbar Ağa

Kirkor Ağa

Asador Ağa²¹⁷

Tablodan da görüldüğü gibi bu dairenin verildiği kısmın sağ üst köşesinde Harput ismi geçmektedir. Bunun dışında isimlerde de büyük değiştiği görülmektedir.

1307 tarihli sâlname kayıtlarında Sandık Emmini kaydı bulunmamaktadır. Bunun dışında 1305 tarihli sânamede geçen bilgiler ile aynı olduğu görülmektedir.²¹⁸

1308-

Reis Abdülhamid Efendi (Sâlise)

A'zâ

A'zâ

Abdülkerim Efendi

Ali Beg

Bekir Ağa

Kirkor Ağa

Hacı Reşid Efendi

Asador Ağa

Kesbar Ağa

Kesbar ağa²¹⁹

Bundan önceki kayıtlarda sürekli rastladığımız Kâtib ve Sandık Emmini kaydına rastlanılmamıştır.

²¹⁶ 1302 Tarihli Sâlname s. 53

²¹⁷ 1305 Tarihli Sâlname, s. 38

²¹⁸ 1307 Tarihli Sâlname, s. 38

²¹⁹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 40

1310 kayıtlarında ise, Reis olarak Mehmed Arif Efendi Sâlise rütbesi ile dairede yer almaktadır. 1310 tarihli Belediye Dairesi:

Reis Mehmed Arif Efendi (Sâlise Mecidi 4)

A'zâ

Tabib Artin Efendi

Abdülkerim Efendi

Kâtib ve Sandık Emni Mahmut Efendi

Ali Beg

Mühendis Osib Efendi²²⁰

Kirkor Efendi

A'zâ sayısının 3'e düştüğü görülmektedir. Ayrıca bu dairede ilk defa Tabib ve Mühendis olarak görev yapan memurlar yer almaktadır.

1312 kayıtları da 1310 tarihli sâlnamede verilen bilgilerle aynı olduğu görülmektedir.²²¹

1.3 Üçüncü Belediye Daireleri

Bu belediye dairesine sadece 1305 ve 1307 tarihli sâlname kayıtlarında rastlanmakta ve merkez Ma'mûratü'l-Aziz'e bağlı bir nahiye olan Hüseyinik'te kurulduğu görülmektedir. 1305 tarihli sâlnamede verilen bu daire ile ilgili bilgileri olduğu gibi aktarıyoruz.

1305-

Reis Halil Efendi

Hüseyinik

A'zâ

A'zâ

Ali Efendi

Mazmatyan Agob Ağa

Hacı Yahya Ağa

İrserikyan Mardiros Ağa²²²

1307 kayıtları 1305 kayıtları ile aynıdır.²²³

2. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ MERKEZ KAZALARI BELEDİYE DAİRELERİ

Kaza belediye daireleri, Kâtib, Sandık Emni, Çavuş, Hademe, Tabib, Eczacı gibi memurların yanı sıra azalardan müteşekkildir. Bu saydığımız memuriyetler içerisinde Kâtib, Sandık Emni ve Çavuşlara sık sık rastlamakla birlikte, diğer memuriyetler dönem dönem belediye dairesi içerisinde yer almışlardır.

²²⁰ 1310 Tarihli Sâlname, s. 107

²²¹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 160

²²² 1305 Tarihli Sâlname, s. 38

²²³ 1307 Tarihli Sâlname, s. 38

2.1 Arapgir Kazası Belediye Daireleri

1298 tarihli sâlnamede “Meclis-i Belediye Hey’eti” başlığı ile verilen bilgiler e göre Arapgir kazası bediye dairesi şu şekildedir.

Reisi İzzet Bey Zâde Mehmed Be g

A’zâ

Cerrah Zâde Yusuf Efendi

Kâtib Fazlı Zâde Bekir Efendi

Kirli Zâde İbrahimEfendi

Sandık Emmini Kösebalı Zâde Mehmed Efendi

Çelik Zâde Emin Efendi

Açıkbaşyan Karabet Ağa

Uğurlu Zâde Mustafa Ağa

Manasyan Musis Ağa²²⁴

1301’de Reis olarak İzzet Bey Zâde Mehmed Bey’in yerine, Ömer Efendi’nin geçtiği görülüyor. Ayrıca Kâtib ve Sandık Eminliğini Hamdi Efendi’nin üstlendiğini görüyoruz. A’zâ sayısı da 6’dan 7’ye yükselmiştir. 1301 tarihli sâlname kayıtlarına göre Arapgir Kazası Belediye Dairesi:

Reis Ömer Efendi

A’zâ

Fazıllı Zâde Cemal Ağa

A’zâ

Cerrah Zâde Yusuf Efendi

Mustafa Ağa

İbrahim Efendi

Hacı Mehmed Ağa

Manasyan Musis Ağa

Zevrekyan Filibos Ağa

Kâtib ve Sandık Emmini Hamdi Efendi²²⁵

1302 kayıtları 1301’deki ile aynıdır. Herhangi bir değişiklik görülmemektedir.²²⁶

1305 tarihli sâlname kayıtlarında ise Arapgir kazası belediye dairesi içerisinde Sandık Emmini görülmemekle birlikte, a’zâ sayısı tekrar 6’ya düşmüş ve ilaveten mecliste Çavuş ile Hademe yer almıştır. 1305’te geçen daire bilgileri aşağıda olduğu gibidir.

²²⁴ 1298 Tarihli Sâlname, s. 61

²²⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 62

²²⁶ 1302 Tarihli Sâlname, s. 62

Reis Ahmed Efendi

A'zâ

Yusuf Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

Cemal Efendi

Çavuş Ahmed Ağa

Mehmed Ağa

Hademe Karabet Ağa

Abdullah Beg

Filibos Ağa

Musis Ağa²²⁷

1307 kaydı da 1305'tekinin aynıdır.²²⁸

1308 tarihli sâlnamede geçen kayıtlarda Çavuş sayısının 2'ye yükseldiğini ve a'zâ isimlerinde değişiklikler olduğunu görüyoruz. 1308'de verilen belediye dairesi bilgilerini olduğu gibi veriyoruz.

A'zâ

Reis Mustafa Beg (Sâlise)

Mustafa Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

Cemal Efendi

Çavuş Ahmed Ağa

Mehmed Efendi

Çavuş Osman Ağa

Hacı Efendi

Ömer Efendi

Dursun Ağa

Musis Ağa²²⁹

1310 "Belediye Dairesi" başlığı altında verilen bilgilere bakılacak olursa; Reis olarak Mustafa Efendi gösterilmiştir. 1310 Belediye Dairesi:

Reis Mustafa Efendi

A'zâ

Kâtib Hamdi Efendi

Cemal Ağa

Çavuşân Ahmed Ağa

Tahsin Efendi

" Osman Ağa

Musis Ağa

" Karabet Ağa²³⁰

Listeden de görüleceği üzere, a'zâ sayısının 7'den 3'e kadar düştüğünü, Çavuş sayısının ise 3'e yükseldiği gözlenmektedir.

²²⁷ 1305 Tarihli Sâlname, s. 44

²²⁸ 1307 Tarihli Sâlname, s. 44

²²⁹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 45

²³⁰ 1310 Tarihli Sâlname, s. 111

1312 kayıtlarında 1310'daki bilgilerden farklı olarak sadece, Kâtib olarak Bekir Efendi'yi görüyoruz.²³¹

1325'te ilk defa Tabib Vekili olarak Serkis Efendi kaydına rastlanıyor. A'zâ sayısı da 4'e yükselmiştir.

Reis Ömer Efendi

A'zâ

Tevfik Efendi

Tabib Vekili Serkis Efendi

Karakin Efendi

Kâtib Asım Efendi

Mustafa Efendi

Mardiros Efendi²³²

2.2 Eğin Kazası Belediye Daireleri

1298- "Belediye Heyeti" başlığı altında verilen bilgilere göre , a'zâ sayısının 7 olduğunu görmekle birlikte, dairede bir kâtib, bir de sandık emini yer almaktadır. 1298'de Eğin kazası belediye dairesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Reisi Hacı Osman Efendi

A'zâ

Hasan Hüsnü Efendi

A'zâ

Esteban Efendi

Mustafa Efendi

Nikagos Ağa

Mustafa Ağa

Ohannes Ağa

Hacı Halil Efendi

Kâtib Ali Efendi

Sandık Emmini Yarmih Efendi²³³

1301 tarihli sâlname kayıtlarında ise şu bilgiler yer almaktadır.

Reis Hacı Osman Efendi

A'zâ

Hacı Halil Efendi

A'zâ

Hazinedar Zâde Mustafa Efendi

Narlıyan Estefan Efendi

Hazaryan Karabet Efendi

Zamkcıyan Nikagos Efendi

Kâtib Sadık Efendi

Sandık Emmini Sehak Efendi²³⁴

²³¹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 164

²³² 1325 Tarihli Sâlname, s. 79

²³³ 1298 Tarihli Sâlname, s. 64

A'zâ sayısının 7'den 5'e düştüğü görülmektedir.

1302 tarihli sâlname kaydına göre, Belediye Meclisi üyeleri arasında yer alan Kâtib Sadık Efendi hariç, diğer isimlerin tamamında değişiklik olduğunu görüyoruz.

Reis Hacı Emür Ağa

A'zâ

Sıdkı Efendi

Hacı Ahmed Efendi

Kasabyan Aleksandır Efendi

A'zâ

İsmail Efendi

Danzikyan Ohan Ağa

Kuyumcıyan Karabet Ağa

Kâtib Sadık Efendi

Sandık Emmini Panku Efendi²³⁵

1305- A'zâ sayısının 2'ye düştüğü ve bir çavuşun mecliste yer aldığı 1305 tarihli sâlname kayıtlarına göre Eğin kazası belediye dairesi şöyledir.

Reis Hacı Osman Efendi

A'zâ-i Müntahabe

Şerif Beg

Diğeri Karabet Efendi

Kâtib Sadık Efendi

Sandık Emmini Sehak Efendi

Çavuş Salih Ağa²³⁶

1307 kayıtlarında 1305 tarihli sâlname kayıtlarından farklı olarak sadece, Çavuş Salih Efendi'nin yerine Sami Ağa'nın meclise iştirak etmesidir.²³⁷

1308'de ise Belediye Dairesi'nin haylice kalabalıklaştığını görüyoruz. A'zâ sayısı 7'ye çıkmış, 2 çavuş dâhil olmuştur. 1308 tarihli sâlname de geçen belediye dairesi bilgileri şu şekildedir.

Reis Salih Efendi

Kâtib Sadık Efendi

Sandık Emmini Simon Ağa

Çavuş Ahmed Ağa

Çavuş Salih Ağa

A'zâ

Nuri Efendi

İbrahim Ağa

Fikri Beg

Şerif Beg

Esteban Ağa

Karabet Ağa

Yani Ağa²³⁸

²³⁴ 1301 Tarihli Sâlname, s. 64

²³⁵ 1302 Tarihli Sâlname, s. 64

²³⁶ 1305 Tarihli Sâlname, s. 45

²³⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 45

²³⁸ 1308 Tarihli Sâlname, s. 46

1310- A'zâ sayısının 7'den 4'e düştüğü ve belediye dairelerinde görmeye pek alışkın olmadığımız Tabib memurunu da içinde barındıran 1310 tarihli Eğin kazası belediye dairesi şöyle:

Reis Kara Beg

A'zâ

Edhem Ağa

Mehmed Refik Efendi

Aleksandır Efendi

Karabet Efendi

Tabib Nuri Efendi

Kâtib Sadık Efendi

Sandık Emîni Nişan Efendi

Çavuş Salih Ağa

Çavuş Ahmed Ağa²³⁹

1312 kayıtlarında 1310'dan farklı olarak Kâtib ve Sandık Emînliği görevini Sadık Efendi'nin üstlendiği görülmektedir. Ayrıca çavuş sayısı da 3'e yükselmiştir.²⁴⁰

1325 tarihli sâlname kayıtlarına göre, Belediye Dairesinin en fazla üyeye sahip olduğunu belirtmekle birlikte, Ma'muratü'l-Aziz vilayeti merkezi ve sancakları ve hatta kazalardaki dairelerde ilk kez Kab ile (Hemşire) olarak bir bayan memurun yer aldığına şahit oluyoruz. 1325 tarihli sâlname de yer alan Eğin kazası Belediye Dairesi kayıtları:

Reis Hafız Hasan Tahsin Efendi

A'zâ

Osman Ağa

Malkon Efendi

Ömer Lütfü Efendi

Hacı İbrahim Efendi

Bogos Efendi

Tabib İsmail Hakkı Efendi

Kâtib Hasan Asker Efendi

Eczacı Mehmed Ali Efendi

Kabile Emine Hanım

Çavuş Kadir Ağa

Çavuş Bekir Ağa

Çavuş Ahmed Ağa²⁴¹

2.3 Keban Madeni Kazası Belediye Daireleri

1298- Başkan dışında, Kâtib ve Sandık Emîni ile 3 a'zâdan müteşekkil olan 1298 tarihli Keban Madeni Kazası Belediye Dairesi aşağıda verildiği gibidir.

²³⁹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 113

²⁴⁰ 1312 Tarihli Sâlname, s. 166

²⁴¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 75

Reis Abdullah İbret Efendi

A'zâ

Kâtib Mehmed Hilmi Efendi

Oruç Zâde Hüseyin Ağa

Sandık Emmini Agop Ağa

Markar Ağa

Serkis Ağa²⁴²

1301 tarihli sâlnamede Belediye Dairesi'nin baştan aşağıya değiştiği görülüyor. Bu değişiklikleri görmek için 1301 tarihli kaydı olduğu gibi aktarıyoruz.

Reis Şevket Efendi

A'zâ

Oruç Zâde Süleyman Ağa

Kâtib Ahmed Efen di

Mustafa Efendi

Sandık Emmini Hüsnü Efendi

İbrahim Ağa²⁴³

1302 kayıtlarında 1301 tarihli sâlnamede verilen bilgilerden farklı olarak , a'zâlardan İbrahim Ağa hariç, Sukuti Mehmed Efendi ve Manok Ağa daireye yeni iştirak etmişlerdir.²⁴⁴

1305 tarihli sâlnamede yer alan Keban Madeni Kazası Belediye Dairesi:

Reis Osman Efendi

A'zâ

Şevket Efendi

Kâtib Ahmed Efendi

Markar Ağa

Sandık Emmini Hüsnü Efendi²⁴⁵

1307'de 1305 tarihli sâlname kayıtlarına nazaran görülen tek değişiklik, Sandık Emmini olarak 3 dönem üst üste görev yapan Hüsnü Efendi'nin yerine, Ali Efendi'nin bayrağı devralmasıdır.²⁴⁶

1308'de Reis olarak tekrar Şevket Efendi karşımıza çıkıyor. İsimlerde değişiklik görüyoruz. Bu sebeple 1308 tarihli sâlname kaydını olduğu gibi veriyoruz.

Reis Şevket Efendi

A'zâ

Ali Efendi

Kâtib Hasan Efendi

Mihail Ağa

Sandık Emmini Ahmed Efendi

Mustafa Ağa²⁴⁷

²⁴² 1298 Tarihli Sâlname, s. 65

²⁴³ 1301 Tarihli Sâlname, s. 59

²⁴⁴ 1302 Tarihli Sâlname, s. 59

²⁴⁵ 1305 Tarihli Sâlname, s. 42

²⁴⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 42

1310 tarihli sâlnamede verilen Keban Madeni kazası belediye dairesi bilgileri ise şöyledir.

Reis Şevket Efendi

A'zâ

Ali Efendi

Artin Efendi²⁴⁸

Kâtib Hüseyin Efendi

Sandık Emmini Hüsnü Efendi

1312 tarihli sâlname kayıtlarında Keban Madeni kazası Belediye Dairesi ile ilgili bir bilgiye rastlamıyoruz. Fakat “Me'murin -i Saire” başlığı altında, yalnızca Belediye Memuru olarak Memas Efendi verilmiştir.²⁴⁹

1325 tarihli sâlname kayıtlarında tekrar karşılaştığımız Keban Kazası Belediye Dairesi kadrosu şu şekildedir.

Reis Faik Efendi

A'zâ

Mehmed Ağa

Menas Ağa

A'zâ

Abdullah Efendi

Artin Efendi

Kâtib ve Sandık Emmini Süleyman Efendi²⁵⁰

2.4 Harput Kazası Belediye Daireleri

Harput 1325'te merkez kaza olarak kayıtlarda yer almakta ve Harput Kazası Belediye Dairesi aşağıdaki şekilde verilmektedir.

1325-

Reis Şevki Efendi

A'zâ

Vecihi Efendi (Müderriş)

Ahmed Efendi

Bedros Efendi

Hacı Mehmed Said Efendi²⁵¹

Tabib Artin Efendi

Kâtib Mustafa Efendi

Sandık Emmini Mahmud Efendi

²⁴⁷ 1308 Tarihli Sâlname, s. 43

²⁴⁸ 1310 Tarihli Sâlname, s. 110

²⁴⁹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 163

²⁵⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 72

²⁵¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 69-70

2.5 Pötürge Kazası Belediye Daireleri

Pötürge kazası belediye kayıtları ile ilgili bilgileri sadece 1312 ile 1325'te görebiliyoruz. Pötürge kazası muhtemelen 1312'den itibaren kaza olarak yeni teşkil edilmiş olup, belediye teşkilatı kurulmuş olmalı.

1312 tarihli sâlname kayıtlarında belediye dairesinin olmadığı görülmektedir.

1325 kayıtlarında belediye dairesi, Reis dışında Kâtib, Sandık Emni, Çavuş ve 5 a'zâdan oluşmuştur. Ayrıca Pötürge kazasının ilk Belediye Reisi'nin İbrahim Efendi olduğu görülmektedir.

Reis İbrahim Efendi	<u>A'zâ</u>
Kâtib ve Sandık Emni Mustafa Nail Efendi	Hasan Ağa
Çavuş Hüseyin Ağa	Bedros Ağa
	Mehmed Efendi
	Mustafa Ağa
	Bogos Ağa ²⁵²

3. ERGANİ SANCAĞI BELEDİ DAİRESİ

Ergani Sancağı kayıtlara göre sadece 1298'de Ma'mûratü'l-Aziz'e bağlı sancak olarak görülmektedir. 1298'den sonra Diyarbakır vilayetine ilhak olmuştur. 1298 tarihli sâlnameye göre Ergani Sancağı Beledi Dairesi:

1298- Reisi Hacı Güllü Ağa

<u>A'zâ</u>	
Mehmed Rıza Efendi	Memleket Tabibi
Hafız Mehmed Nuri Efendi	Kâtib Mehmed Zühdü Efendi
Hacı Hasan Ağa	Sandık Emni Damyani Efendi
Gorgor Ağa	
Hacı Yor Ağa	
Mıgırdıç Ağa ²⁵³	

²⁵² 1325 Tarihli Sâlname, s. 81

²⁵³ 1298 Tarihli Sâlname, s. 72

3.1 Ergani Sancağı Kazaları Belediye Daireleri

3.1.1 Palu Kazası Belediye Daireleri

Daha önceden de belirttiğimiz gibi, Palu kazası ile ilgili kayıtlar a sadece 1298 tarihli sâlnamede mevcuttur. Bunun sebebi; Ergani sancağına bağlı olan Palu'nun, 1298'den sonra Ergani Sancağı ile birlikte Diyarbakır vilayetine bağlanmasıdır. Ancak Palu kazası daha sonraki dönemlerde Ma'muratü'l -Aziz vialeyetine bağlanmış, fakat nahiye statüsüne girmiştir. Bu nedenle sadece 1298 tarihli sâlnamede ver ilen belediye dairesini aktarıyoruz.

1298- Reisi Muhammed Salim Efendi

A'zâ

Kâtib Sebgetullah Efendi

Ahmed Ağa

Sandık Emmini Reşid Efendi

Abdullah Ağa

Hasan Ağa

Donabit Ağa²⁵⁴

3.1.2 Siverek Kazası Belediye Daireleri

Siverek kazası kayıtlarına da yalnızca 1298'de rastlıyoruz. Bunun sebebi olarak, Siverek'in de Ergani Sancağına bağlı olması ve 1298'den sonra Ergani sancağı ile birlikte Diyarbakır vilayetine bağlanmasıdır. Bu sebeple Palu'da olduğu gibi sadece 1298 tarihli Belediye dairesini verebiliyoruz.

1298- Reisi Süleyman Efendi

A'zâ

Kâtib Mehmed Efendi

Kadir Ağa

Sandık Emmini Ali Beg

Musih Ağa

Bedros Ağa

Nuri Efendi²⁵⁵

²⁵⁴ 1298 Tarihli Sâlname, s. 75

²⁵⁵ 1298 Tarihli Sâlname, s. 77

4. MALATYA SANCAĞI BELEDİYE DAİRELERİ

Malatya sancağı ile ilgili bilgilere 1301 tarihli sâlnameden itibaren rastladığımızı daha önce de belirtmiştik. Yani Malatya, 1301'den itibaren Ma'mûratü'l-Aziz'e sancak olarak bağlanmıştır. 1301 Malatya Sancağı Belediye Dairesi:

1301-

Reisi Feyzullah Efendi

A'zâ

Ahmed Efendi

Ahmed Efendi

Estefan Efendi

A'zâ

Ahmed Efendi

İbrahim Ağa

Ohannes Efendi

Kâtib Ali Saib Beg

Sandık Emîni Estefan Ağa²⁵⁶

Sancaklarda belediye dairelerinde üyelerin dışında bir kâtib ve bir de sandık eminininin yer aldığını görüyoruz. Ayrıca toplam 6 üyenin 4'ü müslim 2'si de gayrimüslimdir.

1302 tarihli sâlnamede geçen bilgilere baktığımızda, aza Estefan Efendi hariç dairenin baştan aşağı değiştiğini görüyoruz. Bu değişiklikleri daha iyi görmek adına 1302'de görev yapan daire mensuplarını olduğu gibi veriyoruz.

Reis Ali Beg

A'zâ

Abdulrauf Efendi

Hasan Ağa

Estefan Efendi

A'zâ

Osman Efendi

Akob Ağa

Karabet Ağa

Kâtib Mahmud Efendi

Sandık Emîni Abdulkadir Efendi²⁵⁷

1305 tarihli sâlname kayıtlarına göre, Malatya Sancağı Belediye Dairesi şu kadrolardan oluşmaktadır.

²⁵⁶ 1301 Tarihli Sâlname, s. 83

²⁵⁷ 1302 Tarihli Sâlname, s. 83

Reis Ali Beg

A'zâ

Osman Efendi

Tabib Aleksiyanpavli Efendi

Hacı Ahmed Efendi

Kâtib Mahmud Efendi

Serkis ağa

Sandık Emmini Agob Efendi

Karabet Ağa²⁵⁸

1307 kayıtlarında 1305'ten farklı olarak sadece, Kâtib olarak Kadir Efendi, Sandık Emmini olarak da Serkis Efendi görülmektedir.²⁵⁹

1308 tarihli sâlnamede azâların, A'zâ-i Müntahabe kısmında verildiğini görüyoruz. Buna göre 1308 Malatya Sancağı Belediye Dairesi:

Reis Ali Beg

A'zâ-i Müntahabe

Ömer Efendi

Tabib Levon Efendi

Hacı Ahmed Efendi

Kâtib Kadir Efendi

Serkis Ağa

Sandık Emmini Mıgırdıç Efendi

Evser Ağa²⁶⁰

Reis olarak Ali Beg başkanlığını sürdürürken, azaların hemen hepsinin değiştiği görülmektedir.

1310 tarihli sâlname kayıtlarına göre, belediye dairesinde müfettiş memuru ile çavuşların da yer aldığı görülmektedir. Müfettişler, muhtemelen dairenin denetlenmesi ve uygulamaların tatbiki açısından merkez tarafından görevlendirilmişlerdir. Ayrıca kadro sayısında bir hayli arttığı görülmektedir. Buna göre 1310'da daire ile ilgili verilen bilgiler şu şekildedir.

Reis Hacı İbrahim Efendi

A'zâ

Osman Efendi

Çavuş Mahmud Ağa

Kasım Ağa

Tabib Makro Efendi

Kâtib Abdülkadir Efendi

Estefan Efendi

Sandık Emmini Muhiddin Ağa

Artin Ağa

Müfettiş Osman Efendi

Hüseyin Ağa

Çavuş Mehmed Ağa²⁶¹

²⁵⁸ 1305 Tarihli Sâlname, s. 58

²⁵⁹ 1307 Tarihli Sâlname, s. 59

²⁶⁰ 1308 Tarihli Sâlname, s. 62

1312 kayıtlarında ise, 1310 tarihli sâlnamede verilen bilgilerden farklı olarak, Reis Ali Beg görülmekle birlikte, Tabib olarak Panayot Efendi v e Müfettiş olarak da İbrahim Efendi vazife başı yapmışlardır.²⁶²

1325 tarihli sâlnameye göre Malatya Sancağı Belediye Dairesi:

Reis Haşim Beg (Sâniye)

A'zâ

Hafız Abdullah Efendi	Tabib Mustafa Şükrü Efendi (Mütamayız)
İsmail Efendi	Sıhhiye Baytarı Ali Rıza Efendi
Ahmed Ağa	Kâtib Hüseyin Efendi
Hamparsum Efendi	Sandık Emni Yusuf Gebiş Efendi
Hamparsum Efendi	Müfettiş Ahmed Efendi
	Çavuş Ahmed Efendi
	" Hasan Ağa
	" Mehmed Efendi ²⁶³

Belediye dairesi kadrosunun bir hayli genişlediği görülmekle birlikte, ilk defa Sıhhiye Baytarı isminde bir memurun dairede yer aldığı görüyoruz.

4.1 Malatya Sancağı Kazaları Belediye Daireleri

4.1.1 Akçadağ Kazası Belediye Daireleri

Hiçbir sâlnamede Akçadağ kazası ile ilgili kayıtlarda Belediye Dairelerine rastlanmamıştır.

4.1.2 Hınımansur Kazası Belediye Daireleri

Hınımansur kazası ile ilgili Belediye daireleri kayıtlarına sadece 1310, 1312 ve 1325 tarihli sâlnamelerde yer verilmiştir. 1310 tarihli Hınımansur Kazası Belediye Dairesi:

²⁶¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 115-116

²⁶² 1312 Tarihli Sâlname, s. 170

²⁶³ 1325 Tarihli Sâlname, s. 86

1310-

Reis Mehmed Ali Efendi

A'zâ

Kâtib Şeyh Abdurrahman Efendi

Şeyh Ağa

Sandık Emîni Malkon Efendi

Mustafa Efendi

Müfettiş Mehmed Efendi

Kuyumcıyan Serkis Efendi

İbrahim Efendi²⁶⁴

1312 kayıtlarında 1310 tarihli sâlname kayıtlarından farklı olarak, daireye a'zâ Palo Efendi'nin katılması dışında bir değişiklik görülmemektedir.²⁶⁵

1325 tarihli Hısnımansur Beledi Dairesi:

Reis Hüseyin Efendi

A'zâ

Karabet Ağa

Kâtib Abdurrahman Efendi

Arvaz Efendi (Sâlise)

Sandık Emîni İzzet Efendi

Hacı Ali Efendi

Osib Ağa²⁶⁶

Listeden de kıyasladığımız zaman, iki dönem reislik yapan Mehmed Ali Efendi'nin yerine, Hüseyin Efendi'nin reis olduğunu görüyoruz. A'zâ isimlerinin tamamının değiştiği görülmektedir. Yine iki dönem Sandık Emînliği yapan Malkon Efendi'nin yerine de, İzzet Efendi'nin geçtiği görülmektedir.

4.1.3 Kâhta Kazası Belediye Daireleri

Sadece 1325 tarihli sâlnamede, Kâhta kazası ile ilgili Beledi bilgileri verilmiştir.

1325 tarihli sâlnameye göre Kâhta Kazası Belediye Dairesi:

1325-

Reis Vekili Şeyh Abdurrahman Efendi

A'zâ

Seko Ağa

Kâtib Mahir Efendi

Süleyman Beg

Çavuş Mehmed Efendi²⁶⁷

²⁶⁴ 1310 Tarihli Sâlname, s. 118

²⁶⁵ 1312 Tarihli Sâlname, s. 172

²⁶⁶ 1325 Tarihli Sâlname, s. 98

²⁶⁷ 1325 Tarihli Sâlname, s. 93

4.1.4 Behisni Kazası Belediye Daireleri

Behisni kazası Belediye Dairesi ile ilgili bilgilerin 1310, 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında yer aldığını görmekteyiz.

1310-

Reis Mustafa Ağa

A'zâ

Ali Efendi

Kâtib ve Sandık Emmini Osman Efendi

Hacı Efendi

Keyo Ağa²⁶⁸

1312'de 1310 kadrosunun aynen görevde olduğu görülmektedir.²⁶⁹

1325 tarihli sâlnameye göre Behisni Kazası Belediye Dairesi:

Reis Mustafa Ağa

A'zâ

Tabib Yakub Efendi

Mardiros Ağa

Tanzifat Memuru Avlar Beg

Hacı Mehmed Efendi

Sandık Emmini Halil Efendi

Hacı Abdurrahman Efendi

Odacı Hüseyin Ağa

Bogos Ağa²⁷⁰

A'zâ sayısının 4'e yükseldiği görülmektedir. Ayrıca Tabib, Tanzifat Memuru ve Odacı mamurlarının da belediyede yer aldığı görülmektedir.

5. DERSİM SANCAĞI BELEDİYE DAİRELERİ

Dersim sancağı ile ilgili bilgilerin 1307 tarihli salname kayıtları ile başladığını daha önceden de söylemiştik. 1298'de vilayet olmuş fakat 1307'de sancak olarak Ma'muratü'l-Aziz'e bağlanmıştır. Her ne kadar ilk olarak 1307'de Dersim sancağı kayıtlarına rastlasak da, sadece 1325 tarihli sâlname, "Belediye Dairesi" başlığı altında bilgi yer almaktadır. 1310 tarihli sâlname kayıtlarında ise, "Me'murin-i Saire" başlığı altında Belediye Reisi ile kâtib ve sandık eminleri verilmiştir. Şimdi bu bilgiler doğrultusunda 1310'da karşılaştığımız Dersim ile ilgili bilgileri aktarıyoruz.

²⁶⁸ 1310 Tarihli Sâlname, s. 120

²⁶⁹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 174

²⁷⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 94-95

1310 Dersim Sancağı Belediye Dairesi:

Belediye Reisi Hızır Ağa

Kâtib ve Sandık Emîni Şerif Efendi²⁷¹

Tablodan da görüldüğü gibi sadece bu isimler verilmiştir. Belediye azâları dahi bu bilgiler içerisinde yer almamaktadır.

1312’de de Belediye Reisi Me’murin-i Saire başlığı altında verilmiş ise de herhangi bir isim değişikliği görülmemektedir.²⁷²

1325’te verilen “Belediye Dairesi” başlığı altındaki bilgilere göre, Dersim Belediye Dairesi şu isimlerden müteşekkildir.

Reis Ahmed Ağa

Kâtib Mehmed Efendi²⁷³

5.1 Dersim Sancağı Kazaları Belediye Daireleri

Sâlname kayıtlarında, Dersim’e bağlı Ovacık, Kuzucan, Kızılkilise ve Pah kazalarına dair belediye ile ilgili hiçbir sâlname kaydında bilgiye rastlanmamıştır. Bu sebeple sadece Mazgirt, Çarsancak ve Çemişgezek kazaları ile ilgili Belediye daireleri bilgileri verilmiştir.

5.1.1 Mazgirt Kazası Belediye Daireleri

Mazgirt kazası ile ilgili Belediye Dairesi bilgilerinin sadece 1325 tarihli sânamede yer aldığını görüyoruz. Buna göre 1325 tarihli sânamede geçen bilgiler şöyled:

1325- Reis Osman Efendi

A’zâ

Kâtib Sıdkı Efendi

Cemal Beg

Reşid Beg

Karakas Efendi²⁷⁴

5.1.2 Çarsancak Kazası Belediye Daireleri

Çarsancak kazası 1298’de Ma’muratü’l -Aziz sancağına bağlı olarak verildiğini ve 1298’den sonra yeni teşekkül eden Dersim vilayetine bağlandığını söylemiştik. 1307’de

²⁷¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 122

²⁷² 1312 Tarihli Sâlname, s. 177

²⁷³ 1325 Tarihli Sâlname, s. 104

²⁷⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 110

Dersim'in sancak olarak Ma'muratü'l-Aziz'e bağlanmasıyla, Çarsancak kazası da Ma'muratü'l-Aziz vilayetine Dersim sancağı ile birlikte katılmıştır. Bu sebeple biz Çarsancak kazasını Dersim sancağı ile birlikte vermeyi uygun bulduk.

Çarsancak kazası ile ilgili belediye dairelerine sadece 1298 ve 1307 tarihli sâlname kayıtlarında rastlamaktayız.

1298- Reis Münhal

A'zâ

Hacı Bekir Ağa

Kâtib Ali Rıza Efendi

Mardik Ağa

Sandık Emmini Hafız Mustafa Efendi

Bedros Ağa

Diyanof Ağa²⁷⁵

Listedende gördüğümüz görüldüğü gibi, belediye başkanlığının boş olduğu görülmektedir. Kadro dışında 4 a'zâ ve bir kâtib ve bir Sandık Emmini'nden müteşekkil görülmektedir.

1307 tarihli sâlnamede ise belediye kadrosunun bir hayli azaldığı ve reis ile kâtibten müteşekkil olduğu görülmektedir. Bu isimler ise şöyledir.

Reis Hamid Efendi

Kâtib Hüseyin Efendi²⁷⁶

5.1.3 Çemişgezek Kazası Belediye Daireleri

Çemişgezek kazası Belediye Dairesi ile ilgili bilgilere sadece 1310, 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Çemişgezek Kazası Beledi Daireleri:

1310- "Me'murin-i Saire" başlığı altında verilen bilgilerde; Belediye Reisi olarak Osman Efendi, Belediye Kâtibi olarak da Ahmed Fahri Efendi verilmektedir.²⁷⁷

1312- Bu tarihli sâlnamede de 1310'da olduğu gibi "Me'murin-i Saire" başlığı altında aynı isimler verilmiştir.²⁷⁸

1325- Reis, Kâtib ve Sandık Emmini, Çavuş ve 3 a'zâdan müteşekkil olan 1325 tarihli sâlnameye göre Çemişgezek Kazası Beledi Dairesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Reis Salim Beg (Sâlise)

A'zâ

Kâtib ve Sandık Emmini İrfan Efendi

Ahmed Ağa

Çavuş Said Ağa

Hasan Ağa

Artin Ağa²⁷⁹

²⁷⁵ 1298 Tarihli Sâlname, s. 67

²⁷⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 65

²⁷⁷ 1310 Tarihli Sâlname, s. 123

²⁷⁸ 1312 Tarihli Sâlname, s. 178

VII. BÖLÜM

NAHİYELER

İdari taksimat derecelerinin en küçüğüdür. 1871 yılında kaza ile köy arasına nahiyeler eklenmiştir. Bu olay 1864'te yayımlanan Vilayet Nizamnamesi'ne 1871'de yapılan bir değişikle uygulamaya sokulmuştur. Teşkilatın başındaki mülki amire “Nahiye Müdürü” denilirdi.

Nahiye, her kazada mevcut karye, çiftlikler ve dağınık halde bulunan evlerden kurulmaktadır. Ayrıca idaresi altında bulunan köy ve çiftliklerde beşyüz erkek nüfusu bulunmayan yerler, nahiye olarak teşkil edilmemektedir.²⁸⁰

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ NAHİYELERİ

Ma'müratü'l-Aziz merkezinde teşekkül eden nahiyelere yalnızca 1301, 1302, 1305 ve 1307 tarihli sâlname kayıtlarında rastlayabiliyoruz. 1301 ve 1302 tarihli olanlarında nahiye müdürünün yanında, muavin ve kâti blerin de verildiğini görüyoruz. Bu durum 1305 ve 1307'de geçerli değildir. 1305 ve 1307'de sadece nahiye müdürleri verilmiştir.

1301-

Nevahi	Müdür	Muavin	Kâtib
Şih Ömerler	Ahmed Ağa	Tahir Ağa	Mehmed Efendi
Karaoğlu	Hacı Arab Ağa	Hasan Ağa	Ahmed Efendi
Tortunlu	Ali Beg	-----	Mehmed Efendi
Ebutahir	Süleyman Ağa	Kayacan Ağa	Yusuf Efendi
Perçenç	Mustafa Efendi	Kesbar	Mahmud Efendi
Kuyulu	Manok Ağa	Mustafa Efendi	Süleyman Efendi
Mollakendi	Hacı İshak Efendi	Mesrob Ağa	Halil Efendi
Holvenk	Evak Ağa	Mustafa Ağa	Kığork Efendi
Pağnik	Mehmed Ağa	Ömer Ağa	-----
Hoş	Hacı İsmail Beg	Musih Ağa	Mehmed Şerif Ağa

²⁷⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 107

²⁸⁰ M. Sungur, a.g.m. s. 757

İçme	Memo Beg	Osakyan Ağa	Hüseyin Efendi
Alpavut	Şevki Beg	Agop Ağa	Arif Efendi
Hal	Hasan Efendi	Korih Ağa	Hayrullah Efendi
Müridi	Süleyman Beg	Evidikyan	-----
Hûh Ulya	Zülfü beg	Vartan Ağa	-----
Habusu	Zador Ağa	Hacı Ahmed Efendi	Mustafa Efendi
Gemici	Reşid Ağa	Ömer Ağa	-----
Kürk	Zülfü Beg	Evak Ağa	Ali Efendi
İringil	Mehmed Çavuş Ağa	İbrahim Ağa ²⁸¹	-----

Listeden de görüleceği gibi, bazı nahiyelede kâtib yer almamakla birlikte, devlet memuru oldukları için genellikle Efendi namıyla biten isimler görüyoruz. Müdür ve muavinlerin ise halk arasından seçilen şahıslardan olduğu münasebetiyle genellikle Ağa namıyla isimler karşımıza çıkmaktadır. Kâtibler arasında gayrimüslim tebaadan olan bir isim ile karşılaşmıyoruz.

1302 kayıtlarında 1301’de yer alan nahiyele ve isimler hemen hemen aynı olmakla birlikte, ufak tefek değişiklikler görülmektedir. Bu sebeple 1302’deki tabloyu aynen vermek yerine sadece değişiklikleri belirtmekle yetiniyoruz.

Karaoğlu ve Tortunlu nahiyelelerinde kâtiblik makamında kimsenin olmadığı görülmüyor.

Pağnik’te ise Müdür Mehmed Ağa’nın yerine Ömer Ağa’yı görüyoruz.

Alpavut’ta da kâtiblik makamının boşaldığı görülmüyor. ²⁸²

Bunlar dışında 1301’deki tablodan farklı bir durum söz konusu değildir.

1305’te ise yukarıda da söylediğimiz üzere, sadece nahiye isimleri ile müdür isimleri verilmiştir. Ayrıca 1301 ve 1302’de görülen Holvenk ve Gemici nahiyelelerine 1305 ve 1307’de rastlamıyoruz. Fakat iki yeni nahiyelelele bu listeye dâhil edildiğini görüyoruz. Bunlar: Aşağılahan ve Pervan’dır. 1305 tarihli sâl name kaydında verilen nahiyelele ve kadroları:

Esami	Müdürân
Şih Ömerler	Ahmed Ağa
Karaoğlu	Hacı Halil Ağa
Tortunlu	Ali Beg

²⁸¹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 57-58

²⁸² 1302 Tarihli Sâlname, s. 57-58

Ebutahir	Yahya Ağa
Perçenç	Necib Ağa
Mollakendi	Hacı Ömer Efendi
Kuyulu	Agob Ağa
Pağnik	Ahmed Efendi
Hoş	İsmail Beg
İçme	Hüseyin Ağa
Alpavut	Ahmed Efendi
Hâl	Hasan Efendi
Müridi	Süleyman Beg
Hûh Ulya	Ali Beg
Habusu	Akop Ağa
Kürk	Reşid Ağa
İringil	Hacı Mehmed Ağa
Aşağılahan	Ömer Ağa
Pervan	Hasan Ağa ²⁸³

Bu listeye göre karşılaştırma yaptığımız zaman, nahiyel erin büyük bir kısmında müdür değişiklikleri olmuştur. Bu değişiklikler, Karaoğlu, Ebutahir, Perçenç, Kuyulu, Pağnik, İçme, Huh Ulya, Habusu, Kürk ve İringil nahiyelerinde meydana gelmiştir.

1307- Yine müdür isim değişiklikleri olduğunu müşahade ediyoruz. Fakat listenin tamamını vermek yerine, sadece değişiklik görülen nahiyeleri vermeyi yeğliyoruz. Müdür değişikliği olan nahiyeler ise şöyle:

Esami	Müdirân
Şıh Ömerler	İbrahim Ağa (Ahmed Ağa'nın yerine)
Ebutahir	Muhammed Efendi (Yahya Ağa'nın yerine)
Perçenç	Habib Efendi (Necib Efendi'nin yerine)
Pağnik	Ömer Ağa (Ahmed Efendi'nin yerine)
Hoş	Ahmed Ağa (İsmail Bey'in yerine)
İringil ²⁸⁴	Kasım Efendi (Hacı Mehmed Ağa'nın yerine)

1307'den sonra Ma'mûratü'l-Aziz merkez nahiyeleri ile ilgili hiçbir kayda rastlamıyoruz.

²⁸³ 1305 Tarihli Sâlname, s. 41

²⁸⁴ 1307 Tarihli Sâlname, s. 41

1.1 Ma'muratü'l-Aziz Merkez Kazaları Nahiyeleri

Merkez kazaları nahiyelerini tam kadro olarak veriyoruz. Bu kadro içerisinde nahiye yöneticisi olarak müdür yer almakta, yazışma işlerini halletmek üzere de Kâtib bulunmaktadır. Ayrıca her kazada görüldüğü üzere, nahiyelerde birer tane Vergi Kâtibi yer almaktadır. Bazı nahiye kadroları içerisinde Tapu Kâtibi' de bulunmaktadır. Tapu Kâtibleri, merkezde bulunan Defter-i Hakâni'lerin kaza ve nahiyelerdeki bir alt birimi olarak görev yapmaktadırlar. Nahiyelerin genel kadrosu bu şekildedir. Ayrıca Harput kazası nahiyeleri ile ilgili herhangi bir kayda da rastlanmamıştır.

1.1.1 Arapgir Kazası Nahiyeleri

1298 tarihli sâlname kayıtlarında Arguvan Nahiyesi'ni n Arapgir kazasına bağlı olduğunu görüyoruz. Fakat 1301'den itibaren Arguvan nahiyesinin Keban Madeni kazasına bağlandığını ve 1312'ye kadar da Keban'a bağlı kaldığını sâlname kayıtlarından anlıyoruz. 1312'den sonraki kayıtlarda ise Arguvan nahiyesine rastlamıyoruz. Arguvan Nahiyesini, uzun süre Keban Madeni kazasında gördüğümüz için, Keban kazası nahiyeleri altında vermeyi uygun buluyoruz . Bunun dışında Arapgir kazasına bağlı nahiyelere 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. B una göre 1325'te Arapgir kazasında yer alan nahiyeler şunlardır:

1325-	Şotik Nahiyesi	Mutmur Nahiyesi
	Müdürü Battal Efendi	Müdürü Bekir Efendi
	Kâtibi Halid Efendi	Kâtibi Hıdır Efendi ²⁸⁵

1.1.2 Eğin Kazası Nahiyeleri

Eğin kazasına bağlı olarak, 1298'ten itibaren Ağın nahiyesini görüyoruz. Her ne kadar 1305 ve 1307'de bu nahiye ile ilgili bilgilere rastlamasak da, 1325'te Ağın ile birlikte İliç, Ençiti, Baskil ve İmranik nahiyelerinin Eğin'e bağlı olduğunu görüyoruz. Eğin kazası nahiyelerini sâlname kayıtlarında verilen bilgiler doğrultusunda olduğu gibi aktarıyoruz.

²⁸⁵ 1325 Tarihli Sâlname, s. 80

1298-

Ağın Nahiyesi

Müdürü -----

Serkâtibi -----

Vukuat Kâtibi İbrahim Edhem Efendi Tapu Kâtibi Abdi Efendi ²⁸⁶

Müdür ve kâtibin isimleri listeden de görüldüğü gibi verilmemiştir.

1301 tarihli sâlnamede geçen Ağın nahiyesi bilgileri ise şu şekildedir.

Müdür Hacı Hasan Efendi

Kâtib Reşid Efendi

Tapu Kâtibi Abdi Efendi ²⁸⁷

1302 kayıtlarında da, Kâtib Reşid Efendi dışında değişiklikler görülüyor. Bu değişiklikler ise şöyle:

Müdür Hasan Rıza Efendi

Nâib Vekili Said Efendi

Vergi Kâtibi Osman Efendi

Kâtib Reşid Efendi ²⁸⁸

1308'de Ağın nahiyesi kadrosu genişlemiş, 3 a'zâ kadroda yer almıştır .

Müdür Hasan Efendi

A'zâ

Nâib Vekili Mehmed Efendi

Mustafa Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

Ali Efendi

Vergi Kâtibi Ahmed Aziz Efendi

Bedros Efendi

Tapu Kâtibi Mehmed Rıfat Efendi ²⁸⁹

1310 tarihli sâlnameye göre Ağın nahiyesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Müdür Ahmed Nuri Efendi

Nâib Vekili Said Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

Vergi Kâtibi Bekir Şerif Efendi

Tapu Kâtibi Şakir Efendi ²⁹⁰

1312 kayıtlarında 1310'dan farklı olarak görülen tek değişiklik, Nâib Vekili Mehmed Efendi ve Tahrirat Kâtibi Mahmud Efendi'nin kadroda yer almasıdır. ²⁹¹

1325 tarihli sâlnamede verilen bilgilere baktığımız zaman, Ağın dışında İliç, Enciti, Baskil ve İmranik gibi nahiyelerin Eğin'e bağlandığını görüyoruz.

Ağın Nahiyesi

Müdürü Yusuf Ağa

Muavini Malkon Ağa

Polis Edhem Efendi

²⁸⁶ 1298 Tarihli Sâlname, s. 64²⁸⁷ 1301 Tarihli Sâlname, s. 66²⁸⁸ 1302 Tarihli Sâlname, s. 66²⁸⁹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 46²⁹⁰ 1310 Tarihli Sâlname, s. 114²⁹¹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 166

İliç Nahiyesi

Müdürü Hafız İbrahim Efendi Muavini Mıgırdıç Efendi
Polis Tamyanos Efendi

Enciti Nahiyesi

Müdürü Şakir Efendi Muavini Ohan Efendi
Polis Kirkor Efendi

Baskil Nahiyesi

Müdürü Şerif Efendi Muavini Ahmed Efendi
Polis Ahmed Efendi

İmranik Nahiyesi

Müdürü Münhal Muavini Mehmed Ali Efendi
Polis Besni Efendi²⁹²

Değişik makamlarda görülen gayrimüslim şahıslar dikkat çekmektedir. Ayrıca Ağın nahiyesinde, kadro küçülmesi olduğunu görüyoruz.

1.1.3 Keban Madeni Kazası Nahiyeleri

Az önce de belirttiğimiz üzere, Arguvan nahiyesi 1298’de Arapgir kazasına ba ğlı idi. Ancak 1301’den 1312’ye kadar Keban’a ba ğlı olarak görmekteyiz. B u sebeple Keban Madeni kazası ile vermeyi uygun bulduk. Ayrıca 1325’te Keban’a ba ğlı Muşar, Aysi, Tahir, Eymir ve Dirican nahiyeleri ile karşılaşılıyor. Şimdi sırası ile Kebana ba ğlı nahiye bilgilerini aktarıyoruz.

1298- Arguvan Nahiyesi

Müdürü Hüseyin A ğa Kâtibi Şükrü Efendi
Vukuat Kâtibi Hasan Hilmi Efendi Tapu Kâtibi Mehmed Efendi
Mukayyid Hamdi Efendi²⁹³

1301- “Kaza-i Mezbureye Tabi Arguvan Nahiyesi” başlığı ile verilen bilgiler e göre Arguvan nahiyesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Arguvan Nahiyesi

Müdürü Mustafa Efendi Kâtibi Şakir Efendi
Nâib Vekili Poyraz Efendi Vergi Kâtibi Bekir Sami Efendi
Tapu Kâtibi Mehmed Efendi²⁹⁴

²⁹² 1325 Tarihli Sâlname, s. 77

²⁹³ 1298 Tarihli Sâlname, s. 62

Değişik olarak Nâib Vekili'ni nahiye kadrosu içerisinde görüyoruz. Muhtemelen büyük bir nahiye olduğu için Nâib Vekili'de burada yer almaktadır. Diğer nahiyelerde bu makama rastlamıyoruz.

1302- 1301'den farklı olarak Müdür olarak Osman Efendi'yi görüyoruz. Ayrıca Vergi ve Tapu Kâtibi görevlilerinin isimleri verilmemiştir.²⁹⁵

1305-

Arguvan Nahiyesi

Müdür Zülfü Beg	Kâtibi Şakir Efendi
Nâib Vekili Bekir Efendi	Vergi Kâtibi Bekir Efendi
Tapu Kâtibi Karabet Efendi	Kabzımal Poyraz Efendi ²⁹⁶

Listeden de görüleceği gibi değişmeyen tek isim Kâtib olarak Şakir Efendi'dir. Bunların dışında daha önce hiç rastlamadığımız Kabzımal olarak Poyraz Efendi karşımıza çıkmaktadır.

1307 kayıtlarında 1305'ten farklı olarak sadece Vergi Kâtibi olarak Bağdasar Efendi görülmektedir.²⁹⁷

1308-

Arguvan Nahiyesi

Müdür Mehmed Reşid Efendi	Kâtibi Bekir Sami Efendi
Nâib Vekili Muhammed Efendi	Tapu Kâtibi Karabet Efendi
Vergi Kâtibi Bağdasar Efendi	Anbar Me'muru Hasan Efendi ²⁹⁸

Listeden de görüleceği üzere değişik bir memuriyet olan Anbar Me'muru karşımıza çıkmaktadır. Tapu ve Vergi Kâtipleri'nde bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir.

1310 tarihli sâlnamede geçen Arguvan nahiyesi kadrosu şu şekildedir.

Arguvan Nahiyesi

Müdür Mehmed Reşid Efendi	Kâtibi Şerif Efendi (Sâlise)
Nâib Vekili Rüşdü Efendi	Vergi Kâtibi Bağdasar Efendi
Tapu Kâtibi Şakir Efendi ²⁹⁹	

²⁹⁴ 1301 Tarihli Sâlname, s. 61

²⁹⁵ 1302 Tarihli Sâlname, s. 61

²⁹⁶ 1305 Tarihli Sâlname, s. 43

²⁹⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 43

²⁹⁸ 1308 Tarihli Sâlname, s. 44

²⁹⁹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 111

1312 kayıtlarında 1310'dan farklı olarak görülen tek değişiklik, Müdür olarak Salih Efendi'nin kayıtlara geçmesidir. Ayrıca Nâib Vekili memurluğuna da rastlamıyoruz.³⁰⁰

1325 tarihli sâlname kayıtlarında Arguvan nahiyesine rastlamamakla birlikte, Muşar, Aysi, Tahir, Eymir ve Dirican nahiyelerinin Keban Madeni kazasına bağlandığı görülüyor.

Muşar Nahiyesi

Müdürü Hasan Ağa	Kâtibi Salim Efendi
Polis Mustafa Efendi	Mekteb -i İbtida-i Muallimi Said Efendi
	Şakird 27

Aysi Nahiyesi

Müdürü Bekir Sami Efendi	Kâtibi Halil Efendi
Polis Fazlı Efendi	İbtida -i Muallimi Hüsnü Efendi
	Şakird 49

Tahir Nahiyesi

Müdürü Hüseyin Efendi	Kâtibi Hüseyin Beg
Polis Markar Efendi	İbtida -i Muallimi Tahsin Efendi
	Şakird 41

Eymir Nahiyesi

Müdürü Abidin Efendi	Kâtibi Hakkı Efendi
Polis Sadık Efendi	İbtida -i Muallimi Ali Efendi
	Şakird 46

Dirican Nahiyesi

Müdürü Mustafa Efendi	Kâtibi Münhal ³⁰¹
-----------------------	------------------------------

1.1.4 Pötürge Kazası Nahiyeleri

Pötürge kazası ile ilgili bilgilere sadece 1312 ve 1325 tarihlerinde rastladığımızı söylemiştik. Pötürge kazasına bağlı nahiyelelere ise sadece 1325'te rastlıyoruz. İşte 1325'te yer alan Pötürge kazası nahiyeleleri şunlardır.

³⁰⁰ 1312 Tarihli Sâlname, s. 163

³⁰¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 73

1325-

Keferdiz Nahiyesi

Müdürü Münhal

Polis Hüsrev Efendi

Mekteb-i İbtida-i Muallimi Hafız Mehmed Efendi Şakird 34

Telmo Nahiyesi

Müdürü Yusuf Ağa

Polis Rüstem Efendi

İbtida-i Muallimi Salih Efendi Şakird 95

Sinan Nahiyesi

Müdürü Münhal

Polis Mehmed Fethi Efendi

İbtida-i Muallimi Yusuf Ziya Efendi Şakird 60

Taraksu Nahiyesi

Müdürü Hasan Ağa

Polis Hacı Mehmed Efendi

Bibol Nahiyesi

Müdürü Halid Efendi

Polis Mehmed Hanefi Efendi ³⁰²**2. ERGANİ SANCAĞI NAHİYELERİ**

Ergani sancağı ile bilgileri yalnızca 1298’de görebiliyoruz. Çünkü 1298’den sonra Ergani sancağı Diyarbakır vilayetine bağlanmıştır. Şimdi 1298’de Ergani sancağına bağlı nahiyeleeri veriyoruz. Buna göre 1298 tarihli sâlnamede verilen Ergani sancağı nahiyeleeri ve kadroları şu şekildedir.

1298-

Ergani Nahiyesi

Müdürü Ömer beg

Nâib Vekili Abdurrahman Efendi

Nahiye ve Tapu Kâtibi Mehmed Mihri Efendi

Nüfus Müdürü Mehmed Efendi

Yoklama Kâtibi Abdullah Efendi

Egil Nahiyesi

Müdür Vekili Mehmed Efendi

Nâib Vekili Efendi

Nahiye ve Tapu Kâtibi

Nüfus Mukayyidi Ragıb Efendi

³⁰² 1325 Tarihli Sâlname, s. 82

Çüngüş Nahiyesi

Müdür Yusuf Cemal Efendi Nâib Vekili Salih Hilmi Efendi
Nâhiye ve Tapu Kâtibi Mustafa Efendi Vukuat Kâtibi Zülfikar Efendi
Nüfus Mukayyidi Süleyman Efendi

Çermik Nahiyesi

Müdür Zülfü Beg Nâib Vekili Ahmed Efendi
Müfti Ahmed Efendi Tahrirat Kâtibi Sami Efendi
Tapu Kâtibi Ahmed Efendi Nüfus Mukayyidi Abdülhamid Efendi³⁰³

2.1 Ergani Sancağı Kazaları Nahiyeleri

Sadece Siverek kazasında 3 nahiye kayıtlarda yer almaktadır. Palu kazasına bağlı herhangi bir nahiye bilgisine rastlanmamıştır.

2.1.1 Siverek Kazası Nahiyeleri

1298 tarihli sâlnamede yer alan Siverek kazası nahiyeleri ve kadroları:

1298- Bucak Nahiyesi

Müdürü Ömer Faik Efendi Kâtibi Bekir Efendi

Karakeçi Nahiyesi

Müdürü Münhal Kâtibi İsmail Hakkı Efendi

Karacadağ Nahiyesi

Zabıta Me'muru Mustafa Ağa³⁰⁴

3. MALATYA SANCAĞI NAHİYELERİ

Malatya sancağı merkezi nahiyeleri ile ilgili olarak sadece 1307 ve 1312 tarihli sâlname kayıtlarında İzolı nahiyesi geçmektedir. İzolı nahiyesi bilgileri ise aşağıda olduğu gibidir.

1307- İzolı Nahiyesi

Müdürü Muhammed Emin Efendi

1312- Müdürü Reşid Efendi, Kâtibi Hasan Efendi'dir.³⁰⁵

³⁰³ 1298 Tarihli Sâlname, s. 73

³⁰⁴ 1298 Tarihli Sâlname, s. 78

³⁰⁵ 1307 Tarihli Sâlname, s. 59

1312 Tarihli Sâlname, s. 171

Görüldüğü gibi 1307’de kâtibliğin olmadığını görüyoruz. O dönem de yanlışlıkla yazılmamış da olabilir, hatta kâtiblik makamı bile olmayabilir.

3.1 Malatya Sancağı Kazaları Nahiyeleri

3.1.1 Akçadağ Kazası Nahiyeleri

Akçadağ kazasına bağlı, Hekimhan, Kürne, Kürecik ve sadece 1302’de gördüğümüz Ayvalı nahiyesi mevcuttur. Ayrıca 1325’te Akçadağ kazasına bağlı herhangi bir nahiye kaydına rastlamıyoruz.

1301- Hekimhan Nahiyesi

Müdürü Hüseyin Beg Kâtibi Mahmud Efendi
Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Kürne Nahiyesi

Müdürü Ahmed Efendi Kâtibi Mahmud Efendi
Zabıta Me’muru Süleyman Ağa³⁰⁶

1302 kayıtlarında 1301’den farklı olarak değişmeyen tek ismin Kâtib Mahmud Efendi olduğu görülmektedir.

Hekimhan Nahiyesi

Müdürü Abdullah Efendi Kâtibi Mahmud Efendi
Vergi Kâtibi Hacı Mehmed Efendi

Kürne Nahiyesi

Müdürü Ömer Ağa Kâtibi Mahmud Efendi
Sandık Emni Mustafa Efendi

Kürecik Zabıta Me’muru Bekir Ağa

Ayvalı " " Yusuf Ağa³⁰⁷

1305 kayıtlarında 1302’deki bilgilerden farklı olarak, Hekimhan’da Müdür Hacı Hasan Efendi, Kürne’de ise Müdür Mehmed Ağa’yı görüyoruz.³⁰⁸

1307- Hekimhan’da Müdür olarak vekâleten Hüseyin Beg’i görüyoruz. Kürne’de ise bir değişiklik görülüyor. Kürecik’i burada nahiye olarak görüyoruz ve Müdürü de Salih Efendi’dir.³⁰⁹

³⁰⁶ 1301 Tarihli Sâlname, s. 88

³⁰⁷ 1302 Tarihli Sâlname, s. 88

³⁰⁸ 1305 Tarihli Sâlname, s. 59

1308- 1307'den farklı olarak, Hekimhan'da Müdür Abdülvahid Efendi'yi görmektediriz. Kürne nahiyesinde ise, Müdür Halil Ağa, Kâtibi ise Abuzer Efendi olarak görülüyor.³¹⁰

1310- **Hekimhan Nahiyesi**

Müdür Galib Efendi Vergi Kâtibi Hacı Mehmed Efendi
Zabıta Me'muru İsmail Efendi

Kürne Nahiyesi

Müdür Mehmed Efendi Kâtibi Mahmud Efendi

Kürecik Nahiyesi

Müdürü Emin Efendi³¹¹ Kâtibi -----

1312 kayıtlarında da, 1310'daki bilgilerden farklı olarak, Hekimhan'da Müdür olarak Mustafa Efendi'yi görüyoruz. Kürne'de de Müdür Bekir Efendi görülüyor. Kürecikte ise bir değişiklik yok.³¹²

3.1.2 Hısnımansur Kazası Nahiyeleri

Hısnımansur kazasına bağlı sadece Samsat nahiyesine rastlıyoruz. 1307 ve 1325'te ise herhangi bir nahiye kaydına ulaşamıyoruz.

1301-

Samsat Nahiyesi

Müdür Vekili Yusuf Ağa Kâtibi Ali Efendi
Vergi Kâtibi Ata Efendi

1302- 1301'den farklı olarak, müdür olarak Mehmed Efendi'yi görüyoruz.

1305- Müdürü ve Kâtibi Muhammed Efendi olarak verilmiş fakat aynı şahıs olup olmadığına bir kanaat getiremiyoruz.

1308- **Samsat Nahiyesi**

Müdürü Niyazi Efendi Kâtibi Bedreddin Efendi

1310- **Samsat Nahiyesi**

Müdürü Cemal Efendi Kâtibi Mehmed Efendi

1312- 1310 ile aynı bilgiler yer almaktadır.³¹³

³⁰⁹ 1307 Tarihli Sâlname, s. 60

³¹⁰ 1308 Tarihli Sâlname, s. 64

³¹¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 117

³¹² 1312 Tarihli Sâlname, s. 171

³¹³ 1301 Tarihli Sâlname, s. 90

1302 Tarihli Sâlname, s. 90

3.1.3 Kâhta Kazası Nahiyeleleri

Diğer kazalar içerisinde en dikkati çeken Kâhta kazası nahiyeleleridir. 1301'den 1312'ye kadar dört büyük nahiyele sahiptir. Bu nahiye isimleri ise; Gerger, Şiro, Merdis ve Zaregan'dır.

1301-	Gerger Nahiyesi	Merdis Nahiyesi
	Müdürü Hüseyin Hulki Efendi	Zabıta Me'muru Osman Ağa
	Kâtibi Mehmed Efendi	Kâtibi ----- Efendi
	Vergi Kâtibi Mehmed Mahir Efendi	Vergi Kâtibi Abdullah Efendi
	Şiro Nahiyesi	Zaregan Nahiyesi
	Müdürü Mehmed Ağa	Müdürü Süleyman Efendi
	Kâtibi Osman Efendi	Kâtibi Cemal Efendi
	Vergi Kâtibi Timur Efendi	Vergi Kâtibi Murteza Efendi ³¹⁴

1302 kayıtlarında 1301'den farklı olarak, Gerger nahiyesinde Müdür Sadık Efendi görülmektedir. Şiro nahiyesinde de Müdür İbrahim Efendi, Vergi Kâtibi olarak da Salih Efendi görev yapmaktadır. Merdis nahiyesi kadrosunu aynen devam ettirirken, Zaregan nahiyesine burada rastlamıyoruz. 1305'te tekrar gördüğümüz Zaregan nahiyesinin muhtemelen bir yanlışlıktan dolayı burada verilmediği kanısındayız. ³¹⁵

1305 tarihli sâlnamede yer alan Kâhta kazası nahiyeleleri ve kadroları:

Gerger Nahiyesi	Merdis Nahiyesi
Müdür Sadık Efendi	Zabıta Me'muru Osman Efendi
Kâtib Sabri Efendi	Vergi Kâtibi Ömer Efendi
Vergi Kâtibi Hacı Mustafa Efendi	
Şiro Nahiyesi	Zaregan Nahiyesi
Müdür Vekili Murteza Efendi	Müdür Vekili Yusuf Ağa
Kâtibi Hacı Muhammed Efendi	Kâtibi Cemil Efendi
Vergi Kâtibi Salih Efendi	Vergi Kâtibi Mehmed Hilmi Efendi ³¹⁶

¹³⁰⁵ Tarihli Sâlname, s. 60

¹³⁰⁸ Tarihli Sâlname, s. 65

¹³¹⁰ Tarihli Sâlname, s. 119

¹³¹² Tarihli Sâlname, s. 172

³¹⁴ 1301 Tarihli Sâlname, s. 91-92

³¹⁵ 1302 Tarihli Sâlname, s. 91-92

³¹⁶ 1305 Tarihli Sâlname, s. 61

1307 tarihli sâlname kayıtlarında ise, Kâhta kazası nahiyesi şöyledir.

Gerger Nahiyesi

Müdür Mehmed Niyazi Efendi

Kâtibi Sabri Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed Efendi

Merdis Nahiyesi

Zabıta Me'muru Osman Ağa

Vergi Kâtibi Cemal Efendi

Şiro Nahiyesi

Müdür Muhammed Said Efendi

Kâtibi Hacı Muhammed Efendi

Vergi Kâtibi Abdullah Efendi³¹⁷

Zaregan Nahiyesi

Müdür Muhammed Said Efendi

Kâtibi Hacı Ömer Efendi

Listeleri karşılaştırdığımız zaman, Gerger nahiyesinde değişmeyen tek ismin Kâtib Sabri Efendi olduğu görülüyor. Şiro nahiyesinde de sadece Kâtib Hacı Muhammed Efendi değişmemiştir. Merdis'te ise Zabıta Me'muru Osman Ağa, Zaregan'da ise, Vergi Kâtibi görülmemektedir.

. 1308- Merdisi nahiyesi kadrosunda bir değişiklik görülmemektedir. Bu sebeple Merdis hariç diğer nahiye kadrolarını sunuyoruz.

Gerger Nahiyesi

Müdür Zülfü Efendi

Kâtibi Sabri Efendi

Vergi Kâtibi Abdullah Efendi

Şiro Nahiyesi

Müdür Vekili Murteza Efendi

Kâtibi Ömer Efendi

Vergi Kâtibi Muhammed Efendi

Zaregan Nahiyesi

Müdür Vekili Hacı Ahmed Beg

Kâtibi Hacı Efendi

Vergi Kâtibi Muhammed Efendi³¹⁸

1310 tarihli sâlname kayıtlarında "Me'murin-i Sâire" başlığı altında verilen bilgiler şu şekildedir.

Gerger Nahiyesi

Müdür Mustafa Efendi

Kâtibi Abdullah Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed Efendi

Şiro Nahiyesi

Müdür Mehmed Said Efendi

Kâtibi İskender Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed Efendi

³¹⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 62

³¹⁸ 1308 Tarihli Sâlname, s. 66

Merdis Nahiyesi

Zabıta Me'muru Osman Efendi

Vergi Kâtibi Ata Efendi

Zaregan Nahiyesi

Müdür Emin Efendi

Kâtibi Mehmed Efendi

Vergi Kâtibi Mehmed E fendi³¹⁹

1312- Yine “Me'murin-i Sâire” başlığı altında verilen bilgilerde, Gerger ve Şiro nahiyelerine rastlamamaktayız. Merdis ise 1310'daki kadrosunu muhafaza etmektedir. Zaregan'da da tek değişiklik, vergi kâtibi olarak Resul Efendi görülmektedir.³²⁰

3.1.4 Behisni Kazası Nahiyeleri

Behisni kazası nahiyeleri arasında yer alan Hüveydi nahiyesini sadece 1305'te göremiyoruz. Hüveydi dışında değişik dönemlerde Behisni kazasına ilhak olmuş 3 nahiye vardır. Bunlardan Bolam, 1301 ve 1302'de, Harabeşehir 1305, 1307 ve 1308'de, Sürgü ise 1310 ve 1312'de karşımıza çıkmaktadır. 1325'te ise herhangi bir nahiye kaydına rastlamıyoruz.

1301- Hüveydi Nahiyesi

Müdürü Mehmed Ağa

Kâtibi Süleyman Efendi

Vergi Kâtibi Derviş Efendi

Bolam Nahiyesi

Müdürü Mehmed Tevfik Efendi

Kâtibi Hasan Efendi

Vergi Kâtibi Mustafa Efendi³²¹

Ayrıca “Me'murin-i Sâire” kısmında Keysun Vergi Kâtibi Dursun Efendi ile Tot ve Gölbaşı Vergi Kâtibi İbrahim Efendi verilmiştir. Ancak bunların nahiye olup olmadıklarını tam olarak bilemiyoruz.

1302 kayıtlarında 1301'den farklı olarak, Hüveydi nahiyesinde Müdür Osman Efendi görülmektedir. Keysun, Tot ve Gölbaşı vergi kâtipleri de aynıdır.³²²

1305 tarihli sâlname kayıtlarında Hediden ile Harabeşehir nahiyelerine rastlıyoruz. Hüveydi nahiyesi neyse de Bolam nahiyesinin, nahiyelekten düştüğü veya isim değişikliği yaşadığı kanısındayız.

³¹⁹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 120

³²⁰ 1312 Tarihli Sâlname, s. 173

³²¹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 94

³²² 1302 Tarihli Sâlname, s. 94

Hediden Nahiyesi

Müdürü Hasan Efendi

Kâtibi Mahmud Efendi

Vergi Kâtibi Resul Efendi³²³**Harabeşehir Nahiyesi**

Müdür Emin Efendi

Kâtibi Hasan Efendi

Ayrıca Keysun Vergi Kâtibi olarak Mehmed Efendi'yi, Tavas ve Gölbaşı Vergi Kâtibi olarak da Behçet Efendi'yi görüyoruz.

1307 tarihli sâlnamede Hüveydi nahiyesi bir dönem aradan sonra tekrar karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Hüveydi ve Harabeşehir nahiyeleri bilgileri şu şekildedir.

Hüveydi Nahiyesi

Müdür Ahmed Nuri Efendi

Kâtibi Mahmud Efendi

Harabeşehir Nahiyesi

Müdür Mehmed Nuri Efendi

Kâtibi Abdullah Efendi³²⁴

Keysun Vergi Kâtibi olarak Ahmed Turan Efendi, Tot ve Gölbaşı Vergi Kâtibi olarak da Hasan Efendi'yi görüyoruz. Düzenli olarak vergi kâtiblerini n değiştiği görülmektedir.

1308 tarihli sâlnamede ise, Hüveydi nahiyesinde 1307'ye ilaveten Vergi Kâtibi olarak Resul Efendi'nin eklendiğini görüyoruz. Harabeşehir'de ise kadronun tamamen değiştiği görülmektedir. Müdür Sadık Efendi, Kâtib İskender Efendi olarak geçmektedir.³²⁵

1310- Harabeşehir'e burada ve bundan sonraki sâlname kayıtlarında rastlamıyoruz. Muhtemelen ya nahiyelikten düşmüş ya da is im değişikliğine uğramıştır. Ancak Sürgü nahiyesi ile karşılaşılıyor.

Hüveydi Nahiyesi

Müdür Hasan Efendi

Kâtibi Mahmud Efendi

Sürgü Nahiyesi

Müdür Mustafa Efendi

Kâtibi Hasan Efendi³²⁶

1312- Hem Hüveydi hem de Sürgü nahiyesi bilgileri 1310 tarihli sâlnamede geçen bilgilerle aynıdır.³²⁷

³²³ 1305 Tarihli Sâlname, s. 62

³²⁴ 1307 Tarihli Sâlname, s. 62

³²⁵ 1308 Tarihli Sâlname, s. 66

³²⁶ 1310 Tarihli Sâlname, s. 121

³²⁷ 1312 Tarihli Sâlname, s. 174

4. DERSİM SANCAĞI NAHİYELERİ

Dersim bilindiği üzere 1298’de vilayet olmuş fakat 1307’de sancak olarak Ma’muratü’l-Aziz’e bağlanmıştır. Bu sebeple 1307’den sonraki sâlname kayıtlarında Dersim’e bağlı merkez nahiyelerine rastlanılamadığını belirterek, Dersim sancağı kazaları nahiyelerine geçiyoruz.

4.1 Dersim Sancağı Kazaları Nahiyeleri

Dersim sancağına bağlı olan kazalar içerisinde sadece Mazgirt, Çarsancak ve Çemişgezek kazaları dâhilinde bir takım nahiyelere rastladık. Bu durumda Ovacık, Kızılkilise, Kuzucan ve Pah kazalarında nahiye olmadığını, olsa da kayıtlara geçmediğini belirterek Mazgirt kazası nahiyelerini inceliyoruz.

4.1.1 Mazgirt Kazası Nahiyeleri

Mazgirt kazası nahiyelerini yalnızca 1325 tarihli sâlname kayıtlarında görüyoruz. Muhundu ve Termeşek nahiyelerinden başka, daha önce kaza olarak karşımıza çıkan Pah’ın da kazalıktan düşerek, Mazgirt kazasına nahiye olarak bağlandığını görmekteyiz. Şimdi sırası ile bu nahiyelerin kadrosunu aktarıyoruz.

Pâh Nahiyesi

Müdür Timur Ağa

Polis Ali Rıza Efendi

Vergi Kâtibi Ahmed Efendi

Telgraf Müdürü Ali Rıza Efendi

Muhundu Nahiyesi

Müdür Mehmed Ağa

Polis Mehmed Rahmi Efendi

Termişek Nahiyesi

Müdür Boşo Ağa³²⁸

Listeden de anlaşılacağı üzere, yeni kazalıktan düşen Pâh’ın nahiye kadrosunun, diğer nahiyelerden üstün olduğu görülmektedir.

4.1.2 Çarsancak Kazası Nahiyeleri

Çarsancak kazası Ma’muratü’l-Aziz’e bağlı iken 1298’den sonra yeni vilayet olan Dersim’e bağlanmış fakat 1307’de Dersim’in Ma’muratü’l-Aziz’e sancak olarak bağlanmasıyla tekrar Ma’muratü’l-Aziz vilayeti sınırlarına girmiştir. Çarsancak kazasına bağlı olarak sadece Pertek nahiyesini görüyoruz. Kaza olarak Ma’muratü’l-Aziz’e bağlı olduğu sırada da Pertek nahiyesi Çarsancak’a bağlı nahiye olarak kayıtlarda geçmektedir.

³²⁸ 1325 Tarihli Sâlname, s. 111

1298-

Pertek Nahiyesi

Müdürü Hamza Efendi

Nâib Vekili Şatır Efendi

Kâtibi Hasan Faik Efendi

Tapu Kâtibi Mehmed Efendi³²⁹

1307-

Pertek Nahiyesi

Müdür Hüseyin Efendi

Kâtib Hasan Efendi

Vergi Kâtibi İsmail Efendi³³⁰

1308-

Pertek Nahiyesi

Müdür Necib Efendi

Kâtib Mustafa Efendi

Vergi Kâtibi Muhammed Efendi³³¹

1310 kayıtlarında 1308'den farklı olarak, sadece Vergi Kâtibine rastlamıyoruz.³³²

1312 kayıtlarında ise, 1310'da göremediğimiz Vergi Kâtibliğine Mehmed Efendi'nin getirildiği görülmektedir. Başka da bir değişiklik yoktur.³³³

1325 tarihli sâlname kayıtlarında ise, Müdür ve Kâtib ismi verilmemiştir. Ancak Telgraf Müdürü olarak Nuri Efendi, Vergi Kâtibi olarak da Mehmed Efendi isimleri verilmiştir.³³⁴

4.1.3 Çemişgezek Kazası Nahiyeleri

Mazgirt kazasında olduğu gibi Çarsancak kazası nahiye bilgilerin e de 1325'te rastlıyoruz. Kayıtlara göre bu dönem Çarsancak'ın 3 nahiyesi olduğu görülmektedir. Bunlar; Başvartınık, Germili ve Vaskovan'dır.

³²⁹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 68

³³⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 65

³³¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 69

³³² 1310 Tarihli Sâlname, s. 124

³³³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 178

³³⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 113

1325-

Başvartınık Nahiyesi

Müdür Ali Hamdi Efendi

Polis Besim Efendi

Vaskovan Nahiyesi

Müdür Yusuf Beg

Polis Hasan Rasim Efendi

Germili Nahiyesi

Müdür Mustafa Efendi

Polis Rasim Efendi³³⁵

Dersim'e bağlı diğer kazalar olan Ovacık, Kızılkilise, Kuzucan ve Pah kazalarının hiçbirinde kendilerine bağlı nahiyelere rastlanılamamıştır.

³³⁵ 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 107

VIII. BÖLÜM

EVKAF KOMİSYONLARI VE İDARELERİ

Evkaf komisyonları ve idarelerinin teşekkülünden önce, vakıflar hakkında kısaca bilgi verme gereği duyuyoruz. Vakıf, bir mülkü ammenin menfaatine ebedi olarak tahsis etmek manasında kullanılan bir tabirdir.³³⁶

İslamiyet öncesi ve sonrasında kurulan Türk devletlerinin temel görevi, halkın refah seviyesini yükseltmek ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlamak olduğunu biliyoruz. Bu sebeple hükümdarlar, halkın huzuru ve mutluluğu için adaletli olmak ve güvenliği sağlayıcı tedbirler almakla yükümlü idiler. Toplumsal yaşam içerisindeki sosyal unsurları dengelemekte ise vakıfların büyük rolü olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı dönemi, devlet-toplum-ferd ilişkisi açısından vakıfların yüzyıllarca sosyal barışın ve adaletin sağlanmasında birinci derecede vazife üstlendiği genel kabüldür.³³⁷

Vakıf müessesesi, yardımlaşma temeline dayanan dini ve medeni bir müessesedir. Sosyal dayanışmanın da en eski hukuki müesseselerinden birisidir. Bu hususla “İslam dinini kabul etmelerinden sonra Türklerin, ekonomik, sosyal ve dini hayatlarında asırlar boyu müessir bir rol oynamış bulunan vakıf kurumu, sadece fakirlere yardım etmek gibi dar bir çevrede kalmamış; aynı zamanda fikir, irfan ve imar gibi müesseseler üzerinde de derin izler bırakmıştır. Nitekim bu yüzden "Osmanlı İmparatorluğu'nun umumi hayatında bir iskân ve imar metodu olarak vakıfların oynamış olduğu büyük rolden kimse şüphe etmemektedir. Şehirlerimizin her türlü amme hizmetleri, muavenet (sosyal yardımlaşma) teşkilatı, ilmi, dini ve medeni hayatın her türlü tezahürleri hep vakıf tesisler yolu ile tanzim ve idare edilmiş bulunmaktadır." Bütün bu açılardan değerlendirildikleri zaman vakıfların, toplumun hayır ve iyiliğine olan her yerde nasıl sağlam birer sigorta teşkilatı gibi göre v yaptıkları anlaşılacaktır.”³³⁸

Evkâf-ı Hümayun yani padişahların ve onlara mensup olanların vakıfları diye tabir edilen kurumun, genel olarak görülen ıslahat girişimleri neticesinde vakıflar idaresinde de değişikliklere gidildiğini daha önceki nezaretler konulu başlık altında belirtmiştik. Ancak konunun önemi itibarıyla kısaca tekrar etmekte fayda olacağı kanısındayız.

³³⁶ M. Zeki Pekalın, *a.g.e*, s. 577

³³⁷ Mehmed Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2005, s. 237

³³⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınevi, İstanbul, Aralık 2003 s. 25.

Vakıfların düzeninin sağlanması için mütevellilere nezaret hakkı bulunmak ve Mekke ile Medine ve büyük padişahların vakıflarına müdahale et mek üzere 1826'da Evkaf Nezareti kurulmuştur. Bunun yanında başında bir müdür memur olunarak müstakil olmak üzere bir Haremeyn-i Evkaf Nezareti kurulmuştur. Daha sonra bu iki nezaret birleştirilerek, evkaf nazırlarının Meclis-i Vükela'ya iştirak etmesi kabul edilerek yönetimi evkaf idarelerine verilmiştir.³³⁹

Evkaf nezaretinin ihdas edilmesinden sonra, vilayetlerde ve vilayete bağlı sancak ve kazalarda, Evkaf Komisyonları ile Evkaf İdarelerinin oluşturulduğunu görüyoruz. Evkâf Komisyonlarını sadece vilayet ve merkeze bağlı büyük kazalarda, Evkâf İdarelerini ise, vilayet merkezi ve merkez kazaları ile sancaklarda ve sancak kazalarında görebiliyoruz. Bu tespit sadece Ma'mûratü'l-Aziz vilayeti sâlnamelerinden yola çıkılarak, Ma'mûratü'l-Aziz vilayeti Evkâf Komisyonları ve İdareleri hakkında yapılmıştır.

1312'de "Evkâf-ı Hümayun Nezareti" başlığı ile verilen bilgileri olduğu gibi aktarmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1312-

Evkâf-ı Hümayun Nezareti

Esami	Rütbe	İmtiyaz	Liyakat	Osmani	Mecidi
Madalyası					
Nazır Abdullah Galib Paşa	Vezir	Altun Gümüş	Altun	Murassa	1
Meclis-i İdare Reisi					
Mehmed Beg	Haremeyn			3	2
Mektubcu ve Cihat Müdürü					
Mehmed Nazif Beg	Evveli				2
Muhasebeci Ahmed Canib					
Beg	Evveli			3	2
Masarifat İdaresi Müdürü					
Bekir Sıdkı Efendi	Evveli				2
Varidat İdaresi Müdürü					
İsmail Hakkı Beg	Evveli				2

³³⁹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 116-125

Mahlulat³⁴⁰ ve Beyt'ül-mal³⁴¹

İdaresi Müdürü Mehmed Faik

Beg Evveli 3 2

Tamirat Me'muru Şükrü

Efendi Evvel-i Sânisî 3

Hukuk Müşaviri İrfan Beg³⁴²

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ EVKAF KOMİSYONLARI

1298'de evkaf ile ilgili bilgiler sadece "Evkaf Muhasebe Kalemi" başlığı altında verilmiştir. Evkaf Komisyonu'nun henüz icraa edilmediğini görüyoruz. Bu durumda elimizdeki belgelere göre yorumlayacak olursak, Evkaf Komisyonları 1301'den itibaren teşkil edilmiştir. Bu sebeple 1301'den itibaren sırası ile Ma'müratü'l -Aziz merkez evkâf komisyonlarını veriyoruz.

1301- Reis hariç, 4 a'zâdan müteşekkil olan komisyon şu isimlerden oluşmaktadır.

Reis Müftü Mehmed Efendi

A'zâ

İbrahim Efendi

Evkaf Muhasebecisi Şakir Efendi

A'zâ

Hacı Veli Efendi

Ali Efendi³⁴³

Reis olarak Müftü Efendi'nin komisyona başkanlık etmesi, vakfi konularda en yetkili kişinin merkezde validen sonra Müftü'nin olduğu kanaatini doğurmaktadır.

1302 tarihli sâlnameye göre ise komisyon şu şekildedir.

Reis Bey Zâde Ali Efendi

Evkaf Muhasebecisi Şakir Efendi

A'zâ

Hacı Seyfullah Ağa

Hacı Zülfü Beg

A'zâ

Hafız Hakkı Efendi

Kâtib Naci Efendi³⁴⁴

A'zâ isimlerinde genellikle Hacı ve Hafız gibi telaffuzların yer alması, bu kurumun dini açıdan önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁴⁰ Mahlulat kelime anlamı, mirasçı olmadığı için hükümete (evkâfa) kalan miraslar ile hükümete kalan topraklar manasındadır. Bkz. Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2005, s. 476

³⁴¹ Beyt'ül-mal ise, genel mal hazinesi manası taşımaktadır. Bkz. Mustafa Nihat Özön, *a.g.e.*, s. 89

³⁴² 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 131

³⁴³ 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 54

³⁴⁴ 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 54

1305- Reis olarak İbrahim Hulusi Efendi'nin kutsal sayılan Mevali rütbesi ile komisyona başkanlık ettiğini görmekteyiz. Bundan başka 1305'te yer alan komisyon kadrosu şu isimlerden müteşekkildir.

Reis İbrahim Hulusi Efendi (Mevali)

A'zâ

Hacı Hafız Osman Efendi

Hacı Hafız Hakkı Efendi

A'zâ

Hacı Yusuf Efendi

İsmail Efendi³⁴⁵

1307- 1305 tarihli sâlnamede verilen bilgilerde bir değişiklik olmadığı görülüyor.³⁴⁶

1308- Reis olarak İbrahim Hulusi Efendi'yi bu sefer “Bilad-ı Hamse Mevalisinden” rütbesi ile görüyoruz. Bunun dışında a'za Hacı Hafız Osman Efendi'nin komisyonda yer almadığını görüyoruz.³⁴⁷

1310 tarihli sâlnamede verilen bilgilere göre Evkaf komisyonu şu isimlerden oluşmaktadır.

Reis Faik Efendi (Müderriş)

A'zâ

Hacı Hafız Hakkı Efendi

Hacı Hafız Efendi

A'zâ

İsmail Efendi

Vehbi Efendi³⁴⁸

İsimler birbirilerine çok yakın olduğu için açıkçası biz hangi Hacı Hafız diye kendimize sormaktan edemiyoruz.

1312- 1310'daki bilgilerde herhangi bir değişiklik görülmemektedir.³⁴⁹

1325-

Reis Müfti Faik Efendi

A'zâ

Asım beg

İmam Hacı Mustafa Efendi

Mahmud Mithad Efendi³⁵⁰

A'zâ

Muhasebeci Hilmi Efendi

Muhiddin Beg

³⁴⁵ 1305 Tarihli Sâlname, s. 38

³⁴⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 38

³⁴⁷ 1308 Tarihli Sâlname, s.40

³⁴⁸ 1310 Tarihli Sâlname, s. 106

³⁴⁹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 159

³⁵⁰ 1325 Tarihli Sâlname, s. 58

Listelerden de görüleceği üzere komisyona reislik eden şahısların, önemli kademelere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki, “Mevali”, “Müderriş” ve “Bilad-ı Hamse Mevalisinden” gibi rütbelere sahiptirler.

1.1 Ma'müratü'l-Aziz Merkez Kazaları Evkâf Komisyonları

Ma'müratü'l-Aziz merkez kazaları içerisinde sadece Arapgir ve Eğin kazasına dair sâlname kayıtlarında Evkaf ile ilgili bazı malumatlara rastladık. Arapgir kazası ile ilgili bilgilere 1310 ve 1312 tarihli sâlnamede, Eğin kazası ile ilgili bilgilere de sadece 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Biz bunun sebebi olarak vakfi işlerin daha çok, büyüklüğü hasebiyle merkezlerde yaygınlaştırıldığı kanısındayız. Hakeza Malatya ve Dersim sancağı kazalarının hiçbirisinde Evkaf ile ilgili bilgilere rastlayamamızın nedeni bu olsa gerektir diye düşünüyoruz. Arapgir ve Eğin kazasında ise bu iki kazanın büyüklüğü neticesinde merkezden gönderilen Evkaf Vekili aracılığı ile merkeze katkı sağlamak istedikleri malumdur.

1.1.1 Arapgir Kazası Evkaf Komisyonları

Arapgir kazası ile ilgili Evkaf bilgilerine 1310 ve 1312 tarihli sâlnamelerde rastladığımızı söylemiştik. Şimdi sırası ile bu bilgileri veriyoruz.

1310- “Me'murin-i Sâire” başlığı altında verilen bilgide, Evkaf Vekili olarak Şerif Efendi görev yapmaktadır.³⁵¹

1312 kayıtları da 1310 tarihli sâlnamede yer alan bilgilerle aynıdır.³⁵²

Görüldüğü gibi kazanın küçüklüğü hasebiyle sadece Evkaf Vekili olarak Şerif Efendi'nin vazife başında olduğu görülmektedir.

1.1.2 Eğin kazası Evkaf Komisyonları

Eğin kazası ile ilgili Evkaf bilgilerine de sadece 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlamaktayız.

1312- “Me'murin-i Sâire” başlığı altında verilen bilgilerde, Evkaf Vekili olarak Hasan Efendi'yi görüyoruz.³⁵³

1325- Yine “Me'murin-i Sâire” başlığı altında verilen bilgilerde bu sefer Evkaf Muhasebeci Vekili olarak Ömer Efendi karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁴

³⁵¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 112

³⁵² 1312 Tarihli Sâlname, s. 164

³⁵³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 165

Ma'muratü'l-Aziz merkez ile kazaları olan Arapgir ve Eğin'den başka evkaf komisyonu ile ilgili bilgilere rastlamıyoruz. Bu sebeple Evkaf İdarelerine geçiyoruz.

2. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ EVKAF İDARELERİ

1298'den 1310 tarihli sâlname kayıtlarına kadar Ma'muratü'l -Aziz merkezinde Evkaf Kalemi başlığı altında bir takım bilgiler verilmiştir. 1310'dan itibaren ise aynı kalemin Evkaf İdaresi'ne dönüştürüldüğünü görmekteyiz.

1298- "Evkaf Muhasebe Kalemi" başlığı altında verilen bilgiler şöyledir:

Evkaf Muhasebecisi Yusuf Fehmi Efendi

Bâşkatib Mehmed Naci Efendi

Refiki Ali Efendi

Mülazım Mustafa Efendi

Diğeri Şükrü Efendi³⁵⁵

1301 tarihli sâlnamede ise, "Evkaf Kalemi" başlığı ile verilen bilgilerde, Bâşkatib olarak Naci Efendi ile ikinci kâtib olarak da Ali Efendi'nin yer aldığı görülmekte dir. Bu isimler muhtemelen 1298'de görev yapan Mehmed Naci Efendi ile Refiki Ali Efendi ile aynıdır. Ali Efendi'nin başkâtib mesai arkadaşlığından ikinci kâtibliğe terfi ettiği de bu bilgilerden anlaşılmaktadır.³⁵⁶

1302 kayıtlarında 1301'den farklı olarak sadece ikinci kâtib olan Ali Efendi'nin yerine, Han Efendi'nin geçtiğini görüyoruz.³⁵⁷

1305 tarihli sâlname kayıtlarında, bu kaleme Mukayyid görevlisi ile odacı memurunun ilave edildiği görülmektedir. Bu ilavelerle birlikte Ma'muratü'l -Aziz Evkaf Kalemi şu isimlerden müteşekkildir.

Muhasebeci Mustafa Beg

Mukayyid Nuri Efendi

Kâtib Mehmed Naci Efendi

Odacı Ali Efendi³⁵⁸

1307- 1305'te yer alan bilgilerde bir değişiklik olmadığı görülüyor.³⁵⁹

1308- 1307'deki bilgiler değişmemiştir.³⁶⁰

³⁵⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 77

³⁵⁵ 1298 Tarihli Sâlname, s. 50

³⁵⁶ 1301 Tarihli Sâlname, s. 54

³⁵⁷ 1302 Tarihli Sâlname, s. 54

³⁵⁸ 1305 Tarihli Sâlname, s. 38

³⁵⁹ 1307 Tarihli Sâlname, s. 38

³⁶⁰ 1308 Tarihli Sâlname, s. 40

1310- Yine bir değişiklik görülmemekle birlikte, Mukayyid olarak Mehmed Nuri Efendi ismi ile karşılaşıyoruz.³⁶¹

1312 kayıtlarında ise, 1310'daki bilgiler burada da geçerlidir. Bu durumda 1305'ten itibaren hiçbir değişiklik olmadan 1312'ye kadar aynı isimlerin dairedede yer aldıkları ortadadır. Yani 5 dönem birlikte uyum içerisinde görev yaptıkları aşikârdır.³⁶²

1325 tarihli sâlnamede geçen bilgiler ise şu şekildedir.

Muhasebeci Hilmi Efendi Başkâtib Nuri Efendi

Mukayyid Faik Efendi³⁶³

Ma'mûratü'l-Aziz mekez kazaları içerisinde hiçbirisinde Evkaf Kalemi veya İdaresi ile ilgili bir maruzata rastlamadık. Rastlamış olduklarımızı ise, Evkaf Komisyonları konusu dâhilinde aktarmıştık.

3. ERGANİ SANCAĞI EVKAF İDARELERİ

Ergani sancağı 1298'ten sonra Diyarbakır vilayetine bağlandığı için sadece 1298 tarihli sâlnamede yer alan bilgileri verebiliyoruz.

1298- "Evkaf Muhasebe Kalemi" başlığı altında verilen bilgilerde, müdür olarak Hüseyin Hüsnü Efendi, kâtibi olarak da Cemal Efendi'nin görev yapmaktadır.³⁶⁴

4. MALATYA SANCAĞI EVKAF İDARELERİ

Malatya sancağı 1301'de Ma'mûratü'l-Aziz'e bağlandığı için, 1301'den itibaren Evkaf İdareleri hakkında bilgi verebiliyoruz. Sırası ile Malatya sancağı Evkaf İdareleri şu şekildedir.

1301 tarihli sâlnameye göre Malatya sancağı Evkâf dairesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Müdür Hacı Sezai Efendi

Kâtib-i Evveli Emin Efendi Kâtib-i Sâni Mahmud Efendi³⁶⁵

1302'de Müdür olarak yine Hacı Sezai Efendi'yi görmekte birlikte, dairedede kâtib sayısı 1'e inmiş ve bu görevi de Hacı Ömer Efendi'nin icra ettiği görülmektedir.³⁶⁶

³⁶¹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 106

³⁶² 1312 Tarihli Sâlname, s. 159

³⁶³ 1325 Tarihli Sâlname, s. 58

³⁶⁴ 1298 Tarihli Sâlname, s. 71

³⁶⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 83

³⁶⁶ 1302 Tarihli Sâlname, s. 83

1305- 1302'deki bilgilere nazaran tek değişikliğin, Sâlise rütbesi ile Emin Efendi'nin müdür olmasıdır.³⁶⁷

1307- Burada da tek değişiklik Kâtib olarak Vaiz Efendi'nin görev almasıdır. Müdür yine Emin Efendi'dir.³⁶⁸

1308'de ise Müdür olarak Ali Rıza Efendi'yi görüyoruz.³⁶⁹

1310- 1308'de verilen bilgilerde bir değişiklik olmamıştır.³⁷⁰

1312'de ise, iki dönem müdürlük yapan Ali Rıza Efendi'nin yerine, Mustafa Fehmi Bey'in geçtiği görülmektedir.³⁷¹

1325 tarihli sâlname kayıtlarına göre ise, müdür olarak Abdüsselam Efendi'yi, dört dönem kâtiblik yapan Vaiz Efendi'nin yerine de İbrahim Efendi'nin geçtiği görülmektedir.

5. DERSİM SANCAĞI EVKAF İDARELERİ

Dersim sancağı ile ilgili Evkaf bilgilerine sadece 1310, 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlamaktayız. Ancak Dersim'de Evkaf Dairesi'nin 1325'te kurulduğunu görüyoruz.

1310- “Me'murin-i Sâire” başlığı altında sadece Evkaf Memuru olarak Hasan Bey'in verildiğini müşahade ediyoruz.³⁷²

1312- 1310'da verilen bilgide değişiklik olmadığı görülüyor.³⁷³

1325 tarihli sâlnamede ise, “Evkaf Dairesi” başlığı ile verilen bilgilerde müdürlüğün boş olduğu ve kâtib olarak da Seyid Efendi'nin vazife başında olduğunu görmekteyiz.³⁷⁴

³⁶⁷ 1305 Tarihli Sâlname, s. 57

³⁶⁸ 1307 Tarihli Sâlname, s. 59

³⁶⁹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 62

³⁷⁰ 1310 Tarihli Sâlname, s. 116

³⁷¹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 170

³⁷² 1310 Tarihli Sâlname, s. 122

³⁷³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 177

³⁷⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 104

IX. BÖLÜM

TELGRAF VE POSTA İDARELERİ

İlk Posta Teşkilatı Tanzimat Fermanı ile yaşanan gelişmelerin sonucu olarak Osmanlı Devletinin tüm halkının ve yabancıların posta ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla Nezaret olarak 23 Ekim 1840 tarihinde kurulmuştur. İlk Postahane ise İstanbul'da Yeni Camii avlusunda Postahane-i Amire adı ile açılmış İlk memurlar Süleyman Ağa, tahsildar Sofyalı Ağyazar Türkçe dışında yazılmış gönderilerin adreslerini tercüme etmek üzere mütercim olarak atanmışlar dır.

1843 yılında telgrafın icadını müteakip 11 yıl sonra ülkemizde de telgraf hizmeti başlamış, bu hizmeti disipline etmek üzere 1855 yılında ayrı bir Telgraf Müdürlüğü kurulmuştur. 1871 yılında ise Posta Nazırlığı ile Telgraf Müdürlüğü birleştirilerek Posta ve Telgraf Nezaretine dönüştürülmüştür. 1876 yılında milletlerarası posta nakli şebekesi kurulmuş, 1901 yılında ise koli ve havale işleminin kabulüne başlanmıştır.

23 Mayıs 1909 tarihinde ilk manuel telefon santralının İstanbul'da hizmete verilmesinden sonra Posta ve Telgraf Nezareti, 1909 yılında Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti haline dönüştürülmüş, 1913 yılında da Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü adını almıştır.

Telgraf ve posta idareleri bilgilerini aktarmadan önce 1312 tarihli sâlname kayıtlarında “Telgraf ve Posta Nezareti” başlığıyla verilen bilgileri olduğu gibi aktarmanın faydalı olacağı kanısındayız .

1312-	<u>Telgraf ve Posta Nezareti</u>				
Esami	Rütbe	İmtiyaz	Liyakat	Osmani	Mecidi
		Madalyası			
Nazır Hasan Ali Efendi	Bâlâ	Altun	Gümüş	2	1
Posta Muavini Kerul Efendi	Evveli				3
Fen Müşaviri Amil Efendi	Evveli			2	2
Muavini ve Fabrika Müdürü					
Raif Beg	Evveli	Altun	Gümüş	Gümüş	4 3
Mektupcu Bekir Sıdkı Efendi	Evveli			3	
Muhasebeci Nureddin Efendi	Evvel -i Sânis				3

Dersaadet Merkezi ve Muhaberat-ı

Umumiye Müdürü Hayri Beg Evvel-i Sânisî³⁷⁵

3 4

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ TELGRAF VE POSTA İDARELERİ

1298 tarihli sâlname kayıtlarında, “Merkez Vilayet Telgraf Dairesi” başlığı altında verilen bilgilerde, birinci sınıf ve ikinci sınıf diye dairenin kısımlara ayrıldığını görmekteyiz. Birinci sınıfta, telgraf ve posta müdürü ile sermemur verilmektedir. İkinci sınıf kısmında ise, ikinci muhabere me'muru ile üçüncü muhabere me'muru sıfatındaki görevliler verilmiştir. Şimdi 1298 tarihli sânamede geçen Telgraf ve Posta Dairesini olduğu gibi veriyoruz.

1298-

Birinci Sınıf

Telgraf ve Posta Müdürü Raşid Efendi

Sermemur-u Muhabere Rüşdü Efendi

İkinci Sınıf

İkinci Muhabere Me'muru Akif Efendi

Üçüncü Muhabere Me'muru Fethi Efendi³⁷⁶

1301'de ise bu dairenin, 1298'e oranla bünyesinde bulundurduğu memurlar bakımından kadrosunu genişlettiği görülmektedir. Bu na göre 1301 tarihli Telgraf ve Posta Dairesi şu isim ve memurlardan oluşmaktadır.

Başmüdür Bedri Efendi

Ser Müfettiş Galyar Efendi Sâlise

Müdürü Bilal Efendi (Sâlise)

Telgraf Müfettiş Muavini Şevki Efendi

Birinci Muhabere Me'muru Osman Efendi

İkinci Muhabere Me'muru İlhami Efendi

Üçüncü Muhabere Me'muru Abdulvahab Efendi

Posta Kâtibi Esad Efendi³⁷⁷

Listeden de görüleceği üzere, müdürden başka bir de başmüdür ihtiyacı olsa gerek ki, başmüdür kadrosu görmekteyiz. Daireyi teftiş etmek ve herhangi bir durumda gerekli görülen iyi ya da kötü hallerde luzumlu mercilere ulaştırmakla yükümlü olan Ser müfettiş ve yardımcısı da dairede yer almaktadır. Muhabere Me'murlarında ise isim değişiklikleri olduğu görülmekle birlikte dereceleri itibariyle haberleşmeyi sağlamakla

³⁷⁵ 1312 Tarihli Sâlname, s. 136

³⁷⁶ 1298 Tarihli Sâlname, s. 52

³⁷⁷ 1301 Tarihli Sâlname, s. 56

görevli olan üç memur görüyoruz. Muhtemelen bu üç memur görevleri bakımından derecelendirmeye tabi tutulmuşlardır.

1302- Gittikçe artan kadrosu ile karşımıza çıkan 1302 tarihli Telgraf ve Posta İdaresi bilgileri ise şu şekildedir.

Başmüdür Bedri Efendi	Sermüfettiş Galyar Efendi (Sâlise)
Ser Müfettiş Vehbi Efendi	Telgraf Müfettiş Muavini Şevki Efendi
Birinci Muhabere Me'muru Osman Efendi	
Muhabere Me'muru Vahab Efendi	Muhabere Me'muru Hasan Efendi
Muhabere Me'muru Zülfü Efendi	Posta Kâtibi Esad Efendi ³⁷⁸

Listeden de görüldüğü gibi, müfettiş sayısı 2'ye çıkarılmıştır. Bunun dışında Muhabere Me'murlarının sayısı da 4'e yükseltilmiştir.

1305 tarihli sâlnamede verilen Telgraf ve Posta Dairesi kadrosu ise şöyledir.

Başmüdür Fevzi Efendi (Sâniye Mecidi 2)
Müfettiş Muavini Şevki Efendi
Müdür Bilal Efendi (Sâlise)
Ser Me'mur Osman Efendi
Me'mur Kadri Efendi
Me'mur Zülfü Efendi
Me'mur Rahmi Efendi
Posta Kâtibi Agob Efendi ³⁷⁹

İki dönem Başmüdür olarak görev yapan Bedri Efendi'nin yerine, Sâniye rütbesi ile Fevzi Efendi'nin geçtiği görülmektedir. Bilal Efendi 'yi ise bir dönem aradan sonra tekrar müdür olarak görüyoruz. Memurlarda ise, Kadri Efendi ile Rahmi Efendi yeni isimlerdir.

1307 kayıtlarında 1305'te yer alan bilgilerden farklı olarak, sadece Başmüdür Vehbi Efendi'yi Sâlise rütbesi ile görüyoruz.³⁸⁰

1308 tarihli sâlname kayıtlarında ise, ilk defa 8 kişiden müteşekkil olan Musil Çavuşları görmekteyiz. 1308 tarihli Telgraf ve Posta İdaresi bilgileri şu şekildedir.

³⁷⁸ 1302 Tarihli Sâlname, s. 56

³⁷⁹ 1305 Tarihli Sâlname, s. 40

³⁸⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 40

Başmüdür Vehbi Efendi (Sâlise)	<u>Musil Cavad</u>
Müfettiş Muavini Şevki Efendi	Yaşar Ağa
Müdür Muhammed Haşim Efendi	İbrahim Ağa
Ser Me'mur Osman Efendi	Salim Ağa
Me'mur Fethi Efendi	Osman Ağa
Me'mur Zülfü Efendi	Ahmed Ağa
Me'mur Rahmi Efendi	Muhammed Ağa
Posta Kâtibi Sırrı Efendi	Yusuf Ağa
	Bekir Ağa ³⁸¹

1310 kayıtlarında da 1308 tarihli sâlnamede verilen bilgilerde bir değişiklik olmadığı görülüyor.³⁸²

1312 tarihli sâlnamede ise, 1301'den bu yana aralıksız olarak Telgraf Müfettiş Muavinliği yapan Şevki Efendi'nin "Sâlise" rütbesine yükseldiğini görüyoruz. Bunun dışında "Musil-i Muharrerat" yani yazılmış olan belgeleri ulaştırmak gibi bir manaya sahip olan yeni bir memurluğu da daire içerisinde görüyoruz. 1312 tarihli sâlname kaydına göre Telgraf ve Posta İdaresi şu isim ve memurlardan oluşmaktadır.

Müfettiş Muavini Şevki Efendi (Sâlise)	Müdür Haşim Efendi (Râbia Mecidi 4)
Ser Me'mur Osman Efendi	Me'mur Zülfü Efendi
Me'mur Fethi Efendi	Me'mur Rahmi Efendi
Posta Kâtibi Vekili Galib Efendi	
Musil-i Muharrerat Yaşar Ağa ve Mehmed Efendi	

Musil Çavuşân

Salim Ağa	Ahmed Ağa
Osman Ağa	Süleyman Efendi
Yusuf Ağa	Bekir Ağa ³⁸³

Musil-i Muharrerat, bize göre kendi içlerinde Musil Çavuşlarını kontrol eden ve yönlendiren kişilerden oluşturulmuştur. Ayrıca Şevki Efendi'nin bu görevde yegâne isim olduğunu, 7 sefer hiç ara vermeden bu makamda yer almasından anlıyoruz.

1325 tarihli sâlnamede verilen bilgilere göre, bu dairenin oldukça kalabalık bir kadrodan müteşekkil olduğunu görüyoruz. Buna göre, 1325 tarihli sâlname kaydında verilen Telgraf ve Posta Dairesi bilgileri şu şekildedir.

³⁸¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 42

³⁸² 1310 Tarihli Sâlname, s. 107-108

³⁸³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 159-160

Başmüdür Suphi Beg (Mütemayız Diyarbakırda)

Müfettiş Muavini Mehmed Vasıf Efendi (Sâlise)

Müdür Hacı Kadri Efendi

Lisan-ı Ecnebi Me'muru Halid Efendi

Posta Kâtibi Şevki Efendi

Muhabere Me'muru Süleyman Efendi (Hicaz Madalyası)

" " Hüseyin Efendi

" " Hafız Şükrü Efendi

" " Reşad Efendi

" " Fahri Efendi

" " Vehbi Efendi

Şakird Ziya Efendi

" Mustafa Efendi

Musil-i Muharrerat Mehmed Efendi

" " Muhiddin Efendi

" " Yusuf Efendi

Keban Ciheti Çavuşu Yusuf Ağa

Malatya Ciheti Birinci Çavuşu Ali Efendi

" " İkinci Çavuşu Mustafa Efendi

Hozat Ciheti Çavuşu İbrahim Ağa

Palu Ciheti Çavuşu İsmail Ağa

Diyarbakır Ciheti Çavuşu Osman Ağa³⁸⁴

Listeden de görüleceği üzere dairenin kadrosunu bir hayli genişlettiği aşîkârdır. Daha önceki kayıtlarda görülen memuriyetlerden başka, Lisan -ı Ecnebi Me'muru ve Şakird'leri görmekteyiz. Lisan-ı Ecnebi Me'muru üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır. Çünkü artık haberleşme sisteminde yabancı dil veya dillerinde o dönemde haberleşmede önemli hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu aslında Tanzimattan beri süregelen batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani o dönem de haberleşme sisteminde büyük reformlar gerçekleştirildiği ve açıkçası haberleşme sisteminin fonksiyonel olarak da geliştirildiği sonucu çıkmaktadır.

³⁸⁴ 1325 Tarihli Sâlname, s. 65

1.1 Ma'muratü'l-Aziz Merkez Kazaları Telgraf ve Posta İdareleri

Ma'muratü'l-Aziz merkez kazaları içerisinde Telgraf ve Posta İdaresi ile ilgili bilgilerin yalnızca 1312 ve 1325'te kayıtlarına rastladığımız Pötürge kazasında görülemediğini ve bunun nedeni olarak da yeni teşkil olunduğu için henüz dairenin kurulmadığı kanısındayız. Şimdi sırası ile diğer kazaların Telgraf ve Posta Dairelerini veriyoruz.

1.1.1 Arapgir Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

1301- Telgraf ve Posta Me'muru Tevfik Efendi

1302- " " " Hakkı Efendi³⁸⁵

1305- "Telgraf ve Posta Dairesi" başlığı altında Müdür olarak Şakir Beg geçmektedir.³⁸⁶

1307- 1305 tarihli sâlnamede verilen bilgide değişiklik görülmemektedir.³⁸⁷

1308'de ise Müdür Şakir Bey'i Sâlise Mecidi 5 rütbesi ile görüyoruz.³⁸⁸

1310'da kadrosunun genişlemiş olduğunu görüyoruz. 1310 tarihli sâlname kaydına göre Arapgir kazası Telgraf ve Posta Dairesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Me'mur Şakir Beg Sâlise

Muhabere Me'muru Cemal Efendi

Şakird Hacı Bekir Efendi

Musil Ahmed Ağa

Çavuş Süleyman Efendi ve Osman Ağa³⁸⁹

Me'mur olarak gördüğümüz Şakir Beg, 1305, 1307 ve 1308'de müdürlük yapan Şakir Beg ile muhtemelen aynı şahıstır. Zaten elimizdeki bilgilerden anladığımız kadarıyla, bu dairede memurluk ile müdürlük arasında herhangi bir rütbe farkı yoktur.

1312'de daire kadrosunun 2'ye düştüğünü görmekte birlikte, Muhabere Me'muru olarak Esad Efendi'yi görüyoruz. Me'mur olarak Şakir Beg göreve devam etmektedir.³⁹⁰

1325 tarihli sâlnamede ise, kadro sayısının 5'e yükseldiğini görüyoruz. Bu kadrolar ise şu isimlerden oluşmaktadır.

³⁸⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 63

1302 Tarihli Sâlname, s. 63

³⁸⁶ 1305 Tarihli Sâlname, s. 44

³⁸⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 44

³⁸⁸ 1308 Tarihli Sâlname, s. 45

³⁸⁹ 1310 Tarihli Sâlname, s. 112

³⁹⁰ 1312 Tarihli Sâlname, s. 164

Müdür Şakir Beg

Muhabere Me'muru Hacı Bekir Efendi

Musil-i Muharrerat Talib Efendi

Hat Çavuşu Hüseyin Ağa

Çavuş Kadri Efendi³⁹¹

1.1.2 Eğin Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

1301- Telgraf ve Posta Müdürü Hüseyin Sabri Efendi

1302- " " " " " "

1305- Telgraf Müdürü Hüseyin Efendi

1307- " " " "

1308- " " " "

1310- Telgraf ve Posta Me'muru Hüseyin Efendi

1312- Telgraf Me'muru Hasan Sabri Efendi

1325'te merkez ve sancaklarda görülen Telgraf ve Posta Dairesi kadrolarındaki artış burdada kendini göstermektedir. 1325 Eğin kazası Telgraf ve Posta Dairesi şu isim ve memurlardan oluşmaktadır.

Me'mur Hilmi Efendi

Muhabere Me'muru Faik Efendi

Şakird Ali Rıza Efendi

" Cemil Efendi

" Hüsnü Efendi

Musil İsmail Efendi

Çavuş Osman Efendi

" Mustafa Ağa³⁹²

³⁹¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 79

³⁹² 1301 Tarihli Sâlname, s. 65

1302 Tarihli Sâlname, s. 65

1305 Tarihli Sâlname, s. 45

1307 Tarihli Sâlname, s. 45

1308 Tarihli Sâlname, s. 46

1310 Tarihli Sâlname, s. 113

1312 Tarihli Sâlname, s. 165

1325 Tarihli Sâlname, s. 76

1.1.3 Keban Madeni Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

1301- Telgraf ve Posta Me'muru Nuri Efendi

1302- " " " Bekir Sıdkı Efendi

1305- "Me'murin-i Sâire" başlığı altında verilen bilgide, Telgraf ve Posta Me'muru Ahmed Efendi'yi görüyoruz.

1307- Telgraf ve Posta Me'muru Hacı Ahmed Efendi

1308- " " " " " "

1310- "Posta ve Telgraf İdaresi" başlığı altın da verilen bilgide, Sâlise rütbesi ile Me'mur olarak Hasan Kadri Efendi'yi görüyoruz.

1312- "Me'murin-i Sâire" başlığı altında, Telgraf ve Posta Me'muru Kadri Efendi, Sâlise Mecidi 4 rütbesi ile verilmiştir.

1325- "Telgraf Dairesi" başlığı altında Müdür olarak Hüseyin Zühnü Efendi ve Çavuş olarak Mehmed Ağa ile Ali Ağa kadroda yer almıştır.³⁹³

1.1.4 Harput Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Daha öncede bahsettiğimiz üzere, Harput kazası ile ilgili 1301 ve 1302 sâlname kayıtlarında bir takım bilgilere rastlıyoruz. Fakat 1325'te ise Harput'u merkez kaza olarak görüyoruz. 1325'e kadar olan süreçte Harput'un kasaba olarak nitelendirildiğini bu belgelerden anlıyoruz. Öyleki; 1305'ten 1312'ye kadar olan dönemde telgraf İdaresini, "Harput Telgraf İdaresi" başlığı ile değilde "Kasaba Telgraf İdaresi" başlığı şeklinde verildiğini görüyoruz. Bu durumda da Harput'un 1325'e kadar Ma'mûratü'l - Aziz vilayeti merkez kasabası olarak değerlendirildiğini müşahede ediyoruz. Harput Telgraf ve Posta İdareleri ile ilgili sâlnamelerde verilen kayıtları ise şöyle:

1301- "Harput Telgraf İdaresi" başlığı altında verilen bilgilerde, Telgraf Müdürü olarak Vehbi Efendi'yi, Muhabere Me'muru olarak da Fethi Efendi'yi görüyoruz.

1302- 1301'de verilen bilgilerde bir değişiklik olmadığı görülüyor .

1305- "Kasaba Telgraf İdaresi" başlığı altında yer alan bilgilerde, Ser Me'mur olarak Akif Efendi'yi, Muhabere Me'muru olarak da Fehmi Efendi'yi görüyoruz.

³⁹³ 1301 Tarihli Sâlname, s. 60
 1302 Tarihli Sâlname, s. 60
 1305 Tarihli Sâlname, s. 42
 1307 Tarihli Sâlname, s. 42
 1308 Tarihli Sâlname, s. 44
 1310 Tarihli Sâlname, s. 110
 1312 Tarihli Sâlname, s. 163
 1325 Tarihli Sâlname, s. 72

1307 kayıtları 1305'teki bilgilerde aynıdır.

1308 kayıtlarında ise, 1305 ve 1307'den farklı olarak sadece bir kişilik kadro daha açıldığını görüyoruz. Bu kadroya da Musil olarak Şakir Ağa getirilmiştir.

1310 kayıtlarında da 1308'ten farklı bir isme rastlamıyoruz. Fakat Me'mur Akif Efendi'nin burada Sâlise rütbesine yükseldiğini müşahade ediyoruz.

1312'de, Musil olarak Lütfü Efendi'nin değişikliği görülmektedir.

1325 tarihli sâlname kayıtlarına göre, kadronun yine genişlediği görülüyor. Bu kadrolar ise şu isimlerden oluşmaktadır.

Müdür Hüseyin Efendi

Muhabere Me'muru Avni Efendi

Şakird Zülfü Efendi

Musil Lütfü Efendi³⁹⁴

Sermemur Akif Efendi ile Muhabere Me'muru Fehmi Efendi, 1305 tarihinden 1312'ye kadar aralıksız olarak bu dairede görev aldıkları görülmektedir.

Ergani sancağı ile ilgili 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Telgraf ve P osta İdaresi ile ilgili herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Bilindiği üzere Ergani sancağı 1298'den sonra Diyarbakır vilayetine bağlanmıştı. Bu sebeple 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Ergani ile ilgili Telgraf ve Posta Dairesi'ne rastlamadığımızı söyleyerek, Malatya sancağı ile ilgili bilgilere geçmek istiyoruz .

2. MALATYA SANCAĞI TELGRAF VE POSTA İDARELERİ

1301'den itibaren Malatya'nın, Ma'muratü'l-Aziz'e sancak olarak bağlandığını söylemiştik. Bu sebeple 1301'den itibaren Malatya sancağında yer alan Telgraf ve Posta İdarelerini inceliyoruz. Şunu da belirtmemiz gerekir ki, merkeze oranla küçüklüğü sebebiyle ve önem itibarıyla daha az kadrodan oluşmaktadırlar.

1301 tarihli sâlnameye göre, sadece bir Müdür ve Muhabere Me'murundan müteşekkil olan Malatya sancağı Telgraf ve Posta Dairesi şöyledir.

Müdür Osman Efendi

Muhabere Me'muru Fikri Efendi³⁹⁵

³⁹⁴ 1301 Tarihli Sâlname, s. 56

1302 Tarihli Sâlname, s. 56

1305 Tarihli Sâlname, s. 40

1307 Tarihli Sâlname, s. 40

1308 Tarihli Sâlname, s. 42

1310 Tarihli Sâlname, s. 108

1312 Tarihli Sâlname, s. 160

1325 Tarihli Sâlname, s. 70

1302 kayıtları da 1301’de yer alan bilgilerle aynıdır.³⁹⁶

1305 tarihli sâlnamede, kadro sayısının 3’e yükseldiğini görüyoruz. Buna göre 1305 Malatya sancağı Telgraf ve Posta Dairesi:

Müdür İbrahim Edhem Efendi
Muhabere Me’muru Fikri Efendi
Diğeri Kadir Efendi³⁹⁷

1307 tarihli sâlnamede geçen bilgiler ise şu şekildedir.

Müdür Ömer Şazi Efendi
Muhabere Me’muru Fikri Efendi
Diğeri Galib Efendi³⁹⁸

1308 kayıtları da 1307’de verilen bilgilerle aynıdır.³⁹⁹

1310’da verilen bilgiler ise şöyle:

Müdür Amil Beg
Muhabere Me’muru Fikri Efendi
Diğeri Galib Efendi⁴⁰⁰

1312 tarihli sâlnamede yer alan bilgiler ise aşağıda verilmiştir.

Müdür Vehbi Beg
Muhabere Me’muru Fikri Efendi
Diğeri Galib Efendi⁴⁰¹

Buraya kadar Muhabere Me’muru olarak görev yapan Fikri Efendi’yi takdir etm ek gerekir. Çünkü 1301’den itibaren hiç ara vermeden bu görevi layıkıyla yerine getirdiğini görüyoruz. Diğer memur Galib Efendi’yi ise, 1307’den itibaren Fikri Efendi ile iyi bir uyum içerisinde çalıştığını görmekteyiz.

1325 tarihli sâlname kaydına göre, Ma’mûratü’l-Aziz merkez Telgraf ve Posta İdaresindeki kadro artışına mukabil burada da kadro sayısının da bir hayli artmış olduğunu görüyoruz. Muhabere Me’murları sayısı 3’e çıkarılan, 1325’teki Telgraf ve Posta İdaresi bilgileri olduğu gibi aşağıdadır.

³⁹⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 84

³⁹⁶ 1302 Tarihli Sâlname, s. 84

³⁹⁷ 1305 Tarihli Sâlname, s. 58

³⁹⁸ 1307 Tarihli Sâlname, s. 59

³⁹⁹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 62

⁴⁰⁰ 1310 Tarihli Sâlname, s. 116

⁴⁰¹ 1312 Tarihli Sâlname, s. 170

Müdür Hilmi Efendi Sâlise

Muhabere Me'muru Şaban Efendi

" " Reşid Efendi

" " Rasim Efendi⁴⁰²

2.1 Malatya Sancağı Kazaları Telgraf ve Posta İdareleri

Malatya sancağı kazalarının tamamında bu daire görülmekle birlikte, Akçadağ'da 1301-1302'de, Hısnımansur'da 1307-1308'de, Behisni'de 1307-1308'de ve son olarak Kâhta kazasında 1307 tarihli sâlnamelerde bu daireyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

2.1.1 Akçadağ Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Akçadağ kazası ile ilgili kayıtlara ilk olarak 1305 tarihli sâlnamede yer almaktadır. Yani 1301 ve 1302'de Telgraf ve Posta daireleri ile ilgili kayıt bulunmamaktadır. 1305'ten 1308'e kadar "Telgraf Dairesi" başlığı altında bilgi verilmesine karşın, 1310'dan itibaren böyle bir daireye rastlamıyoruz. Ancak Telgraf Me'murlarının isimleri verilmiştir. Akçadağ Kazası Telgraf Me'murları:

1305- Telgraf Me'muru İzzet Efendi

1307- " " " "

1308- " " " "

1310- " " Şevket Efendi

1312- " " " "

1325- Telgraf Müdürü Abdullah Rauf Efendi⁴⁰³

Listeden de görüldüğü gibi memur olarak İzzet Efendi üst üste üç kez, Şevket Efendi'de iki kez bu görevde kalmışlardır. 1325'te ise karşımıza bir memur değil de müdür olarak bir şahıs çıkmaktadır. Fakat tek kişilik bir dairede müdürlük yapmak ile memurluk yapmak aynı vasıflarda olsa gerektir.

⁴⁰² 1325 Tarihli Sâlname, s. 85

⁴⁰³ 1305 Tarihli Sâlname, s. 59

1307 Tarihli Sâlname, s. 60

1308 Tarihli Sâlname, s. 65

1310 Tarihli Sâlname, s. 117

1312 Tarihli Sâlname, s. 171

1325 Tarihli Sâlname, s. 90

2.1.2 Hısnımansur Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Hısnımansur kazası Telgraf ve Posta İdaresi ile ilgili 1307 ve 1308 tarihli sâlname kayıtlarında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Sâlname kayıtlarına göre sırası ile Hısnımansur kazası Telgraf ve Posta idareleri bilgilerini aktarıyoruz.

- 1301- Telgraf Müdürü Akif Efendi
 1302- " " Abdülkadir Efendi
 1305- Telgraf Me'muru Kadir Efendi
 1310- " " Cemal Efendi
 1312- " " " "
 1325- Telgraf Müdürü Faik Efendi
 Çavuş Osman Ağa
 Çavuş Mehmed Ağa⁴⁰⁴

Sadece 1325 tarihli sâlname kaydında “Telgraf ve Posta Dairesi” başlığını görüyoruz. Zaten kadrosuna baktığımızda bünyesinde 3 memur barındırmaktadır. Diğer kayıtlarda bunu göremiyoruz.

2.1.3 Kâhta Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Kâhta Kazası Telgraf ve Posta İdaresi ile ilgili olarak yalnızca 1307 tarihli sânamede kaydında herhangi bir bilgi ile karşılaşmamaktadır. 1307 hariç diğer sâlname kayıtlarında görülen Kâhta Kazası Telgraf ve Posta İdareleri bilgilerini aktarıyoruz.

- 1301- Telgraf Me'muru Tahir Efendi
 1302- " " " "
 1305- " " İsmail Efendi
 1308- " " " "
 1310- " " " "
 1312- " " " "
 1325- Telgraf Müdürü Sırrı Efendi
 Çavuş Rüstem Ağa⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ 1301 Tarihli Sâlname, s. 89
 1302 Tarihli Sâlname, s. 89
 1305 Tarihli Sâlname, s. 60
 1310 Tarihli Sâlname, s. 118
 1312 Tarihli Sâlname, s. 172
 1325 Tarihli Sâlname, s. 98

2.1.4 Behisni Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Hısınmansur kazasında olduğu gibi burada da 1307 ile 1308 tarihli sâlnamede telgraf ve posta idaresi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu sebeple 1307 ve 1308 hariç, diğer sâlname kayıtlarında geçen Behisni Kazası Telgraf ve Posta İdareleri bilgilerini kronolojik olarak veriyoruz.

1301- Telgraf Me'muru Rüşdü Efendi

1302- " " " "

1305- " " Ali Efendi

1310- " " Nedim Efendi

1312- " " " "

1325- Telgraf Müdürü Zeki Efendi⁴⁰⁶

Listeden de görüldüğü gibi, Rüşdü Efendi ile Nedim Efendi iki kez, Ali Efendi'de bir kez memurluk yapmışlardır. Müdür olarak ise Zeki Efendi 1325'te karşımıza çıkmaktadır. 1325'te muhtemelen memurluklar yerine müdür ihdas edilmiştir.

3. DERSİM SANCAĞI TELGRAF VE POSTA İDARELERİ

Daha öncede belirttiğimiz gibi Dersim, 1298'de vilayet olarak teşekkül etmiş fakat 1307'de sancak olarak Ma'muratü'l-Aziz'e bağlanmıştır. Bu nedenle 1307'den itibaren Dersim ile ilgili bilgilere rastlamaktayız. Telgraf ve Posta ile ilgili bilgilere ise 1310, 1312 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Şimdi sırası ile bu sâlnamelerde yer alan bilgileri veriyoruz.

1310- "Me'murin-i Sâire" başlığı altında verilen bilgilerde, Telgraf Müdürü olarak Osman Nuri Efendi'yi görüyoruz.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 91

1302 Tarihli Sâlname, s. 91

1305 Tarihli Sâlname, s. 61

1308 Tarihli Sâlname, s. 65

1310 Tarihli Sâlname, s. 119

1312 Tarihli Sâlname, s. 173

1325 Tarihli Sâlname, s. 93

⁴⁰⁶ 1301 Tarihli Sâlname, s. 94

1302 Tarihli Sâlname, s. 94

1305 Tarihli Sâlname, s. 62

1310 Tarihli Sâlname, s. 121

1312 Tarihli Sâlname, s. 174

1325 Tarihli Sâlname, s. 96

⁴⁰⁷ 1310Tarihli Sâlname, s. 122

1312 kayıtlarında da 1310'daki gibi "Me'murin-i Sâire" başlığı altında verilen bilgide, müdür olarak Osman Efendi ismi geçmekle birlikte, 1310'daki Osman Nuri Efendi ile aynı şahıs olduğunu düşünüyoruz.⁴⁰⁸

1325 tarihli sâlname kaydında ise, "Telgrafhane" başlığı ile bir takım bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler şöyledir:

Müdür Osman Efendi (Râbia)

Muhabere Me'muru Şakir Efendi

" " Şevket Efendi

Çavuş Mehmed Ağa

Müvezzi Hacı İbrahim Efendi⁴⁰⁹

Kadronun genişletildiğini ve Müvezzi yani dağıtıcı olarak da yeni bir me muriyetin kadroya dâhil edildiğini görüyoruz. Listede yer alan çavuşun ise, daha önce de bu dairede yer alan Musil Çavuş olduğunu hatırlatmada yarar vardır. Musil Çavuşlar ise, bilindiği gibi yazılmış olan bir takım bilgileri belirli bölgelere veya makamla ulaştırmakla yükümlü idiler.

3.1 Dersim Sancağı Kazaları Telgraf ve Posta İdareleri

Dersim sancağı kazaları içerisinde sadece Mazgirt, Çarsancak ve Çemişgezek kazalarında Telgraf ve Posta İdareleri ile alakalı bilgilere rastlamaktayız. Bu üç kaza ile ilgili 1308 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında bilgiler yer almaktadır.

3.1.1 Mazgirt Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Mazgirt kazası Telgraf ve Posta Daireleri ile ilgili bilgilere sadece 1308 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. Şimdi Mazgirt kazası ile ilgili bilgileri sırası ile veriyoruz.

1308- "Me'murin-i Sâire" başlığı altında Telgraf Me'muru olarak Ahmed Efendi verilmektedir.⁴¹⁰

1325 tarihli sânamede ise, "Telgraf Dairesi" başlığı altında verilen bilgilerde, Müdür olarak Nuri Efendi'yi görüyoruz. Çavuş olarak ise iki isim görmekteyiz. Bu isimler şöyle: Mehmed Ağa ve İsmail Ağa⁴¹¹

⁴⁰⁸ 1312 Tarihli Sâlname, s. 177

⁴⁰⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 104

⁴¹⁰ 1308 Tarihli Sâlname, s. 68

⁴¹¹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 110

3.1.2 Çarsancak Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

Çarsancak kazası 1298’de Ma’muratü’l -Aziz vilayetine bağlı idi. 1298’den sonra yeni teşekkül eden Dersim’e bağlanmıştır. 1307’de de Dersim’in sancak olarak Ma’muratü’l -Aziz’e bağlanmasıyla Dersimle birlikte Ma’muratü’l -Aziz vilayetine bağlanmıştır. 1298’deki kayıtlarda telgraf ve posta idaresi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu sebeple sırası ile 1308 ve 1325’teki bilgileri aktarıyoruz.

1308- “Me’murin-i Sâire” Başlığı altında verilen bilgilerde, Telgraf Me’muru olarak Tefik Efendi’nin verildiğini görüyoruz.⁴¹²

1325- Burada ise “Telgraf Dairesi” başlığı altında verilen bilgilerde, Müdür olarak Cemal Efendi, Müvezzi olarak Hasan Ağa ve Şakird olarak da Ali Efendi verilmiştir.⁴¹³

3.1.3 Çemişgezek Kazası Telgraf ve Posta İdareleri

1308- Telgraf Müdürü olarak Beleknoş Efendi verilmiştir. İlk defa Telgraf Müdürü olarak gayrimüslim bir şahsın görev aldığına müşahit oluyoruz.⁴¹⁴

1325’te ise, “Telgraf ve Posta Dairesi” başlığı ile verilen bilgiler şöyle:

Me’mur Ali Rıza Efendi	Çavuş Mustafa Ağa
Musil Mehmed Ağa ⁴¹⁵	

⁴¹² 1308 Tarihli Sâlname, s. 70

⁴¹³ 1325 Tarihli Sâlname, s. 112

⁴¹⁴ 1308 Tarihli Sâlname, s. 70

⁴¹⁵ 1325 Tarihli Sâlname, s. 107

X. BÖLÜM

NÜFUS DAİRELERİ

Nüfus, sosyo-ekonomik bakımdan bir toplumun kalkınmasına tesir eden en büyük faktörlerden birisidir. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı H.1246 (M.1831) tarihinde II. Mahmud zamanında yapılmıştır. Osmanlı Devleti bu sayımla; müslim ve gayri müslim nüfusu ortaya çıkartmayı, böylece yeni bir ordunun kurulması için ülke dâhilindeki aktif gücün, yani askere alabilecek müslüman erkek nüfusun tespit edilmesi, diğer taraftan da ülke sınırları genişlediği için cizye alabileceği gayri müslim nüfusu tespit etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, 1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dâhilinde yaşayan müslüman ve gayri müslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca kadın, yaşlı ve çocuklar bu sayımlardan muaf tutulmuşlardır.

Nüfus işlerini takip için 1839'dan itibaren eyâletlerde nüfus nâzırı, sancak ve kazâlarda da nüfus memuru ve mukayyid adıyla memurlar görevlendirilmişlerdir. Bu memurların görevleri, bölgelerinde veya sorumluluk alanlarındaki doğum ve ölüm olaylarını takip ederek aylık cetveller halinde merkeze, Cerîde -i Nüfus İdaresi'ne bildirmektir. Tanzimat'ın ilanından sonra ise modernleşme çalışmaları sonucunda diğer devlet dairelerinde görüldüğü gibi yeniden teşkilatlanarak Nüfus Daireleri adını almış ve kurumsallaşmıştır.

1. MA'MÜRATÜ'L-AZİZ VİLAYETİ NÜFUS DAİRELERİ

Ma'müratü'l-Aziz merkezi, sancak ve kaza nüfus dairelerine ilk olarak 1301 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. 1301'den itibaren düzenli bir şekilde 1325'e kadar bu dairelerin faaliyet içerisinde olduğunu gözlemliyoruz. Ancak 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Nüfus Mukayyidi memuru olarak bir isme rastl amaktayız. 1301'den itibaren gördüğümüz bu daire içerisinde, vilayet merkezlerinde nüfus işlerini takip etmek üzere Nüfus Nazırı, yazışma işleri ile ilgilenmek üzere de bir Başkâtib ve bir de Kâtib-i Sâni'nin kadroda yer aldığını görüyoruz. Sancak ve kazalarda ise, Nüfus memuru ile Mukayyid adı verilen yani kâtibler görev yapmaktadır. Bu memurların görevleri ise, bölgelerinde meydana gelen doğum ve ölüm tarihlerini takip ederek

cetveller halinde bu bilgileri merkeze ulaştırmaktır. Ma'mûratü'l-Aziz merkez Nüfus Daireleri:

1298- Nüfus Mukayyidi Hurşid Efendi⁴¹⁶

1301- Nâzırı Hurşid Efendi

Başkâtib Arif Efendi

Kâtib-i Sâni Osman Efendi⁴¹⁷

Listeden de gördüğümüz gibi, Nâzır olarak gördüğümüz Hurşid Efendi, 1298'deki kayıttaki mukayyid olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Hurşid Efendi'nin Nâzırlık memurluğuna yükseldiğini görüyoruz.

1302 kayıtlarında 1301'deki bilgilerden değişik olarak sadece, Başkâtib olarak Hasan Efendi'yi görmekteyiz.⁴¹⁸

1305 kayıtları da 1302'deki bilgilerle aynıdır.⁴¹⁹

1307 tarihli sâlnamede verilen bilgilerin 1302 ve 1305'te verilen bilgilerle aynı olduğunu görüyoruz.⁴²⁰

1308'de yer alan bilgilerde Ma'mûratü'l-Aziz Nüfus Dairesi şu isimlerden oluşmaktadır.

Nâzır Hurşid Efendi

Başkâtib Hasan Tahsin Efendi

Kâtib-i Sâni Osman Nuri Efendi⁴²¹

1310 kayıtlarında ise şöyle geçmektedir:

Nüfus Nâzırı Rıfat Efendi

Başkâtib Hasan Tahsin Efendi

Kâtib-i Sâni Tevfik Efendi⁴²²

Görüldüğü gibi 1301'den 1308'e kadar olan sâlname kayıtlarında Nâzır Hurşid Efendi bu görevde kalabilmiştir.

1312 kayıtlarında 1310'dan farklı olarak sadece Kâtib-i Sâni olarak Osman Nuri Efendi görülmektedir.⁴²³

⁴¹⁶ 1298 Tarihli Sâlname, s. 50

⁴¹⁷ 1301 Tarihli Sâlname, s. 55

⁴¹⁸ 1302 Tarihli Sâlname, s. 54

⁴¹⁹ 1305 Tarihli Sâlname, s. 39

⁴²⁰ 1307 Tarihli Sâlname, s. 39

⁴²¹ 1308 Tarihli Sâlname, s. 41

⁴²² 1310 Tarihli Sâlname, s. 106

⁴²³ 1312 Tarihli Sâlname, s. 159

1325'te ise, Kadro sayısının 4'e yükselidiğini görmekle birlikte, isim değişiklikleri de görülmektedir. Bu değişiklikler ise şöyle:

Nâzır Said Beg

Başkâtib Hasan Efendi

Kâtib-i Sâni Hükmi Efendi

Odacı Mehmed Efendi⁴²⁴

1.1 Ma'mûratü'l-Aziz Merkez Kazaları Nüfus İdareleri

Daha önceden de belirttiğimiz gibi kaza Nüfus İdareleri kadrosu yalnızca Nüfus Memuru ve Kâtibten müteşekkildir. Ma'mûratü'l-Aziz merkez kazaları Nüfus idarelerini sırası ile veriyoruz.

1.1.1 Arapgir Kazası Nüfus İdareleri

Arapgir kazası nüfusu ile ilgili olarak ilk kayda 1298 tarihli sâlnamede Nüfus Mukayyidi ile rastlıyoruz. Ancak 1301'den itibaren düzenli olarak Nüfus Daireleri'nin kurulduğu görüyoruz. Arapgir Kazası Nüfus Daireleri:

1298- Nüfus Mukayyidi Süleyman Efendi

1301- Me'muru Süleyman Efendi

Kâtib Efendi

1302- Me'muru Süleyman Efendi

Kâtib Misak Efendi

1305- Me'muru Süleyman Efendi

Kâtib Şahin Efendi

1307- Me'muru Süleyman Efendi

Kâtib Şahin Efendi

1308- Me'muru Süleyman Efendi

Kâtib Şahin Efendi

1310- Me'mur Tevfik Efendi

Kâtib Şahin Efendi

1312- Me'mur Tevfik Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

⁴²⁴ 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 55

1325- Me'mur Tevfik Efendi

Kâtib Şahin Efendi⁴²⁵

Me'mur olarak sadece iki şahsın görev yaptığı görülmektedir. Süleyman Efendi 1298-1308, Tevfik Efendi de 1310-1325 tarihleri arasında çıkan sâlname kayıtlarına göre bu memuriyette görev aldıkları görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekirse, 1325'te bu daire "Nüfus Kalemi" başlığı altında verilmiştir. Genel olarak değerkendirdiğimizde Arapgir kazası nüfus dairesinde istikrarlı bir tablo sergilendiğini söyleyebiliriz.

1.1.2 Eğin Kazası Nüfus İdareleri

Eğin kazası Nüfus Dairelerine 1305, 1307 ve 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlayamadığımızı belirterek, diğer sânamelerde karşılaştığımız Nüfus İdaresi bilgilerini sırası ile veriyoruz.

1298- Nüfus Mukayyidi Mehmed Tahir Efendi

1301- Me'muru Bekir Fikri Efendi Kâtib Sabit Efendi

1302- " "

1308- Me'muru Mehmed Cemil Efendi Kâtib Ahmed Behçet Efendi

1310- Me'muru Cemil Efendi "

1312- Me'muru Tevfik Efendi Kâtib Ömer Fehmi Efendi⁴²⁶

1.1.3 Keban Madeni Kazası Nüfus İdareleri

1298 tarihli sâlname kayıtlarında da Keban Madeni kazası Nüfus Daireleri ile ilgili bir başlığa rastlamadığımızı, fakat Nüfus Mukayyidi olarak bir memuriyetin yer aldığı görülmektedir. Keban Madeni Kazası Nüfus İdareleri :

⁴²⁵1298 Tarihli Sâlname, s. 62
 1301 Tarihli Sâlname, s. 62
 1302 Tarihli Sâlname, s. 62
 1305 Tarihli Sâlname, s. 44
 1307 Tarihli Sâlname, s. 44
 1308 Tarihli Sâlname, s. 44
 1310 Tarihli Sâlname, s. 112
 1312 Tarihli Sâlname, s. 164
 1325 Tarihli Sâlname, s. 79
⁴²⁶1298 Tarihli Sâlname, s. 64
 1301 Tarihli Sâlname, s. 65
 1302 Tarihli Sâlname, s. 65
 1308 Tarihli Sâlname, s. 46
 1310 Tarihli Sâlname, s. 113
 1312 Tarihli Sâlname, s. 165

1298- Nüfus Mukayyidi Şevki Efendi

1301- Me'muru Şevki Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

1302-

"

"

1305-

"

Kâtib Ahmed Efendi

1307

"

"

1308-

"

"

1310-

"

"

1312-

"

Kâtib Mehmed Efendi

1325- Me'mur Mehmed Rıfat Efendi

Kâtib Ahmed Hamdi Efendi⁴²⁷

Listeden de açık bir şekilde görüleceği üzere, Me'mur Şevki Efendi'nin bu görevde yegâne isim olduğu anlaşılmaktadır. 1298'den 1312'ye kadar aralıksız olarak bu vazifeyi üstlendiği görülmektedir.

1.1.4 Harput Kazası Nüfus İdareleri

Harput Kazası Nüfus İdareleri ile ilgili bilgilere yazınızca 1325 tarihli sâlname kayıtlarında rastlıyoruz. "Nüfus Kalemi" başlığı altında verilen bilgiler ise şöyle:

1325- Me'mur Mehmed Efendi

Kâtib Mahmud Efendi⁴²⁸

1.1.5 Pötürge Kazası Nüfus İdareleri

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Pötürge 1312'de henüz kaza olarak teşkil edilmiştir. Bu sebeple 1312'de birçok dairenin burada henüz oluşturulamadığına şahit olmuştuk. Nüfus İdaresi de bunlardan birisidir. 1312'de Pötürge kazası kısmında "Me'murin-i Sâire henüz teşkil olunmamıştır" ibaresi bu savımızı destekler niteliktedir. 1325'te Pötürge kazası ile ilgili verilen "Nüfus Kalemi" başlığı altındaki bilgileri veriyoruz.

⁴²⁷ 1298 *Tarihli Sâlname*, s. 66

1301 *Tarihli Sâlname*, s. 60

1302 *Tarihli Sâlname*, s. 60

1305 *Tarihli Sâlname*, s. 42

1307 *Tarihli Sâlname*, s. 42

1308 *Tarihli Sâlname*, s. 44

1310 *Tarihli Sâlname*, s. 110

1312 *Tarihli Sâlname*, s. 163

1325 *Tarihli Sâlname*, s. 71

⁴²⁸ 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 69

1325- Me'mur Hacı Osman Efendi

Kâtib Halil Rıfat Efendi⁴²⁹

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ergani 1298'ten sonra Ma'mûratü'l -Aziz'den ayrılarak Diyarbakır vilayetine bağlanmıştı. Bu durumda Ergani Sancağı ile ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Nüfus İdaresi ile ilgili bir bilgi ile karşılaşmıyoruz. Sadece 1298 tarihli sâlname kayıtlarında Nüfus Mukayyidi olarak Hafız Mahmud Efendi'yi görmekteyiz.⁴³⁰ Ergani sancağı ile ilgili elimizdeki tek bilgi bu olduğundan ayrı bir başlık kullanmak istemedik.

2. MALATYA SANCAĞI NÜFUS İDARELERİ

Sancak Nüfus İdareleri'nin de tıpkı kazalarda olduğu gibi bir memur ve bir kâtibten müteşekkil olduğunu görüyoruz. 1307 tarihli sâlname kayıtlarında Malatya Nüfus Dairesi ile ilgili herhangi bir kayda rastlamadığımızı belirterek, diğer sâlname kayıtlarını veriyoruz.

1301- Me'muru Hacı Ali Efendi

Kâtibi Hacı Bekir Efendi

1302- Me'muru Abdullah Efendi

Kâtibi Hacı Bekir Efendi

1305- Me'muru Halil Efendi

Kâtibi Tevfik Efendi

1308- Me'muru Halil Efendi (Sâlise)

Kâtibi Mehmed Tevfik Efendi

1310- Me'muru Halil Efendi

Kâtibi Tevfik Efendi

1312- Me'muru Tevfik Efendi

Kâtibi Sadık Efendi

1325- Me'muru Osman Efendi

Kâtibi Battal Efendi (Râbia)⁴³¹

⁴²⁹ 1325 Tarihli Sâlname, s. 81

⁴³⁰ 1298 Tarihli Sâlname, s. 71

⁴³¹ 1301 Tarihli Sâlname, s. 84

1302 Tarihli Sâlname, s. 84

1305 Tarihli Sâlname, s. 57

1308 Tarihli Sâlname, s. 62

1310 Tarihli Sâlname, s. 116

1312 Tarihli Sâlname, s. 170

2.1 Malatya Sancağı Kazaları Nüfus İdareleri

2.1.1 Akçadağ Kazası Nüfus İdareleri

1301- Me'muru Abdullah Efendi

Kâtibi Resul Efendi

1302- Me'muru Mehmed Efendi

Kâtibi Teyfur Efendi

1305- Me'muru Mahmud Efendi

Kâtibi Hacı Efendi

1307- Me'muru Mahmud Efendi

Kâtibi Hacı Efendi

1308- Me'muru Mahmud Efendi

Kâtibi Ferhad Efendi

1310- Me'muru Nuri Efendi

Kâtibi Mehmed Efendi

1312- Me'muru Mahmud Efendi

Kâtibi Ferhad Efendi

1325- Me'muru Ömer Fehmi Efendi

Kâtibi İbrahim Efendi⁴³²

Listeye baktığımızda, en uzun süre memurluk yapanın, 1305, 1307, 1308 ve 1312'de görev alan Mahmud Efendi olduğunu görülmektedir . Mahmud Efendi 1305 ve 1307'de Hacı Efendi ile 1308 ve 1312'de de Ferhad Efendi ile birlikte çalışmıştır. Diğer dönemlerde ise sürekli isim değişiklikleri meydana geldiğini müşahe de ediyoruz.

2.1.2 Hısnımansur Kazası Nüfus İdareleri

1301- Me'muru İsmail Efendi

Kâtibi Ahmed Efendi

1302-

"

"

1325 *Tarihli Sâlname*, s. 85
⁴³² 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 87
 1302 *Tarihli Sâlname*, s. 87
 1305 *Tarihli Sâlname*, s. 59
 1307 *Tarihli Sâlname*, s. 60
 1308 *Tarihli Sâlname*, s. 65
 1310 *Tarihli Sâlname*, s. 117
 1312 *Tarihli Sâlname*, s. 171
 1325 *Tarihli Sâlname*, s. 89

1305- Me'muru İsmail Efendi	Kâtibi Ahmed Efendi
1307- "	"
1308- "	Kâtibi Memiş Efendi
1310- "	Kâtibi Bedreddin Efendi
1312- "	"
1325- Me'muru Mehmed Ali Efendi	Kâtibi Şahin Efendi ⁴³³

Listeden de çok açık bir şekilde görüleceği gibi memur olarak İsmail Efendi bu makamın yegâne ismi konumundadır. Kâtib olarak görev yapan Ahmed Efendi ile birlikte 1301'den 1307'ye kadar olan sâlname kayıtlarında birlikte çalıştıkları görülmektedir. Daha sonra İsmail Efendi'ye 1308'de Memiş Efendi, 1310 ve 1312'de de Bedreddin Efendi eşlik ettiğini görüyoruz.

2.1.3 Kâhta Kazası Nüfus İdareleri

1325 tarihli sâlname kayıtlarında Kâhta kazası nüfus idareleri ile ilgili herhangi bir bilgiyle karşılaşmadığımızı belirterek, 1301'den 1312'ye kadar olan sâlname kayıtlarını sırası ile veriyoruz.

1301- Me'muru Mehmed Ali Efendi	Kâtibi Osman Efendi
1302- "	"
1305- Me'muru Yusuf Efendi	"
1307- "	"
1308- "	"
1310- Me'muru Müslim Efendi	"
1312- Me'muru Yusuf Efendi ⁴³⁴	"

⁴³³ 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 89

1302 *Tarihli Sâlname*, s. 89

1305 *Tarihli Sâlname*, s. 60

1307 *Tarihli Sâlname*, s. 61

1308 *Tarihli Sâlname*, s. 64

1310 *Tarihli Sâlname*, s. 119

1312 *Tarihli Sâlname*, s. 172

1325 *Tarihli Sâlname*, s. 97

⁴³⁴ 1301 *Tarihli Sâlname*, s. 91

1302 *Tarihli Sâlname*, s. 91

1305 *Tarihli Sâlname*, s. 61

1307 *Tarihli Sâlname*, s. 61

1308 *Tarihli Sâlname*, s. 65

1310 *Tarihli Sâlname*, s. 119

1325 *Tarihli Sâlname*, s. 73

Osman Efendi, Kâhta kazası nüfus dairesinde Kâtibli k makamını kimselere bırakmamıştır. Öyle ki, 1301'den 1312'ye kadar aralıksız olarak vazifesini sürdürmüştür.

2.1.4 Behisni Kazası Nüfus İdareleri

1301- Me'muru Mehmed Zeki Efendi	Kâtibi Abdullah Efendi
1302- "	"
1305- Me'muru Zeki Efendi	"
1307- "	"
1308- Me'muru Zübeyir Efendi	Kâtibi Hasan Efendi
1310- "	Kâtibi Abdullah Efendi
1312- "	Kâtibi Mehmed Efendi
1325- "	Kâtib ⁴³⁵

1301-1302 ve 1305-1307 tarihlerinde görev yapan kişilerin aynı şahıs olduklarını düşünüyoruz. Yani 1301'den 1307'ye kadar Zeki Efendi dairede memurluk yapmıştır. Zeki Efendi'den bayrağı devralan Zübeyir Efendi ise, 1308'den 1325 'e kadar ara vermeden bu görevi başarıyla yerine getirdiğini görüyoruz. Kâtib olarak ise, en istikrarlı Abdullah Efendi görülmektedir. Abdullah Efendi dışında bir dönem Hasan Efendi'yi, bir dönem de Mehmed Efendi'yi dairede görüyoruz. 1325'te ise kâtiblik kadrosunun bulunmasına rağmen doldurulamadığını görüyoruz.

3. DERSİM SANCAĞI NÜFUS İDARELERİ

Dersim bilindiği üzere, 1298'de vilayet olarak teşekkül etmiş, fakat 1307'de sancak olarak Ma'muratü'l-Aziz'e bağlanmıştır. Bu sebeple 1307'den itibaren Dersim sancağı Nüfus Dairelerini verebiliyoruz. Dersim Sancağı Nüfus Daireleri:

1307- Me'muru Hacı Nazmi Efendi	Kâtibi Hüseyin Efendi
1308- "	"
1310- "	Kâtibi Hüseyin Hüsnü Efendi

⁴³⁵ 1301 Tarihli Sâlname, s. 93
 1302 Tarihli Sâlname, s. 93
 1305 Tarihli Sâlname, s. 62
 1307 Tarihli Sâlname, s. 62
 1308 Tarihli Sâlname, s. 66
 1310 Tarihli Sâlname, s. 121
 1312 Tarihli Sâlname, s. 174
 1325 Tarihli Sâlname, s. 94

1312- Me'muru Hacı Nazmi Efendi	Kâtibi Hüseyin Hüsni Efendi
1325- Me'mur Hacı Mahmud Efendi	Kâtibi Mehmed Efendi ⁴³⁶

3.1 Dersim Sancağı Kazaları Nüfus İdareleri

Dersim, sancak olarak 1307'den itibaren Ma'mür atü'l-Aziz'e bağlandığı için haliyle ona bağlı kazalara ait kayıtları da 1307'den itibaren görmekteyiz. Bu sebeple Dersim sancağı kazaları nüfus idarelerini sırası ile 1307'den itibaren aktarıyoruz.

3.1.1 Mazgirt Kazası Nüfus İdareleri

1307- Me'muru Muhammed Arif Efendi	Kâtibi Abdülaziz Efendi
1308- "	Kâtibi Mustafa Cavit Efendi
1310- Me'muru Nüzhet Efendi	Kâtibi Rauf Efendi
1312- "	"
1325- Me'muru Mahmud Efendi	Kâtibi Bekir Efendi ⁴³⁷

Diğer kazalara oranla daha çok isim değişikliklerinin yaşandığı görülmektedir. Makamlarında en istikrarlı görülenler, iki kez üst üste görev alan memur Muhammed Arif Efendi ile Nüzhet Efendi, kâtib olarak da Rauf Efendi'dir. Ayrıca memur Nüzhet Efendi ile kâtib Rauf Efendi'yi, 1310 ve 1312 tarihlerinde birlikte çalışırken görüyoruz.

3.1.2 Çarsancak Kazası Nüfus İdareleri

Çarsancak kazası ile ilgili Nüfus dairesi bilgileri sâlname kayıtlarına göre şu şekildedir.

1298- Nüfus Mukayyidi Emin Efendi	
1307- Me'muru Mahmud Efendi	Kâtibi Hasan Efendi
1308- "	Kâtibi Mustafa Efendi
1310- "	"
1312- Me'muru Osman Efendi	"

⁴³⁶ 1307 Tarihli Sâlname, s. 63

1308 Tarihli Sâlname, s. 67

1310 Tarihli Sâlname, s. 122

1312 Tarihli Sâlname, s. 177

1325 Tarihli Sâlname, s. 102

⁴³⁷ 1307 Tarihli Sâlname, s. 64

1308 Tarihli Sâlname, s. 68

1310 Tarihli Sâlname, s. 124

1312 Tarihli Sâlname, s. 178

1325 Tarihli Sâlname, s. 109

1325- Me'muru Süleyman Zülfü Efendi Kâtibi Mustafa Sabri Efendi⁴³⁸

Listeden de görüleceği gibi, sadece iki isim vazifelerinde en fazla 3 dönem görev yapabilmışlardır. Bunlardan Memur olan Mahmud Efendi 1307, 1308 ve 1310'da, Kâtib olan Mustafa Efendi'de 1308, 1310 ve 1312'de dairede görev almışlardır. Bu iki isim 1308 ve 1310 tarihlerinde de birlikte çalıştıkları görülmektedir.

3.1.3 Çemişgezek Kazası Nüfus İdareleri

1298'de Keban Madeni kazasına bağlı nahiye olarak karşımıza çıkan Çemişgezek 1298'de henüz vilayet teşekkül eden Dersim'e bağlanmış ve 1307'de de Dersimle birlikte Ma'muratü'l-Aziz'e bağlanmıştır. Çemişgezek'in, Dersim'e bağlandığı dönemde kaza olarak teşekkül ettiğini de görmekteyiz. Çemişgezek Nüfus bilgilerini aktarıyoruz.

1298- Nüfus Mukayyidi Halil Efendi

1307- Me'muru Rıza Efendi

Kâtibi Hasan Efendi

1308-

"

"

1310- Me'muru Salim Efendi

Kâtibi Hüseyin Hüsnü Efendi

1312- Me'muru Rıza Efendi

Kâtibi Ali Efendi

1325- Me'muru Hasan Rıza Efendi (Râbia) Kâtibi Ali Ragıp Efendi⁴³⁹

3.1.4 Pah Kazası Nüfus İdareleri

Elimizdeki sâlname kayıtlarında Pah kazası ile ilgili bilgilere yalnızca 1307, 1308 ve 1310 tarihli olanlarda rastlıyoruz. 1325'te ise Mazgirt kazasına bağlı bir nahiye olarak karşımıza çıkan Pah ile ilgili Nüfus dairesi bilgilerine sadece 1310'da rastlıyoruz. Buna göre 1310'da yer alan Pah kazası Nüfus dairesi şu isimlerden oluşmaktadır.

1310- Nüfus Me'muru Süleyman Efendi

Kâtibi Bekir Efendi⁴⁴⁰

⁴³⁸ 1298 Tarihli Sâlname, s. 67

1307 Tarihli Sâlname, s. 65

1308 Tarihli Sâlname, s. 69

1310 Tarihli Sâlname, s. 123

1312 Tarihli Sâlname, s. 178

1325 Tarihli Sâlname, s. 112

⁴³⁹ 1298 Tarihli Sâlname, s. 66

1307 Tarihli Sâlname, s. 65

1308 Tarihli Sâlname, s. 69

1310 Tarihli Sâlname, s. 123

1312 Tarihli Sâlname, s. 177

1325 Tarihli Sâlname, s. 106

3.1.5 Kızılkilise Kazası Nüfus İdareleri

1307- Me'muru Ahmed Nüzhet Efendi	Kâtibi Münhal
1308- Me'muru Mahmud Efendi	Kâtibi Ahmed Efendi
1310- Me'muru Mehmed Nuri Efendi	Kâtibi Resul Efendi
1312- "	-----
1325- Me'muru Mustafa Efendi	Kâtibi Resul Efendi ⁴⁴¹

Görüldüğü gibi 1307'de kâtiblik kadrosu olduğu halde boş bırakılmıştır. 1312'de ise kâtib olarak herhangi bir kayda rastlamadık.

3.1.6 Kuzucan Kazası Nüfus İdareleri

Kuzucan kazası ile ilgili bilgilere yalnızca 1307 ve 1308 tarihli sâlname kayıtlarında rastladığımızı daha önceden de söylemiştik. Şimdi sırası ile Kuzucan kazası nüfus daireleri ile ilgili bilgileri aktarıyoruz.

1307- Me'muru Hüseyin Efendi	Kâtibi İbrahim Efendi ⁴⁴²
1308- "	"

Görüldüğü gibi iki dönemde de aynı şahıslar görev almıştır. Bunlar bu dairede ilk ve son görevlerini icra etmişlerdir. Çünkü muhtemelen 1308'den sonra Kuzucan nahiye statüsüne çekilmiştir.

3.1.6 Ovacık Kazası Nüfus İdareleri

1307- Me'muru Hasan Efendi	Kâtibi Mazhar Efendi
1308- "	"
1310- "	"
1312- "	-----
1325- Me'muru İsmail Efendi ⁴⁴³	-----

⁴⁴⁰ 1310 Tarihli Sâlname, s. 125

⁴⁴¹ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

1308 Tarihli Sâlname, s. 70

1310 Tarihli Sâlname, s. 124

1312 Tarihli Sâlname, s. 179

1325 Tarihli Sâlname, s. 104

⁴⁴² 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

1308 Tarihli Sâlname, s. 70

⁴⁴³ 1307 Tarihli Sâlname, s. 66

1308 Tarihli Sâlname, s. 70

1310 Tarihli Sâlname, s. 125

Listeden de görüleceği üzere Me'mur Hasan Efendi 4 dönem, K âtib Mazhar Efendi'de 3 dönem görevlerinde kalabilmişlerdir. Ayrıca üç dönemde birlikte çalışmışlardır. 1312 ve 1325'de Kâtib olarak herhangi bir isme rastlamıyoruz. Bunun nedeni olarak da, dairenin 1310'dan sonra işlevine son verilmesi olarak düşünüyoruz. Çünkü yazışma işleri ile uğraşan kâtib yoksa dairede yoktur demektir.

SONUÇ

Öncelikle araştırmasını yapmış olduğumuz Ma'mûratü'l -Aziz vilayet sâlnâmelerinin neşrediliş tarihleri 19. yy'ın ikinci yarısı ile 20. yy'ın başlarına te kabül eder ki, bu dönem Osmanlı idari reformlarının ve batı tarzı devlet yapısını oluşturma hedefinin kısmen de olsa gerçekleştiği dönemdir . Bu süreci Tanzimat'tan öncesi ve sonrası gelişmeler olarak iki kısımda değerlendirmek gerekir. İlk önce Osmanlı merkezi idare teşkilatının önceki durumuna baktığımızda, uzun bir süre sistematik bir şekilde faaliyet gösteren Divan-ı Hümayun'un zamanla önemini kaybettiği aşîkârdır. Bunun sebepleri çok çeşitli olmakla birlikte yönetimdeki çarkın eskisi gibi dönmediği ve fonksiyonel olarak merkezi gücün gitgide iç ve dış sebep lerden dolayı zayıfladığı görüşüyle ifade edilebilir. Bu mekanizmaların işlemez hale gelmesinde başlıca unsur lar olarak, Yunan isyanı, Mısır sorunu, Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri ve Avrupalı devletlerin baskısı sayılabilir.

Bütün bu gelişmeler neticesinde, bir buhran içerisinde olan Osmanlı Devleti , artık kendi kendine yeterli olamadığı ve batı karşısında düşülen aciz durum nedeniyle zor zamanlar geçirmektedir. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu olarak da batı usulü mekanizmaların hayata geçirilmesi tercih edilmiştir. İlk olarak III. Selim ile başlayan yabancı devletlerle ilişkilerin artırılması çabası, batılı büyük devletlerde elçiliklerin kurulmasıyla neticelenmiştir. Bunun dışında orduda ve eğ itimde de bir takım yenileşme çabaları olmuştur. III. Selim'den sonra halefi olan II. Mahmud bu yenileşme hareketlerinin süreklilik kazanmasını sağlamış, merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak ve yönetimi kolaylaştırmak adına bu dönemde nezaretler ve yeni yeni meclisler ihdas edilmiştir.

Aslında en önemli değişiklik, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan istifade eden batılı büyük devletler, bahane ile kendi tebaalarının haklarını korumak istemişlerdir. Neticede bu büyük batılı devletler, Osmanlı Devleti 'ni sürekli baskı altında tutmuş ve gayrimüslim tebaanın da artık yönetimde söz sahibi olmasını sağlamışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti açısından değerlendirilecek olursa; bu konuda yapılanlar devletin yıkılmasını önlemek yerine, dağılmasını hızlandırmıştır ır.

Dönemin yönetim anlayışı hakkındaki gelişmelerin son halkasını oluşturduğu ve günümüz idare biçimi olan parlamenter sistemin temeli sayılan ve alt yapı niteliğinde

olan meşruti yönetime geçilmesi olmuştur . Örnek teşkil etmesi açısından da çok mühim olduğu kesindir.

Taşra teşkilatı'nda ise gelişen süreç içerisinde Tanzimat'tan sonra yapılan değişikliklerle 1864'te yayınlanan Vilayet Nizamnamesi ile merkezi otoritenin daha da sağlamlaşması için valilerin yetkilerinde kısıtlama yoluna gidilmiş ise de bun da başarılı olunamayıp tekrar 1871'te çıkarılan bir nizamname ile valilerin eski yetkilerine kavuşması sağlanmıştır. Valiler, eyaletin her türlü işinde asıl sorumlu ve merkezin temsilcisi konumundadır. Vilayette en üst mercidir. Tanzimatla birlikte yapılan reformlarda eyalet sisteminden vilayet sistemine geçiş sağlanmıştır. Böylece sancaklar liva adını alarak vilayetin bir alt birimi olarak örgütlendirilmiştir. Kısaca valinin yönetiminde olan vilayet, Tanzimat ile birlikte idari, adli ve mali yönden teşkilatlanıyor ve alt birim olarak liva yönetiminin üstü oluyordu. Böylece vilayet livalara, livalar da kazalara ayrılıyordu. Ayrıca kazalar da karye (köy)lere ayrılıyordu. 1871 tarihli vilayet nizamnamesi ile her kazada mevcut karye, çiftlikler ve dağınık hald e bulunan evlerden müteşekkil olarak nahiyeler kurulmuştur.

Günümüzdeki illerin, bu dönemdeki sancaklarla eşit olduğunu düşündüğümüzde, Ma'muratu'l-Aziz'in o dönemde bölge üzerindeki nüfusunu idrak etmiş oluruz. Bu durumda da vilayet idaresinin, günümüz il idaresinden daha zor ve karmaşık olduğu şüphesizdir.

Taşra idaresinde 1864'te ve 1871'te Vilayet Nizamnamelerinin neşredildiğini söylemiştik. Özellikle 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi kabul edilerek merkeziyetçilik unsurunun daha da arttırılması amaçlanmıştır. Hâlbuki ıslahatların amacı işbölümü unsurunu ön plana çıkararak merkezin yükünü hafifletmekti.

Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra oluşturulan bir takım yerel meclislerin ıslahat için beklenen sonuçları ortaya koymadığı açıktır . Bu sebeple taşra idaresi yeniden düzenlenirken, bu meclisler kaldırılarak yerlerine merkezce daha sıkı kontrol edilebilen ve valilerin yetkilerinin kısıtlanmasından çok idarenin kolaylaştırılması yönünde girişimlerin olduğu görülmektedir. Bu meclisler ise, vilayetlerde Vilayet İdare Meclisleri, Livalarda Liva İdare Meclisleri ve kazalarda Kaza İdare Meclisleri olarak teşekkül etmiştir.

Bu düzenlemelerle, gayrimüslim tebanın da yönetimde söz sahib i olması ve vatandaşlık anlayışının yerleşmesi amaçlanmıştır . İdare Meclislerinde, tabii üyeler

arasında Ermeni ve Katolik Murahhaslarının bulunması ve ahalice seçilen iki gayrimüslimin de mecliste kendi unsurlarını temsil etmesi sağlanmıştır.

Genel olarak baktığımız zaman taşra idaresi sistemi nin üstten aşağıya doğru yapılandığı yetkililerin temsilciler ile birlikte iş bölümü yaptığı ve çarkın bu şekilde döndürülmeye çalışıldığı aşikârdır. Mesela vilayette vali, livada valiye karşı sorumlu mutasarrıf ve kazada önce mutasarrıfa sonra valiye karşı sorumlu olan kaymak am görev yapmaktadır. Bu durum diğer alanlarda da geçerlidir. Baktığımız zaman bu örneği pekiştirmesi adına vilayette mali işlerden sorumlu olarak defterdarlar görev yapmaktaydı. Liva da defterdarın bir alt temsilcisi olarak Muhasebeciler, kazada ise mal müdürleri mali işlerden sorumlu idiler. Bunlar netice itibariyle defterdarın temsilcisi konumundadırlar. Defterdar ise bilindiği üzere Maliye Nezareti'ne bağlı idi. Aynı şekilde yazı işlerinin tatbiki için vilayette Mektubcı, sancaklarda Tahrîrat Müdürü, kazalarda Tahrîrat Kâtibi ve nahiyelerde ise sadece Kâtibler üstten aşağıya doğru görev yapmaktadırlar. Biz, taşra teşkilatı içerisinde vilayetin yönetimi ve mekanizmasının daha iyi anlaşılması için aşağıdaki tabloyu oluşturduk.

<u>Vilayet</u>	<u>Sancak</u>	<u>Kaza</u>	<u>Nahiye</u>
Vali	Mutasarrıf	Kaymakam	Müdür
Defterdar	Muhasebeci	Mal Müdürü	Vergi ve Tapu Kâtibleri
Mektubcı	Tahrîrat Müdürü	Tahrîrat Kâtibi	Kâtib
Nâib	Nâib	Nâib	---
Müfti	Müfti	Müfti	---

Çarkın en somut ifadesi bu şekildedir. Aslında bu tabloda da üstten aşağıya doğru mülki amirlerin yanı sıra erkân içerisinde yer alan devlet memurları da ortaya çıkmaktadır.

Birbirine bağlı ve denetim üzerine kurulu olan bu sistemin günümüz il teşkil atının alt yapısını oluşturduğunu belirtmekle birlikte, o dönem içerisinde bu yapılanma ile merkez ile sürekli irtibat sağlamışsa da, ihtiyaçlara cevap verememiştir.

Merkez ile taşra arasında yaşanan bu kopukluğun, idarede de en açık şekilde yaşandığını, bir sene içerisinde üç vali değişikliğine gidilmesi örneğinden çıkarabiliyoruz. H. 1271'de Def'a İsmail Paşa, Maraşlı Süleyman Paşa ve Osman Nuri Paşa'nın Ma'mûratü'l-Aziz'de vali sıfatı ile görev aldıkları sâlname kayıtlarında

geçmektedir. Yaşanan bu istikrarsız tablonun, devletin her kademesinde olduğu gibi yönetim mekanizmasında da yaşandığı görülmektedir.

Ma'muratü'l-Aziz haberleşme sisteminde ise sürekli genişlemenin ve buna bağlı olarak telgraf haberleşme sisteminin geliştirilmek istenildiği açıkça görülmektedir. Özellikle Ma'muratü'l-Aziz vilayet sânamlerinin sonuncusu olan 1325 tarihli sâname kayıtlarında, Telgraf ve Posta Dairelerinin kadro sayısının kalabalıklaştığını görüyoruz. Aynı zamanda kendisine bağlı olan yerleşim yerleri ile de haberleşmeyi sağlamak için Musil Çavuş'lar vasıtasıyla merkez ile bölgedeki yerleşim yerleri arasında irtibatın sağlandığı görülmüyor. Bu şekilde hem merkez ile civar arasında haberleşme sağlanıyor hem de müdahale gerektirecek bir durum söz konusu ise daha hızlı hareket etmeye imkân sağlıyordu.

Nüfusta ise, Tanzimat'ın ilanından sonra gayrimüslimlere tanınan haklar neticesinde artık yönetimde söz sahibi olduklarını izah etmiştik. Buradan yola çıkarak valinin reisliği altında toplanan ve vilayetin en üst mercii olan V ilayet İdare Meclis'lerinde gayrimüslim tebaanın ruhani liderleri tabii üye sıfatı ile bu meclislerde yer almışlardır. Ayrıca ahalice seçilen iki gayrimüslim de bu mecliste kendine yer bulabilmiştir. Aynı durum sancak ve kazalarda da geçerlidir. Bu durum yerel yönetimlerin en geniş şekilde halkı temsil etme özelliği taşıması ve güçlendirilmesi adına atılan adımların sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yönetimde yer alan gayrimüslim üyelerinin isimlerine baktığımız zaman daha çok Ermeni ve Rum isimleri ile karşılaşırız. İdare meclisleri'nde tabii üyeler arasında görülen Ermeni ve Katolik Murahhası (Piskopos) olarak görev yapan şahısların isimleri bu kanımızı pekiştirmektedir.

Ayrıca gayrimüslim tebaadan olanların, genellikle bulundukları bölgenin yönetim i ile ilgili olarak elde ettikleri hakkı sonuna kadar kullandıkları aşikârdır. Aksi olarak da diğer devlet kademelerinde isimlerine fazla rastlanılmamaktadır. En basit örneği Nüfus Dairelerinde en fazla bir veya iki gayrimüslimin görev aldığını müşahade ettik.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Tanzimat dönemi yapılan bu reformların altında, toplumsal meselelere daha fazla yakınlık duymak ve gerektiğinde bu daireleri denetleme imkânına sahip olma güdüsü yatmaktadır. Bu sebeple hemen hemen her devlet dairesine bir veya daha fazla müfettiş atanmıştır. Bürokrasi ve yönetim alanında yapılan değişikliklerle uzun bir süre ihmal edilen halkla beraber olma düşüncesi önem kazanmıştır. Öyle ki, ahalice katılım sağlanan yeni meclisler açılmıştır. Bu durum

günümüzdeki yönetim anlayışının bir altyapısı niteliğinde olmaktan öteye gidemese de tecrübe açısından önemli bir gelişmedir.

Ortaya konulan bu teşebbüsler önemliydi fakat uzun süre birikmiş olan problemleri çözmek için yeterli değildi. Bu sebeple yönetimde ve diğer devlet dairelerinde aksamalar olduğu istikrarsız tablolardan net bir şekilde anlaşılmaktadır. Her şeye rağmen o dönemde atılan adımlar bugünün alt yapısını oluşturması hasebiyle oldukça önemli bir rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AÇIKSES, Erdal, “Sâlnâmelere Göre Mamûratü’l-Aziz (Harput) Vilayeti’nde Eğitim ve Öğretim”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1994
- AÇIKSES, Erdal – DOĞANAY, Rahmi, **1298 (1881 M.) Tarihli Mamûratü’l-Aziz Vilayet Sâlnâmesi**, (ELESKAV), Elazığ 2001
- SEZEN, Tahir, **Osmanlı Yer Adları**, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 21, Ankara 2006
- BAYKARA, Tuncer, “II. Mahmud’un Islahatında İç Temeller: 1826 -1839 Arasında Anadolu”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, Ankara 1994
- DOĞANAY, Rahmi, **Sâlnâme Kayıtlarına Göre Mamûratü’l-Aziz Maliye Teşkilatı (1881-1908)**, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986
- DUMAN, Hasan, **Osmanlı Yıllıkları (Salname ve Nevsâller)**, (IRCICA), İstanbul 1982
- ERYILMAZ, Bilal, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul 2006
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1991
- İNALCIK, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, **Belleten**, cilt XXVII, (1964), İstanbul 1993
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, c-III**, Ankara 2000
- _____, **Osmanlı Tarihi, c-VI**, Ankara 2000
- KAZICI, Ziya, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul, Aralık 2003
- Ma’mûratü’l-Aziz Vilayet Sâlnameleri**, 1298, 1301, 1302, 1305, 1307, 1308, 1310, 1312, 1325
- ORTAYLI, İlber, **Türkiye İdare Tarihi**, TODAİE, Ankara 1979
- _____, **Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler**, TODAİE, Ankara 1974

_____, “İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili”,
Batılılaşma Yolunda, İstanbul 2007

ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, İstanbul 2005

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I -II-III**,
 İstanbul 1983

SUNGUR, Mutullah, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Taşra İdaresi ve
 Vilayet Yönetimi”, **Türkler**, c-13, Ankara 2002

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye
 Teşkilatı**, Ankara 1984

_____, **Osmanlı Tarihi**, c-I, , Ankara 1998

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 2005

_____, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”,
Osmanlı, c-6, Ankara 1999

ÖZGEÇMİŞ

Serdar Özmen, 30.03.1985 tarihinde Gümüşhane'nin Kelkit ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kelkit'te tamamladı. 2003 sene sinde kazanmış olduğu Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Haziran 2007'de mezun oldu. Daha sonra hiç ara vermeden Eylül 2007 senesinde Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı ve Eylül 2009'da yüksek lisans öğrenimini bitirdi.